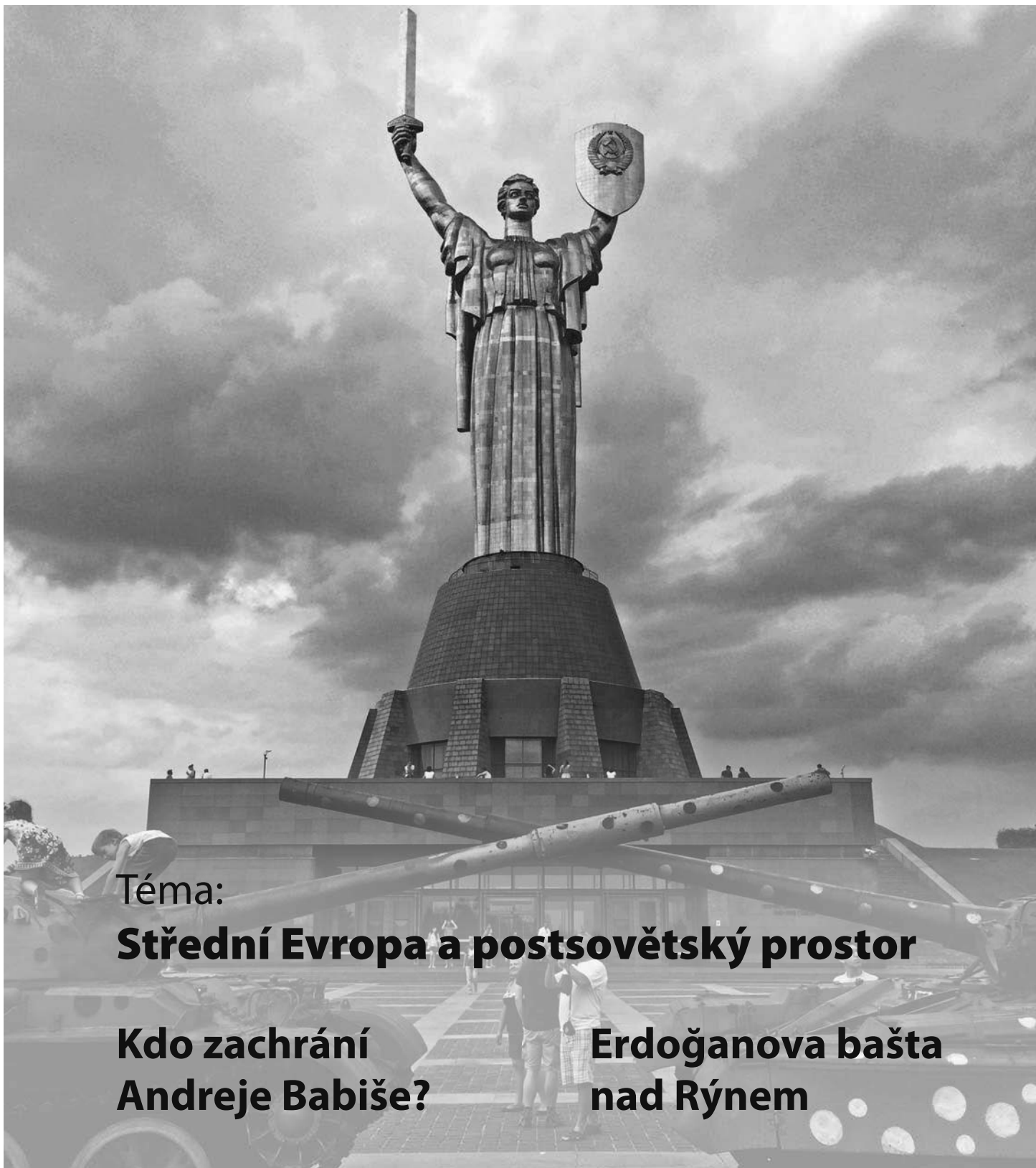

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

2. číslo | ročník VI. | květen 2017 | cena 25 Kč

Téma:

Střední Evropa a postsovětský prostor

**Kdo zachrání
Andreje Babiše?**

**Erdoğanova bašta
nad Rýnem**

■ Úvodník	
Nejsou to Rusáci (<i>Tomáš Fošum</i>)	3
■ Česko	
Malí velcí hráči (<i>Antonín Berdych</i>)	4
Poznáte je podle Babiše (<i>Tomáš Fošum</i>)	5
■ Střední Evropa	
Erdořanova bařta nad Rýnem (<i>Marie Bydřovská</i>)	7
Na Slovensku opět válčí vláda s prezidentem (<i>Marián Balázs</i>)	10
■ Téma: Střední Evropa a postsověťský prostor	
Rusko a Evropa: Proč si nerozumíme? (<i>Michael Romancov</i>)	11
Polský osud mezi Vislou a Dněprem (<i>Maciej Ruczaj</i>)	14
Mimo ruské impérium se Polsku žije lépe (<i>Michał Płociński</i>)	16
Česku i Polsku ujíždí na Ukrajině vlak (<i>Michal Lebduška</i>)	20
Ruský bunkr v Evropě (<i>Paulina Siegień</i>)	22
Skrýtá hrozba aneb vymírání bývalého východního bloku (<i>Jan Holovský</i>)	26
Kam směřuje Gruzie? (<i>Wojciech Górecki</i>)	28
Přípitek předkům (<i>Wojciech Górecki</i>)	31
■ Kultura	
„Jsme, neboť jsme měli Černobyl“ aneb ukrajinská road movie (<i>Lucie Zakopalová</i>)	34
Hugo von Hofmannstahl, nebo Miloš Urban? (<i>Marie Jüptner Medková</i>)	36
Osudy českobudějovického Galéna (<i>Jiří Fošum</i>)	37
■ Historie	
Protipolská operace – první sověťská genocida (<i>Tomasz Sommer</i>)	39
■ Zraněná města	
Slovenské Nízke Beskydy čekají na druhý dech (<i>Michal Lebduška</i>)	41

Demokratický střed

2/2017, vydáno v květnu 2017, ročník VI.

adresa: Demokratický střed, Jirečkova 1012/9, 170 00 Praha 7,

e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Marie Bydřovská, Marie Jüptner Medková, Ladislav Havelka

Jan Jüptner, Kateřina Hamplová, Pavel Cechl, Tomáš Orlík, Jan Holovský, Anna Plasová

grafická úprava: Jiří Kaufner, foto na úvodní straně: Tomáš Chlum, logo: LUSEL

vydavatel: Demokratický střed, z. s.

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4x ročně

Po listopadu 1989 se náš zrak obrátil na Západ. Naopak Východ pro nás představoval nevábnou minulost, na níž bychom nejraději zapomněli. Když se o dva roky později rozpadl Sovětský svaz, měli mnozí problém rozlišovat mezi nově vzniklými státy na jeho troskách. Ještě v polovině devadesátých let označil jeden český fotbalista své soupeře z Litvy za „Rusáky“. Když podobné přezíravosti čelily Rusku jazykově vzdálené baltské národy, není divu, že svébytnost Ukrajinců nebo Bělorusů byla pod rozlišovací schopnosti průměrného Čecha. Mimochodem, někteří s ní mají problém dodnes, ačkoliv se evidentně i s ohledem na svou hradčanskou adresu považují za Čechy nadprůměrné.

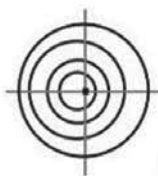
Tuto nejen českou ignoranci nabourali Ukrajinci nejprve svou oranžovou revolucí v roce 2004. Ta však nakonec kvůli chybám tamních politiků vyzněla do ztracena. Druhý pokus zahájený na podzim 2013 na kyjevském Majdanu trvá dodnes. Za snahu vyprostit se z bratrského sevření kremelského medvěda Ukrajinci draze zaplatili, ale jejich naděje na lepší budoucnost nabývá čím dál tím viditelnější obrysy. Vladimíru Putinovi se nechtěně povedlo vytvořit, respektive sjednotit ukrajinský národ. Všiml si toho celý svět, přičemž změnu jsme zaznamenali i pod Řípem. Zatímco oranžovou revoluci v našich médiích komentovali především specialisté na Rusko, o devět let později už zde byla řada ukrajinců.

Poláci na rozdíl od nás nemuseli Litevce nebo Ukrajince objevovat. S těmito národy je spojuje i rozděluje společná historie – ať už v rámci polského státu nebo pod ruskou okupací. Právě kvůli staletým zkušenostem s ruským imperialismem Poláci pochopili, že nezávislost Ukrajiny, Běloruska a Pobaltí na Rusku je pro svobodu nad Vislou životně důležitá. Tak by se dala ve velké zkratce definovat polská východní politika, jíž se obsáhle věnujeme v tomto čísle. Nechybějí zde ani články týkající se některých zemí postsovětského prostoru, ať už se jedná o samotné Rusko nebo třeba o Gruzii, která čelila ruské vojenské agresi již šest let před Ukrajinou, tedy v roce 2008. Tyto články pro nás napsali jak čeští, tak polští autoři.

Jeden text jsme v rámci projektu o polské reportáži podpořeného Česko-polským fórem převzali z partnerského časopisu *Nowa Europa Wschodnia*. Název tohoto dvouměsíčníku korespondujes přáním *Demokratického středu* vycházejícího v relativním závětrí střední Evropy: Přejeme si vidět novou východní Evropu, to znamená svobodnou a prosperující. Což se samozřejmě přímo vylučuje s cíli ruského autoritářského režimu. Ten vadí i mnohým Rusům, přičemž někteří z nich neváhají čelit caru Vladimirovi i za cenu věznění či dokonce ztráty vlastního života. Ani ti si rozhodně nezaslouží označení „Rusáci“. Zaslouží si naši podporu.

Tomáš Fošum

Nejsou to Rusáci

Demokratický střed
Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Nejsme financováni z grantů, každý předplatitel je pro nás důležitý

- ☛ Roční předplatné (4 čísla) i s poštovním za 180 Kč
- ☛ Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz
- ☛ Číslo účtu: **2400332468/2010**

Malí velcí hráči

Chronická krize, v níž se česká politika nachází, vyvolává u mnoha voličů znechucení. Jejich reakcí může být buď neúčast u voleb, nebo hledání nějaké alternativy ke stranám zastoupeným ve sněmovně. Proto se vyplatí sledovat uskupení na prahu volitelnosti. Obzvláště když malé strany často rozhodují o tom, kdo bude vládnout.

Role malých subjektů podílejících se na vládě byla v minulosti dost často kontroverzní – zatímco umírající Unie svobody představovala v letech 2002–2006 nejstabilnější složku koalice vedené sociální demokracií, spory uvnitř Strany zelených přispěly v roce 2009 k pádu vlády Mirka Topolánka (ODS). Dosud zůstává v živé paměti příběh Věcí veřejných, které coby parlamentní nováček vstoupily v létě 2010 do vlády Petra Nečase (ODS), již svými skandály a následným rozpadem postupně oslabovaly. Tak či onak vliv menších stran je u nás zpravidla daleko větší, než by odpovídalo počtu jejich mandátů.

Zelení bez velkých nadějí

V současnosti vidíme dva mimoparlamentní subjekty, které mají v případě úspěchu v podzimních volbách určitou šanci promluvit do sestavování vlády. Jedná se o zelené a piráty. *Opus magnum* Strany zelených nastal ve chvíli, kdy se do jejího čela postavil Martin Bursík a dokázal oslovit také voliče nebazírující na ekologickém tématu. Následný vývoj ve straně byl tragický, což ovšem nelze klást za vinu Bursíkovi. Stranu po vstupu do vlády rozvrátili daleko více vnitřní konflikty a vnější aktéři, neboť mnozí zelení nebyli schopni ustát tvrdost politického boje mezi premiérem Topolánkem a vůdcem opoziční ČSSD Jiřím Paroubkem.

Když pak stranu v roce 2009 převzal bývalý ministr školství Ondřej Liška, měli zelení stále potenciál v celostátní politice zůstat. Bohužel si však nesli nálepku nespolehlivé a chaotické skupiny, která ve výsledku promarní hlasy těch, kdo jí uvěří. Lze říci, že rovněž Liška za politický neúspěch vlastní strany příliš nemohl. Je proto škoda, že se z české politiky vytratil.

Po dalších peripetiích Stranu zelených nakonec ovládl Matěj Stropnický, tedy člověk, jenž stál za chaosem, konflikty a nečitelností partaje už v éře Martina Bursíka. Ideově posunul zelené do pozice více obvyklé v západní Evropě, čili mezi levicové a částečně i liberální strany. Na komunální úrovni dokázali zelení uspět všude tam, kde měli v čele zajímavé a autentické osobnosti. Jejich působení na praž-

ském magistrátu však už tolik úspěšné není – a hlavní vinu na tom má právě předseda Stropnický. Osobními konflikty a animozitami přináší pouze negativní PR, aniž by to kompenzoval zajímavými tématy či hodnotovou zásadovostí.

Výsledkem je, že se strana v průzkumech trvale pohybuje okolo tří procent popularity. Její šance na vstup do Poslanecké sněmovny se ovšem blíží nule. Aby jejich naděje vzrostla, potřebují zelení změnit svou image v očích svých dosavadních nevoličů a vykročit ze sociální bubliny, v níž se nalézají. Nálepky rozhádané skupiny se již zbavili, ale pověst státní strany doposud nazpět nezískali. Jak již bylo výše naznačeno, na rozdíl od svých předchůdců na tom současný předseda nese hlavní díl viny.

Šance pro piráty

V přímém protikladu k situaci u zelených se nalézá další (zatím) malá strana, piráti. Ti mají několik zásadních výhod, které lze za určitých okolností proměnit ve významný potenciál. Především jde o stranu politicky novou, doposud nezkompromitovanou jakýmkoliv parlamentním či vládním angažmá. Druhou výhodou je hodnotová otevřenost: jde o stranu čistě liberální, jež se zásadně neprofiluje na pravolevé ose. Její specifčnost, tedy orientace na moderní technologie, ICT a obecnou modernizaci, je oproti ekologii u zelených výhodou. Může takto oslovit mnoho lidí, aniž by zásadně odradila mainstreamové skupiny. Předseda pirátů Ivan Bartoš je navíc zajímavou osobností, která dokáže zaujmout, aniž by vyvolávala extrémní kontroverze.

V čele pirátů stojí Ivan Bartoš.

Foto: Tomáš Dušek

I působení pirátů na komunální úrovni přináší pozitivní zkušenost. Zejména v Praze, jež je pro tento typ strany klíčová, představují jedinou autentickou opozici vůči zakořeněnému klientelistickému prostředí. Budou-li v tomto úspěšně pokračovat a případ od případu prakticky demonstrovat vlastní politická témata, mají velkou šanci trvale sílit. Lze proto bez váhání pochopit, proč piráti rozhodně odmítli pokus zelených o společný postup v nadcházejících volbách.

Ovšem jako každá malá a velkou politikou neozkoušená strana mohou i piráti představovat určité riziko. Lpějí totiž na extrémní vnitrostranické demokracii za použití on-line nástrojů. Z idealistického pohledu je to správná věc, v politické praxi ale hrozí, že se strana při první větší politické krizi buď přímo rozpadne, nebo přinejmenším fatálně zdiskredituje. Tak, jako se v českých podmínkách hodí více demokracie zastupitelská než přímá, i ve stranickém prostředí je nutné dát zvolenému vedení prostor a autonomii. Idealistický přístup a absolutní vnitrostranická demokracie představují natolik výbušnou kombinaci, že případný vstup do vlády může piráty zničit už v řádu měsíců. A na základě zkušeností s českou politikou víme, že účast na vládní koalici nebývá u menších stran často otázkou volby, ale poznané nutnosti.

Šance na neúspěch

Zabýváme-li se subjekty pohybujícími se poblíž prahu volitelnosti, nelze nezmínit ani ambiciózní projekt ve sněmovně již zastoupených lidovců a Starostů, tedy volební koalici KDU-ČSL a STAN. Po rozpadu spolupráce s TOP 09 řešili Starostové svou budoucnost. Je třeba ocenit, že se

hnutí STAN nerozhodlo rozpustit v politické divizi koncernu Andreje Babiše a hledalo trvalejšího partnera. Dohoda s křesťanskými demokraty znamená velkou šanci i velký hazard zároveň.

Předvolební koalice dvou stran totiž potřebuje pro vstup do sněmovny dosáhnout alespoň deseti procent hlasů. Zmíněný projekt spoléhá na to, že preference KDU-ČSL kolem devíti procent a preference STAN okolo tří procent v součtu činí více než oněch potřebných deset. Lidovce a Starosty motivuje ke spolupráci mimo jiné fakt, že český volební systém při rozdělování poslaneckých křesel zvýhodňuje větší strany. Společná koalice by tak v případě úspěchu na mandátech rozhodně vydělala.

Riziko celého podniku je zřejmé: reálně hrozí, že společná kandidátka nedosáhne kýžených deseti procent. U tohoto typu koalic totiž nelze preference jednoduše sčítat. Někteří voliči Starostů se s touto politickou značkou příliš neidentifikují, a mohou se ve volbách zachovat nevypočitatelně. Nemálo z nich navíc může mít problém s lidovci: navzdory relativně sympatickému programu odrazuje KDU-ČSL mnohé svým (jen částečně odhaleným) konzervativismem a kontroverzními názory. Nebezpečí desetiprocentní hranice je natolik vysoké, že se souhlas vedení KDU-ČSL s koalicí se Starosty jeví jako těžko pochopitelný.

Volební výsledky KDU-ČSL a STAN, pirátů a možná i zelených mohou zásadně poznamenat povolební situaci, přitom o jejich případném úspěchu či neúspěchu může rozhodovat jen pár hlasů. Proto se vyplatí situaci okolo těchto subjektů velmi pečlivě sledovat.

Antonín Berdych

Poznáte je podle Babiše

Po bouřlivém začátku května se dosavadní favorit říjnových voleb Andrej Babiš ocitl na okraji politické propasti. Zatímco vyhazov z vlády mu pomůže hrát v předvolební kampani jeho oblíbenou roli bojovníka proti systému, zveřejněné nahrávky rozhovorů s novinářem MF DNES vážně ohrožují oligarchův premiérský sen. Babiš však ještě rozhodně poražen není. O jeho osudu totiž nejspíše rozhodnou politici, kteří až dosud ve vztahu k němu selhávali.

Už od podzimu 2013 setrvává značná část tuzemské politické scény ve schizofrenní pozici. Na jednu stranu mnozí politici líčí oligarchu Babiše jako hrozbu pro demokracii a na stranu druhou s jeho ANO čile spolupracují. Zdaleka se nejedná pouze o zástupce ČSSD a KDU-ČSL, kteří s Babišem přes všechny spory o jeho střet zájmů a neprůhlednou podnikatelskou minulost seděli až do letošního května klidně ve vládě. Jde i o politiky ODS a TOP 09, již spolupracují s babišovci na komunální a krajské úrovni. Ti zpravidla argumentují,

že se ve městech a krajích řeší apolitické otázky typu výstavby dětských hřišť, a koalice s ANO zde není nic proti ničemu. Symbolická rovina však hraje v politice obrovskou roli. Když někoho vykreslujete jako belzebuba a jeho stranu oprávněně nazýváte politickou divizí jeho firmy, těžko pak voličům vysvětlujete, že existují věci, v nichž se s ním můžete spojit.

Po volbách tu bude zas

Politici konkurenti si s Babišem dlouhodobě nevědí příliš rady. Sociálním demokratům premiéra Bo-

huslava Sobotky a lidovcům vicepremiéra Pavla Bělobrádka se ho povedlo v rámci společného vládnutí několikrát přetlačit, ale na preferencích ANO se to moc neprojevalo. Přes všechny své aféry Babiš podzimní volby nejspíše vyhraje, takže lidovci a sociální demokraté pravděpodobně budou znovu řešit, jestli s ním jít do holportu.

ČSSD nyní tvrdí, že si pokračování dosavadní koalice dokáže obtížně představit a že v žádném případě nevstoupí do vlády s Babišem jako premiérem. Poté, co se ho Bohuslav Sobotka na začátku května rozhodl kvůli podezření z daňových podvodů z vlády přece jen vyhodit, se zdá, že mosty mezi ANO a ČSSD shořely. Co ovšem udělá s tradičně nejednotnou sociální demokracií očekávaná volební porážka, je ve hvězdách. Své sympatizanty v ČSSD Babiš má. Zpravidla se překrývají s oddanými příznivci

Pokračování na str. 6

někdejšího stranického předsedy, prezidenta Miloše Zemana.

KDU-ČSL působí ve vztahu k oligarchovi ještě rozpolcenějším dojmem. Když v posledních letech nastala nějaká vládní krize spojená s Babišovými kauzami, lidovci v čele

asi nemá cenu zmiňovat. Každopádně pokračování spolupráce s ANO na vládní úrovni i po podzimních volbách KDU-ČSL nikdy nevyloučila.

Obránci vlasti

Navíc lidovci půjdou do voleb v koalici se Starosty a nezávislími (STAN), jejichž vztah k Babišovi obe-

se pro vlast a s oligarchou raději vládnout sám.

Mezi dlouhodobé Babišovy kritiky patří opoziční ODS a TOP 09. U druhé jmenované strany si spolupráci s ANO na celostátní úrovni lze představit jen stěží. Animozita mezi předsedy obou stran je veliká, koneckonců Miroslav Kalousek jménem TOP 09 už dávno slíbil, že s Babišem nikdy do vlády nepůjde. Na nějaký Kalouskův obrat příliš sázet nelze. Už jednou se totiž hodně spálil, když v roce 2006 ještě za lidovce vyjednával vládu s ČSSD za podpory komunistů. Podruhé své politické renomé riskovat nebude.

U ODS podobnou jistotu nemáme. Její předseda Petra Fiala v posledních měsících vynakládal velké úsilí, aby se v četných rozhovorech vyhnul jednoznačné odpovědi na otázku, zda po volbách připoustí koalici s ANO. Do toho před časem zazněly výroky Václava Klause juniora, že si za jistých okolností dokáže vládu s Babišem představit. V ODS se však najde řada lidí, kteří by takovou koalici těžko rozdechávali. Poté, co se na začátku května objevilo několik nahrávek dokládajících Babišovu snahu skrze vlastní média likvidovat politické protivníky, se Petr Fiala odhodlal k prohlášení, že „Babiš nemůže být členem žádné vlády, ani teď, ani po volbách“. Pořád to není jasné odmítnutí jakékoli aliance s politickou divizí Babišova Agrofertu, ale zaplatpánbůh alespoň za to.

Léčba šokem

Do vlády s autoritářským a lidsky nevypočitatelným Babišem pochopitelně málokdo půjde s radostí. Kdyby se povedlo oligarchu v jeho množících se skandálech utopit, většina politické scény si hlasitě oddychne. Jenže pokud ANO volby výrazně vyhraje, což i přes narůstající směšnost a bizarnost Babišova vystupování pořád nemůžeme vyloučit, bude si moci mezi oslabenými a nejednotnými demokratickými stranami vybírat sparingpartnera. Bohužel pak nelze příliš doufat, že by všechny odolaly sirénám zpívajícím „bude líp“. Pravděpodobně se najde nějaká dobrá duše, jež podle normalizací zavánějícího receptu Petra Gazdíkova zachrání zemi před koalici Babiše s Okamurou a komunisty. Tento trojspolek

Je Tomio Okamura nebezpečnější než Andrej Babiš?

Foto: Tomáš Dušek

s předsedou Pavlem Bělobrádkem často lavírovali a tvářili se jako rozhodčí v zápase rozhádaných koaličních partnerů. Vyloženě neblahou roli sehrál lidovecký ministr kultury Daniel Herman, který se oligarchy zastával a sloužil mu díky své pověsti strážce odkazu Václava Havla jako fíkový list. O hejtmanu Jiřím Čunkovi vychvalujícím Babiše na setkání se

stírá ještě hustší mlha. Na jednu stranu se šéf STAN Petr Gazdík vůči ANO vymezuje. Na stranu druhou si Starostové pozvali Babiše na svůj nedávný sjezd, jako by to byl normální demokratický politik. Gazdík tvrdí, že v povolebním vyjednávání bude jejich hlavním cílem zabránit případné koalici ANO, KSČM a SPD Tomia Okamury. Čili je připraven obětovat

by však jako léčba šokem způsobil na zdraví české demokracie menší škody, než kdyby standardní politické strany oslabovaly její organismus v pokračující spolupráci s oligarchovým pseudohnutím ANO. Navíc se podle současných preferencí nejví jako pravděpodobné, že by obávaný trojspolek mohl mít ve sněmovně většinu.

Zveřejnění zmíněných nahrávek hodilo do plánů různých vychytralců na politický sňatek s oligarchou granát. Ačkoliv odposlechnuté hovory Babiše s novinářem Markem Příbilem potvrzovaly jen to, co se vědělo, tedy že šéf ANO koupil média jako politickou zbraň, museli demokratičtí politici i s ohledem na veřejnost jednat. Medvědí službu udělal oligarchovi také jeho spojenec, prezident Miloš Zeman, jenž zpochybnil premiérovo ústavou dané právo ministra Babiše odvolat. Ani pošlapávání ústavy totiž nemohli příčetní politici nechat bez odezvy.

Babiš se ocitl v těžké defenzívě. V podobných předchozích případech, jako byla třeba kauza Čapí

hnízd, se z ní i díky laxnosti svých koaličních partnerů dostal. Nyní mu však hrozí, že zůstane na politické scéně izolován. Záležet bude na tom, jestli se pod tíhou nízkých volebních preferencí nerozpadne momentální spojení demokratických stran. Každopádně jejich voliči by měli na

ně tlačit, aby se ohledně povolební spolupráce s Andrejem Babišem jednoznačně vyjádřili. Mnohé strany se vždy před volbami zaklínají, že v žádném případě nebudou vládnout s komunisty. Ale to už dávno nestačí.

Tomáš Fošum

Vzpomínky na budoucnost? Asi ne.

Foto: Vlada.cz

Erdoğanova bašta nad Rýnem

Výsledky dubnového tureckého referenda vyvolaly u našich západních sousedů zděšení. Slova, že se Turecko pod prezidentem Recepem Tayyipem Erdoğanem odklání od sekulárního státu a demokracie, se ozývala z celého Německa. Nejvíce ale Němce překvapila skutečnost, že v jejich zemi získal Erdoğanův návrh na posílení pravomocí prezidenta, který mu mimo jiné umožní vládnout až do roku 2029, o hodně větší podporu než v samotném Turecku.

Celkově Erdoğan přesvědčil jen těsnou většinu Turků (51,4 procenta). Oproti tomu v Německu souhlasilo s posílením prezidentských pravomocí 63 procent těch Turků, kteří se plebiscitu zúčastnili. Zatímco tři největší turecká města Istanbul, Ankara a Izmir hlasovala pro „ne“, ve všech třinácti německých městech, kde mohli Turci volit, zvítězilo „ano“. Jako první reakce na výsledky referenda tak z mnoha stran zaznívalo, že integrace německých Turků selhala.

Rozdíl mezi hlasy pro a proti činil v celém referendu přibližně 1,4 milionu. V zahraničí volilo 1,3 milionu Turků, z nichž velká část odevzdala hlasovací lístek v Evropě, kde Erdoğanův návrh získal větší souhlas než v Turec-

ku. Kromě Německa se jednalo například o Rakousko (73 procent) nebo Nizozemsko (71 procent). Podpora v Evropě žijících Turků proto pro Erdoğanova byla důležitá, čemuž odpovídala i kampaň vedená tureckým režimem v některých evropských zemích.

412 tisíc německých Erdoğanových zastánců

Za pozornost stojí samotná skutečnost, že v Německu žije okolo 1,4 milionu osob, které mají volební právo v Turecku. Necelá polovina z nich ho v případě nedávného referenda využila. Celkem pro upevnění Erdoğanovy moci hlasovalo v Německu 412 tisíc lidí. Proti jich bylo 241 tisíc. Ačkoliv tedy Erdoğanovy návrhy podpořila překvapivě velká část německých Turků, stále ve Spolkové republice žije mnoho těch, kteří s omezováním demokracie nesouhlasí.

Na německé politické scéně se nyní vede debata, zda nadále udržovat možnost dvojího občanství pro Turky. Někteří členové vládní CDU usilují o to, aby se Německo vrátilo k dřívějšímu modelu, kdy se mladí Turci museli rozhodnout mezi německým a tureckým pasem. Ostře proti se však stavějí především koaliční sociální demokraté a opoziční Zelení. Velká většina Turků přitom volí právě

Pokračování na str. 8

sociální demokracii, a boj za udržení dvojího občanství pro Turky je tak do určité míry motivován i úsilím o udržení části voličů.

Po tureckém referendu se mnoho Němců divilo, že Turci pobývající po desetiletí v demokratickém státě podporují

Hon na gülenisty zasáhl i Německo

Po loňském nezdařeném puči rozjel režim prezidenta Erdoğan nebývalé čistky. Suspendoval či zahájil vyšetřování přibližně šedesáti tisíc vojáků, policistů, soudců, úředníků a učitelů. Stovka akademiků přišla o svůj post a řada škol a mediálních domů byla zavřena.

Sílu represí vnímá i Německo. Od července v něm žádá

o azyl v průměru pět set Turků měsíčně včetně diplomatů a vojáků. Magazín *Der Spiegel* v březnu informoval, že podle údajů ministerstva vnitra požádali o azyl v Německu čtyři vysoce postavení členové armády s diplomatickým statutem. Podobné žádosti přitom mají podle *Spiegelu* vysokou šanci na úspěch. Týdeník cituje z neveřejné zprávy spolkového ministerstva zahraničí, podle níž „aktuálně existuje řada jasných názna-
ků, které poukazují na systematické pronásledování domnělých příznivců Fethullaha Gülena, aniž by bylo jasně definováno, čím se vyznačují“.

Stoupenci učení kazatele Fethullaha Gülena, jenž žije v exilu v USA, podle oficiální turecké verze stojí za pokusem o červencový puč. Vztah Erdoğan a Gülena připomíná podle britského novináře Bena Cohena příběh Lenina a Trockého. Do roku 2013 byli spojenci, je-

jich cesty však rozdělilo vyšetřování korupčního skandálu mířícího do bezprostředního okolí dnešního tureckého prezidenta. Erdoğan obvinil Gülena, že za jeho spuštěním stojí právě on. Oficiální turecké stanovisko navíc tvrdí, že kazatel vede teroristickou organizaci. Spojené státy tato obvinění odmítají a nesouhlasí s požadavkem Ankary na Gülenovo vydání

Turecká špionáž v Německu

V březnu německý deník *Süddeutsche Zeitung* zveřejnil zprávu, že turecká tajná služba (MIT) špehuje v Německu stovky lidí, které považuje za Gülenovy příznivce. Deník uvedl, že Turci zřejmě očekávali pomoc se sledováním od Spolkové zpravodajské služby (BND). Šéf MIT se prý setkal na únorové bezpečnostní konferenci v Mnichově se svým protějškem z BND Bruno Kahlem a předal mu seznam více než tři set lidí a dvou set organizací, které mají být spojené s Gülenovým hnutím. Na seznamu byly mimo jiné adresy

Sultánem i díky německým Turkům.

Foto: Wikimedia Commons/R4BIA.com

posilování autoritativního režimu, který potlačuje občanské svobody. Výkřiky, že integrace selhala, však měly přijít mnohem dříve. Již v roce 2009 totiž zveřejnil magazín *Der Spiegel* studii Berlínského institutu pro obyvatelstvo a rozvoj (Berlin-Institut Für Bevölkerung und Entwicklung), podle níž se Turci v Německu integrují mnohem hůře než jakákoliv jiná přistěhovalecká skupina. Pouze čtrnáct procent z nich složilo maturitní zkoušku a třicet procent je bez formálně ukončené školní docházky (tzv. Schulabschluss).

Ředitel institutu Reiner Klingholz okomentoval tyto výsledky s tím, že klíčovým problémem řady Turků je špatná znalost němčiny. Turecká menšina v Německu se tak liší od přistěhovaleckých skupin ve Francii či Británii, kam často přicházejí lidé z bývalých kolonií ovládající jazyk země, do níž se stěhují. Neznalost jazyka zhoršuje možnosti integrace do německé společnosti. Řada Turků proto žije v paralelní komunitě a skrze turecká média sleduje více dění v Turecku než v Německu.

nebo telefonní čísla dotyčných osob a v mnoha případech i fotografie pořízené při jejich sledování.

Do špehování údajných odpůrců Erdoğanova režimu v Německu se navíc podle všeho zapojili i členové duchovní organizace DITIB, jež zastřešuje kulturní a náboženské spolky německých muslimů tureckého původu. Z obavy o jejich bezpečnost ovšem německé úřady osoby na tureckém seznamu před sledováním varovaly. Tito lidé by podle nich měli dobře zvážit jakoukoliv cestu do Turecka nebo i jen vstup do prostor některého z tureckých konzulátů a zastupitelství v Německu.

Reportér Die Welt v tureckém vězení

Mohlo by se jim totiž stát něco podobného, co potkalo novináře německého deníku *Die Welt* Deniz Yücela, který se narodil v Německu v rodině tureckého přistěhovalce. V únoru ho zatkli v Turecku. Dodnes zůstává ve vazbě, neboť prý je podezřelý z podpory terorismu, a to kvůli svému údajnému napojení na Stranu kurdských pracujících (PKK). Novinář, jenž pracoval pro německý i turecký tisk, obvinění popírá. Yücel byl zadržen poté, co zveřejnil informaci o mailech ministra energetiky Berata Albayraka, jenž je Erdoğanovým zetěm.

Sám Erdoğan žurnalistu označil za „teroristického agenta“. Dále prohlásil, že odmítl žádost německé kancléřky Angely Merkelové, aby Turecko vydalo Yücela Německu. Novináři se podle Erdoğanova dostane spravedlivého procesu před tureckým soudem. Yücel přitom není zdaleka jediným novinářem v tureckých věznicích. Od potlačení zmíněného puče jich za mřížemi skončilo okolo sto padesáti, přičemž byl uzavřen přibližně stejný počet periodik. V posledním přehledu Reportérů bez hranic Turecko kleslo až na 155. místo ve svobodě médií, když si lépe vede i Rusko Vladimira Putina.

A oni přišli lidé...

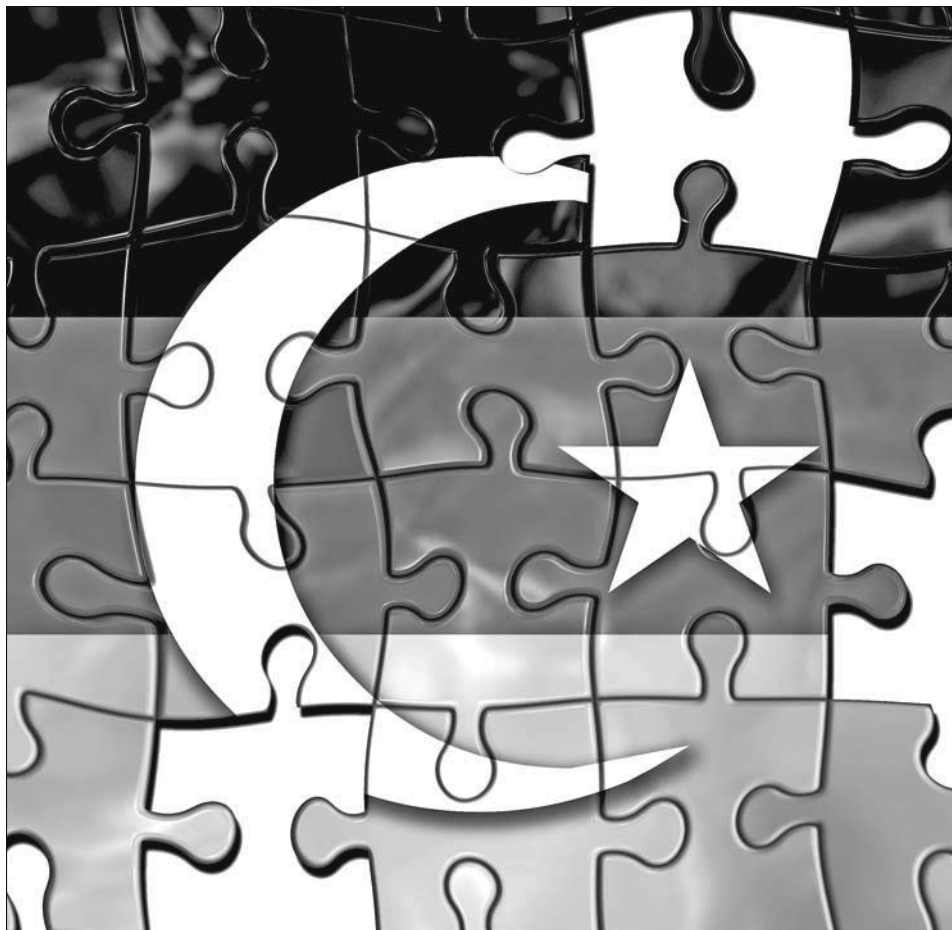
Možná je na čase, aby si Němci znovu připomněli slavný výrok švýcarského spisovatele Maxe Frische: „Chtěli jsme pracovní sílu a oni přišli lidé.“ Frisch se tak vyjádřil o programech západoevropských zemí, které zvaly zahraniční zaměstnance na pomoc při rozvoji poválečné ekonomiky. Příchod tureckých pracovníků vyvolával svého času ve Spolkové republice Německo mnoho sympatií. Ještě v roce 1969 vítali Němci s nadšením na mnichovském nádraží Ismaila Bahadira jako miliontého gastarbeitera.

Dnes žijí v Německu přibližně tři miliony Turků, kteří vytvořili nepřehlédnutelnou diasporu. Kromě mnoha tureckých podniků, především obchodů a rychlých občerstvení s döner kebaby, se podílí řada Němců s tureckými kořeny na kulturním, sportovním i politickém životě země. V současnosti sedí v Bundestagu jedenáct poslanců s tureckým původem (pět za sociální demokraty, tři za Zelené, dva za Levici a jeden za křesťanské demokraty). Řada dalších Turků svými úspěchy prospívá německé společnosti a kultuře.

Jenomže mnozí jejich soukmenovci se stále necítí být Němci přijímáni. Podle studie provedené münsterskou univerzitou v roce 2016 se více než polovina německých obyvatel pocházejících z Turecka považuje za občany druhé kategorie. Takoví lidé pak snadno podlehnou vábení politiků Erdoğanova typu.

Německá média přinášejí různá zdůvodnění, proč získal Recep Tayyip Erdoğan v Německu tak silnou podporu. Někteří viní špatnou integrační politiku vlády, jiní kořeny turecké imigrace v nerozvinutém tureckém venkově a další sílu kampaně vedené v Německu na podporu změn navrhovaných Erdoğanem. Ať už je důvod jakýkoliv, pokud budou v Německu i nadále statisíce lidí podporovat odklon od demokracie k autoritářství, čekají našeho západního souseda ještě krušné chvíle.

Marie Bydžovská

Za devatero horami a devatero řekami bylo jedno království.

Foto: Pixabay

Na Slovensku opět válčí vláda s prezidentem

Tlak slovenských vládních stran na prezidenta Andreje Kisku se stupňuje. Koalice přitom porušuje dekorum, které se v každé kultivovanější demokracii i v případě napjatých vztahů mezi vládou a prezidentem zachovává.

V devadesátých letech se vláda Vladimíra Mečiara pomocí bezmezné diskreditace snažila přimět prezidenta Michala Kováče k poslušnosti a přinutit jej, aby ji přestal kritizovat. Podobným způsobem dává dnešní vládní koalice prezidentu Kiskovi najevo, aby „zbrzdil“. Jedná se o další příklad oživování mečiarovských praktik. Chybějí už jen ponižující hodiny naproti prezidentskému paláci, které kdysi Michalu Kováčovi odpočítávaly zbývající čas ve funkci. A rozhodně bychom se neměli příliš utěšovat tím, že na rozdíl od éry Vladimíra Mečiara se neunášejí prezidentovy děti a nevráždí se svědci, jako tomu bylo v případě únosu Kováče mladšího.

Andrej Kiska se po celou kampaň před prezidentskými volbami vyhýbal konfrontačnímu stylu, když se nenechal vyprovokovat ani premiérem Robertem Ficem. Stejně tak při nástupu do funkce naznačil, že si přeje mít s vládou korektní vztahy, nikoliv s ní bojovat. Ale už složení jeho týmu poradců naznačilo, že dříve či později narazí. Jednoznačná prozápadní orientace, odmítání jmenovat ústavními soudci kandidáty blízké Ficově straně Směr, podpora občanské společnosti a další Kiskovy demokratické postoje ukazují na propast mezi prezidentem a Ficovým kabinetem.

Lajčákova otočka

Loni na podzim se do prezidenta Kisky pustil ministr zahraničí Miroslav Lajčák, když ho kritizoval kvůli setkání s dalajlámou. Útočit ze strachu z čínské reakce na vlastního prezidenta patří k projevům politického hrubiánství. Přitom během své kandidatury na post šéfa OSN řekl Lajčák v New Yorku o vzájemné provázanosti míru a lidských práv. A pak najednou kritizuje prezidenta za střetnutí s tibet-

ským duchovním vůdcem, přičemž argumentuje ekonomickou spoluprací s Čínou a tamní gigantické porušování lidských práv ignoruje. Větší licoměrnost si snad nelze představit. Svou kritikou prezidenta Lajčák jen potvrdil, že v tak vysoké a prestižní mezinárodní funkci, o níž se ucházel, nemá co pohledávat.

Robert Fico zase před časem prohlásil, že Andrej Kiska na něj denně útočí. Premiéra zjevně rozhněvala nejen prezidentova neochota jmenovat ústavní soudce z prostředí Směru, ale též jeho kritika, že Fico „používá jiný jazyk v Bruselu, a jiný doma na Slovensku“. Svou roli bezpochyby sehrál rovněž Kiskův nesouhlas s Ficovým zpochybňováním protiruských sankcí za anexi Krymu.

Kaliňákova přátelská rada

Svou parketu si našel také ministr vnitra Robert Kaliňák, který má sám máslo na hlavě kvůli kontaktům s podnikatelem Ladislavem Bašternákem obviněným z daňových podvodů. Na prezidenta zaútočil Kaliňák kvůli tomu, že používá vládní letadlo k soukromým účelům, tedy k cestám z Bratislavy do Popradu, kde bydlí jeho rodina. Podle Kisky to však byl právě Kaliňák, kdo mu po nástupu do funkce doporučil vládní letadlo používat s tím, že piloti stejně musejí létat, takže je zbytečné, aby létali naprázdno. V tomto světle se ministrův útok ukázal jako ještě více podlý.

Tam, kde se politická soutěž a schopnost argumentovat mění na pouliční boxerský ring bez pravidel, může být tento způsob války s prezidentem účinný. Stačí říct, jak často, kam a za kolik Kiska lítá, a běžný volič hned zpozorní, neboť takovým záležitostem rozumí. Pro politický marketing a na odpoutání po-

zornosti od množících se kauz současné vlády se podobné chvaty hodí.

To, že právě Kaliňák navrhl Kiskovi letadlo používat a teď ho za to plísnil, sice vypovídá o charakteru prvně jmenovaného, avšak voličům Směru či Slovenské národní strany (SNS) je to jedno. Ekonomické analýzy a jiné odborné argumenty jsou jim ukradené.

Andrej Kiska prý moc létá.

Foto: Wikimedia Commons/Katarzyna Czerwińska

Je tu ovšem ještě další faktor. Po Michalu Kováčovi následovali v prezidentské funkci Rudolf Schuster a Ivan Gašparovič. Oba byli svým způsobem pro smích. Například Gašparovičovy brepty se staly hitem internetu podobně jako dnes slovenština předsedy parlamentu Andreje Danka. V povědomí nejednoho voliče tak stále ještě nerezonuje vážnost postavení nejvyššího ústavního činitele. Část veřejnosti pořád ještě nevnímá, že prezidentem je člověk čtyřicet hodin denně, a že žádná jeho cesta proto není soukromá. A že lze být důstojným prezidentem bez ohledu na to, kolik peněz se prolítá. Mnozí lidé na Slovensku nerozlišují mezi papalášskými manýry a zákonnými privilegii hlavy státu. Vláda tak může sázet na sníženou imunitu části veřejnosti vůči populismu.

Proto i šéf SNS Andrej Danko začal kritizovat prezidenta, že se chová jako papaláš a nakládá se státním majetkem neehospodárně. Danko rovněž bez důkazů tvrdil, že se Kiska chystá založit politickou stranu.

I ty, Bugáre?

Na prezidenta neútočí jen představitelé Směru a SNS, ale přidal se dokonce i předseda další koaliční strany Most-Híd Béla Bugár. Přitom když byl Bugár ještě v opozici, vyčítal prezidentu Kiskovi, že vystupuje vůči tehdejší jednobarevné Ficově vládě málo razantně a v některých otázkách nejde do hloubky. Tvrdil také, že věci je třeba nazývat pravými jmény a prezident by měl svými postoji a vyjádřeními formovat veřejné mínění. Když dnes přesně toto prezident Kiska dělá, Bugár ho náhle kritizuje, že „vstoupil na politickou půdu“.

Těmito slovy reagoval Bugár na prezidentovo veto novely zákona o jednacím řádu slovenského parlamentu, Národní rady. Ve svém zdůvodnění dal Kiska vládní koalici lekci z pravidel demokracie. To, že jsou tato pravidla Směru a SNS značně vzdálená, není nic nového. Ale že prezident musí o demokracii poučovat také Bugára a ostatní poslance strany Most-Híd a že za to od Bugára schytá kritiku, vypovídá o mnohém.

Koalice se snažila veřejnosti tvrdit, že v případě zmíněné novely zákona jde o větší kulturu chování poslanců při jednání parlamentu. Jenže pochybnost, kterou ohledně novely vnesl prezident Kiska, je namístě. Tedy „zda je vůbec možné efektivně nařídit prostřednictvím procesní právní normy to, co se přirozeně považuje za věc dobrých mravů a základní slušnosti zvolených politických reprezentantů“.

Pointa prezidentova veta je však mnohem hlubší a zásadnější. Prezident totiž ze způsobu přijímání tohoto zákona vyvodil závěr, že cílem novely je ztížit činnost parlamentní opozice. Dodal, že takový účel zákona není přípustný.

Andrej Kiska využil příležitosti a svých pravomocí, aby připomenul koalici i některé skutečnosti, jež považuje z její strany za porušení demokratických standardů a které jsou podle něj v praktickém rozporu s parlamentní formou vlády na Slovensku.

Rizikový faktor

Prezident Kiska se podle průzkumů těší vysoké podpoře veřejnosti. Pro koalici tudíž představuje značný rizikový faktor. I když vyvrátil všechny spekulace o svém možném vstupu do stranické politiky, mají vládní strany stále velkou obavu z jeho opětovné kandidatury (ta se ovšem po oznámení, že manželé Kiskovi čekají přírůstek do rodiny, nezdá moc reálná) a rovněž z možnosti, že se před parlamentními volbami svou autoritou postaví za změnu. Koalice ho tak bude nejspíš pravidelně atakovat a zasévat v běžných voličích zrnka pochybnosti.

Andrej Kiska není žádným lidskoprávním svatouškem ani nevysedává v bratislavské kavárně. S jeho názory nemusejí všichni souhlasit. Každopádně ale vrátil prezident-skému úřadu důstojnost a prestiž. Voláním po slušnosti a odsuzováním nenávisti se opakovaně projevuje jako státník a prokazuje cit pro rozpoznání nebezpečných trendů.

Právě nyní mají tyto Kiskovy postoje mimořádnou důležitost. Ne proto, že by garantovaly změnu, ale proto, že nastavují zrcadlo a volají po slušnější a odpovědnější politice.

Marián Baláz

Rusko a Evropa: Proč si nerozumíme?

V březnu 2016 zveřejnil ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov v časopise *Russia in Global Affairs* článek *Historické základy ruské zahraniční politiky*. Po jeho přečtení lépe pochopíme, proč Evropa ve vlastním zájmu nesmí Putinovu Rusku porozumět.

Hned v úvodu Lavrov píše: „Mezinárodní vztahy vstoupily do komplikované fáze a Rusko se opět ocitlo na křižovatce klíčových trendů, které ovlivní budoucí podobu globálního vývoje. V souvislosti s tím zazněla řada hlasů, včetně těch, které varovaly, že ruský pohled na mezinárodní situaci je pokřivený a naše postoje neodpovídají realitě. Domnívám se, že to je ozvěna věčných sporů mezi těmi, kteří zastávají prozápadní, liberální přístup, a zastánci jedinečného ruského přístupu. Jsou i tací,

kteří se domnívají, že Rusko je odsouzeno k zaostávání, k pokusům udržet se v závěsu za Západem a k akceptaci cizích pravidel, a proto nebude schopné zaujmout takovou pozici v mezinárodních vztazích, která mu náleží. Chtěl bych využít této příležitosti k přednesení některých svých myšlenek a podpořit je příklady z historie a historickými paralelami.

Je prokázáno, že každá skutečná politika musí vycházet z historie. V našem případě se jedná o naprosto oprávněný předpoklad, zejména vezmeme-li v úvahu nedávná výročí. V roce 2015 jsme oslavili sedmdesáté výročí konce druhé světové války a o rok dříve sté výročí začátku první světové války. Roku 2012 jsme si připomněli dvousté

Pokračování na str. 12

výročí bitvy u Borodina a čtyřsté výročí osvobození Moskvy od Poláků. Prozkoumáme-li pečlivě tyto události, jednoznačně dospějeme k poznání, že role Ruska v evropské a světové historii je unikátní....“

„Rusko není Evropa!“

Lavrovův text je dodnes k dispozici na webu ruského ministerstva zahraničí, a to v ruském a anglickém znění. Obě verze sice obsahují ty samé myšlenky, ale jakkoli se jedná o profesionální překlad, nejsou zcela identické. Například v anglické verzi je použito označení „vítězství ve druhé světové válce“, zatímco ve verzi ruské se píše o „velikém vítězství“. Mohlo by se zdát, že se jedná o nepatrný detail, ale ve skutečnosti se jedná o rozdíl podstatný, neboť historie, natožpak její interpretace, nepředstavuje v Rusku a v Evropě to samé. Často to jediné, na čem se dokážeme shodnout, jsou datum a místo nějaké události. Kdo a co tam učinil, však zůstává předmětem sporů. Zdaleka se přitom nejedná pouze o v zásadě známé kapitoly spojené s druhou světovou válkou, jakými jsou pakt Molotov-Ribbentrop, zimní válka mezi Finskem a SSSR, katyňský masakr nebo stupeň (bez)významnosti spojenecké pomoci Sovětskému svazu.

Tak šel čas v Kremlu.

Nejen Lavrov tvrdí, že Rusko v evropských mezinárodních vztazích hrálo důležitou roli již v době uzavření Vestfálského míru v roce 1648 (sic!) nebo že Vídeňský kongres z let 1814–1815 byl ruským dílem. Přitom důležití protagonisté tohoto kongresu Metternich, Talleyrand a Castlereagh s Wellingtonem nejsou buď zmíněni vůbec, nebo maximálně jako statisté vedle „génia míru“ cara Alexandra I., který osvobodil a stabilizoval Evropu po rozvratu, jež způsobil „génus války“ Napoleon.

Zatímco Rusové jsou v Lavrovově pojetí vždy osvoboditelé, mírotvůrci a humanisté, Evropané jsou agresivní útočníci, kteří ničí, drancují a loupí. Právě tato idea je leitmotivem oficiálního historicko-politického diskurzu, který používají špičky ruské politické elity a jenž zřetelně dominuje ve veřejném prostoru. V dubnu 2014, tedy po anexi ukrajinského Krymu, dostalo ruské ministerstvo kultury zadání, aby vypracovalo závazné standardy ruské kulturní politiky, jejímž hlavním motivem je teze Rusko není Evropa!

V ruských, respektive sovětských dějinách to rozhodně není poprvé, co se Rusko k „nevděčné“ Evropě otočilo zády. Není to též poprvé, co Rusko a Evropa získaly na minulost, současnost a budoucnost zásadně odlišný pohled. Poprvé se tak stalo po Ruskem prohrané krymské válce v roce 1856, přičemž tehdejší ruský postoj nejlépe vystihuje výrok kancléře Alexandra Gorčakova: „Rusko se neurazilo, Rusko se soustřeďuje!“. Rusko se až do války s osmanskou říší v roce 1877 z Evropy stáhlo a věnovalo se úspěšné expanzi v Asii.

Podruhé se tak stalo v roce 1917, kdy se moci chopili bolševici. Spolupráce se západními spojenci v boji proti nacismu představovala jen krátké intermezzo. Spuštění tzv. železné opony, kdy bylo po únorovém převratu v Československu i těm největším snílům jasné, že spolupráci mezi spojenci nahrazuje konfrontace, předcházelo již v roce 1946 vyhlášení nové kulturní (sic!) politiky, jejímž tvůrcem byl Andrej Ždanov. Byl prvním z vedoucích bolševiků, který přišel s tvrzením, že svět je rozdělen na „demokratický“ v čele se SSSR a „imperialistický“ v čele s USA. Umělci museli ve svých dílech vycházet z oficiální politické linie a uměleckými prostředky zdůraznit, že zatímco sovětská politika je zaměřena na důslednou likvidaci zbytků fašismu a posílení demokracie, USA chtějí vnutit světu svou dominanci.

Dnešní ruská politika, lhostejno zda kulturní či zahraniční, ve všech podstatných obrysech nejenže vychází z ruských a sovětských tradic, ale cílevědomě reprodukuje a rozpracovává staré vzory. Záhy poté, co se Vladimir Putin v roce 2000 stal prezidentem, začalo být zjevné, že jím budovaný režim bude svou legitimitu i autoritu odvíjet od kontinuity ruských/sovětských dějin. Rozlehlost teritoria a velikost dobytých vítězství byly a jsou v centru pozornosti. Ještě v roce 2000 se ruský stát vrátil k původně sovětské státní hymně, byť s novými (v pořadí již třetími) slovy. Protože v ústavě stojí, že Rusko nesmí mít žádnou oficiální státní ideologii nebo státní náboženství, bylo deklarováno, že „ideou“ ruského státu je prostě vlastenectví.

Foto: Tomáš Dušek

Ruská neznalost, jejich i náš problém

Ruským, ale zejména naším problémem je, že Rusové své dějiny neznají, respektive znají jen tu jejich verzi, kterou pro ně vytváří státní moc. Tento přístup nepředstavuje specifikum současného režimu, ale táhne se vlastně od roku 1547, kdy Moskevské velkoknížectví sjednotilo ruská knížectví a na místo „Moskovie“ se objevilo ruské carství. Z něj se stalo impérium, které sice po nástupu bolševiků k moci v roce 1917 získalo výrazně odlišnou formu, ale zachovalo si obsah.

Po rozpadu SSSR v roce 1991 nastalo krátké období, kdy se Rusové o dějiny své země mohli nejen zajímat, ale dokonce o nich mohli svobodně bádát, diskutovat a psát. S tím je dnes konec. Svobodná diskuse je v podstatě nemožná a veřejnému prostoru dominuje státní „kulturní“ politika, respektive výklad historie. Známý výrok španělsko-amerického filosofa George Santayany „kdokoli nezná svou minulost, je odsouzen ji opakovat“, který se standardně interpretuje jako varování před opakováním chyb, je v Rusku nutno chápat přesně opačně. Elity zásadní část historie tají – většina archívů pokrývajících sovětské období ještě nikdy nebyla zpřístupněna pro svobodné bádání – a zbytek systematicky deformují.

Současné Rusko se podobně jako někdejší Sovětský svaz stává nejvíce militarizovanou zemí Evropy. Sdělovací prostředky dnes a denně přinášejí informace o nových zbraních a vojenských cvičeních, do toho Rusové bojují v Sýrii po boku prezidenta Bašára Asada. Navzdory přiznaným hospodářským problémům nedochází v kapitolách určených pro ozbrojené síly a takzvaný obranně-průmyslový komplex ke škrtům.

Ruské elity i značná část veřejnosti si přejí, aby se historie opakovala. V úvodu tohoto článku citovaný Lavrovův příspěvek to ostatně dosti výmluvně ilustruje. Proč tomu tak je? S největší pravděpodobností prostě proto, že pokud byste od Ruska odečetli jeho vojenské úspěchy, tak co zbyde? Samozřejmě lze okamžitě namítnout, že Mendělejev a Pavlov, Čajkovskij a Glinka, Puškin a Lermontov a stovky dalších vědců a umělců, k nimž se po druhé světové válce přidaly zástupy sportovců, jsou důvodem pro národní hrdost. Jenže v očích ruských elit nikdo z nich neučinil nic tak zásadního, aby svět zatajil dech. Dobyť Paříže nebo Berlína, bitvy u Stalingradu a Kurska to jsou ikonické okamžiky ruských/sovětských dějin, které periodická tabulka prvků, román ve verších nebo balet nemožnou nahradit. Doplnit ano, ale nahradit ne.

Lesk grandiózních vítězství by mohlo zastínit jen to, že by se začalo otevřeně diskutovat o ceně, za kterou jich bylo dosaženo. Kdyby se začalo diskutovat o stalinské industrializaci, která by nebyla možná bez kolektivizace a nucené práce milionů vězňů z gulagů. Kdyby se začalo diskutovat o chybách sovětského vedení v míru a velení za války, o nesmyslné krutosti k civilistům a zajatcům. Ale tato témata jsou tabu – stejně jako současná obvinění z plošného a ruským státem tolerovaného či snad dokonce podporovaného nebo organizovaného dopingu ve sportu.

Svoboda horší než vězení

Jak trefně poznamenal ruský novinář Oleg Panfilov:

„Propaganda je v dnešním Rusku stejně jako kdysi v SSSR informační zbraní. Přečtete si doktrínu informační bezpečnosti Ruské federace a dozvíte se, že svoboda slova je nepřítelem ruské propagandy a je třeba s ní bojovat s vynaložením veškeré síly a státního rozpočtu. Vzpomínáte si, jak se jmenoval jeden z prvních Leninových dekretů? Dekret o tisku... Bolševici se okamžitě vrhli na mozky obyvatel – na kontrolu myšlenek a slov. Cenzura a propaganda se používaly v tandemu: cenzura zakazovala lidem myslet postaru, propaganda je nutila přemýšlet nově... Lež, cenzura a propaganda zformovaly nový druh člověka – Homo sovieticus, který bezvýhradně věří lži a nikdy si nedovolí zapochybovat, že jeho země není tak veliká, jak si vymýšlejí v pohádkových knížkách s názvem Dějiny Ruska. Přibližně patnáct let od rozpadu SSSR žil Homo sovieticus v prostředí, které mu bylo nepříjemné a nepohodlné – dostal svobodu... Ukázalo se, že svoboda je pro něj horší než vězeňský tábor...“

Dnešní Rusko je, řečeno s Olegem Panfilovem, vybaveno informační zbraní a aktivně ji používá. Mnohem dříve, než ji začalo používat proti nám, vlastně po celou tu dobu, co je Putin u moci, ji používá proti ruskému lidu. Vzpomenete si, co se stalo ponorce Kursk? Dnes už Moskva netvrdí, že ji potopili Američané, ale v srpnu 2000, kdy ke katastrofě došlo, Kreml nejprve mlčel, aby vzápětí obvinil USA a NATO. Teprve později neochotně připustil, že se to odehrálo jinak. Vzpomenete si na Krym, kde ruští vojáci nebyli, ale pak byli vyznamenáni? Vzpomenete si na sestřelené malajsijské letadlo nad východní Ukrajinou, na války v Donbase a Sýrii? V jednom každém z těchto případů Kreml lhal.

Rusko dnes lze se stejnou intenzitou a vynalézavostí, se kterou Sovětský svaz bojoval za mír. V roce 1961, tedy stejného roku, kdy byla v Berlíně vztyčena zeď, letos zesnulý básník Jevgenij Jevtušenko napsal slova slavné protiválečné písně *Chtějí Rusové válku?*. Svět se s ní seznámil v létě 1962, pár týdnů před propuknutím Karibské krize. Do svého repertoáru ji okamžitě zařadili Alexandrovci. V refrénu se zpívá, „...a tehdy musíte pochopit, zda Rusové chtějí válku“. Stejně jako tehdy i dnes musíme v první řadě pochopit, že Rusko něco jiného říká a něco jiného dělá.

A právě v tom se skrývá největší problém pro naši snahu o pochopení. Nelze totiž porozumět tomu, co se neustále mění s jedním jediným cílem, a tím je vlastní prospěch, moc a velikost. Sergej Lavrov naprosto jednoznačně deklaruje, že ruská zahraniční politika vychází z ruské historie. Přijmeme-li tu variantu historie, kterou vytváří Kreml, budeme Ruskem buď pohlceni, nebo ovládnáni. Proč? Protože v Moskvě jsou přesvědčeni, že tak tomu má být, že na to mají právo a my máme povinnost toto právo respektovat. Pokud ji odmítneme, budeme označeni za nepřátele a fašisty. To sice není lichotivé, ale zároveň v tom spočívá naše jediná šance, pokud chceme zůstat sami sebou. Porozumět Rusku v tom smyslu, jak si to přeje Moskva, totiž znamená mu podlehnout.

Michael Romancov

Oleg Panfilov je citován z: Oleg Panfilov: Antisovětské příběhy. Portál, 2016 (str. 27 - 30).

Polský osud mezi Vislou a Dněprem

Rozhodnutí krakovských velmožů, kteří koncem 14. století nabídli ruku mladé královny Hedviky litevskému velkoknížeti Jogailovi, zcela změnilo běh dějin Polska. To bylo do té doby poměrně stabilně umístěné mezi Baltské moře a Tatry, s Vislou jako páteří. Následujících čtyři sta let se jeho osud naplňoval spíše u Dněstru a Dněpru než u Varty a Visly. Z dosavadního středoevropského souseda Českého království se stal důležitý aktér východoevropské politiky.

Pro polské sebevnímání je důležité, že se tato východní expanze odehrála mírovou cestou. V textu unie z Horodla (1413) – druhého z celé řady dokumentů, které nakonec povedou v roce 1569 ke vzniku Republiky (Rzeczpospolité) dvou národů – se mluví o *mysteriu caritatis* (tajemství lásky – pozn. red.), jež spojilo Polsko a Litvu. Litevci či Ukrajinci mají dnes na tyto záležitosti jiný pohled, nicméně nelze popřít, že polský obrat na východ byl výsledkem dohody politických elit, tedy šlechty, nikoli vojenské invaze.

Koloniální aspekt polské nadvlády nad východem, který nelze přehlížet, měl mnohem více třídní než etnický rozměr. Vyplyval ze společensko-ekonomického modelu Rzeczpospolité, jež šlechtě-občanům poskytoval v porovnání se zbytkem tehdejší Evropy velkou svobodu, nezávislou na původu a vyznání. Zároveň však občanům zcela podřizoval ne-občany, tedy selské poddané. Vliv silnější polské kultury způsoboval, že příslušníci ukrajinské, běloruské či litevské šlechty postupem času přebírali jazyk i náboženství svých spoluobčanů od Visly. Vznikalo tak podhoubí pozdějšího mýtu o „polských pánech“ utiskujících „ukrajinský a běloruský lid“, případně alternativní polská verze příběhu o šlechtických sídlech jako ostrůvcích civilizace v moři barbarství.

Ztracený svět

Nutno dodat, že takto se historie zpětně „vyprávěla“ v době zrodu moderních nacionalismů, které v devatenáctém století velmi šikovně povzbuzovali v souladu s principem *divide et impera* noví vládcí regionu Rusové a Rakušané. Když se po říjnové revoluci a první světové válce stanovovaly nové hranice, pokoušel se staré myšlenky federace národů střední a východní Evropy oživovat polský státník Józef Piłsudski. Narážel však na nepochopení nejen Bělorusů, Ukrajinců a Litevců, ale i většiny svých soukmenovců.

Vztahy mezi těmito čtyřmi hlavními národy dávné Rzeczpospolité byly ve dvacátém století pásmem větších či menších konfliktů. Obzvláště dramaticky se vyvíjely relace Poláků a Ukrajinců: milníky jejich vztahu jsou válka o východní Halič v letech 1918–1919, protiukrajinská politika některých polských vlád ve třicátých letech, etnické čistky na ukrajinských Polácích vedené jednotkami OUN-UPA (tzv. banderovci) v letech 1943–1944 a následně deportace Ukrajinců organizované polskými komunisty v rámci takzvané Operace Visla v roce 1947. Během tří de-

setiletí tak definitivně zmizel svébytný etnický a náboženský smíšený svět mezi Vislou a Dněprem.

Ačkoliv tuto sérii konfliktů umožnila a do velké míry zapříčinila politika okolních mocností, především pak komunistického Sovětského svazu a nacistického Německa, nelze popřít, že vzpomínky na tyto tragické události představují dodnes nezahojenou ránu v polsko-ukrajinských vztazích. Hlavně na polské straně panuje velmi silné přesvědčení, že se suverénní Ukrajina nikdy nepostavila čelem k zločinům páchaným jejím jménem během druhé světové války. Naopak – stále více odvozuje svůj zakladatelský mýtus od postav jako Stepan Bandera a vojáci OUN-UPA, kteří jsou v polské paměti jednoznačně zapsáni nikoli jako bojovníci proti sovětizaci, ale coby strůjci děsivé volyňské řeže z roku 1943.

Protiimperální princip

Vedle bolestivých vzpomínek na ztracený svět takzvaných Kresů, neboli východních okrajů Rzeczpospolité, existuje ještě jiný rozměr polského vnímání Východu. Dal by se popsat jako protiimperální princip. Už v první polovině 19. století, kdy se většina území Polska nacházela pod nadvládou carského Ruska, začala v pařížském exilu vznikat koncepce koalice menších národů na periferiích impéria Romanovců. Jejím nejvýraznějším zastáncem se později stal již zmíněný Józef Piłsudski. Meziválečné Polsko nikdy zcela neupustilo od myšlenky, že nejlepším způsobem jak porazit ruské/sovětské impérium je podpora odstředivých národnostních tendencí – od Karélie po Kavkaz a střední Asii (tzv. prométheovská myšlenka).

Po druhé světové válce našla tato idea své pokračování v doktríně, kterou (opět v pařížském exilu) formulovali Jerzy Giedroyc a Julian Mieroszewski. Polsko se podle nich mělo smířit s definitivní ztrátou svých východních okrajů a naopak povznést do pozice nejvyššího geopolitického principu podporu silných a suverénních států Litvy, Běloruska a Ukrajiny. Pouze tímto způsobem se totiž může uchránit před přímou konfrontací s imperialismem Kremle, nezávisle na tom, zda ho ovládá bílý či rudý car.

Tyto myšlenky se staly nedílnou součástí polské zahraniční politiky po roce 1989. Platila zde plná shoda de facto všech politických sil – od postkomunisty Aleksandra Kwaśniewského až k Lechu Kaczyńskému. Není těžké objevit echa výše načrtnutých koncepcí v krizových situacích: Polsko jako první stát uznalo nezávislost Ukrajiny v roce 1991 a bez váhání se angažovalo při řešení oranžové či majdanské revoluce. V roce 2008 to byl polský prezident Lech Kaczyński, kdo organizoval mezinárodní koalici na podporu Ruskem napadené Gruzie.

Nárůst frustrace

Teprve poslední léta začala přinášet určité pnutí. Nejdříve vsadila vláda Donalda Tuska na „reset“ politiky vůči Moskvě, a to i za cenu zhoršení vztahů s Kyjevem a Vilniusem (názor změnila po ruské anexi Krymu). Zároveň v polské společnosti, kultuře, ale i mezi politickými elitami

začíná narůstat frustrace pramenící z „asymetrie“ přístupu ke společné minulosti. Ve zkratce by se polský pohled na věc mohl shrnout následovně: na jedné straně již výše zmíněné ožívování tradic OUN-UPA na Ukrajině či litevské snahy o likvidaci zbytku kulturní svébytnosti polské menšiny, na straně druhé polské mlčení o nevyřešených zločinech spáchaných na Polácích z Kresů během druhé světové války.

Toto polské mlčení se vysvětluje „geopolitickou“ nutností neoslabovat křehký ukrajinský stát. Posledními projevy zmíněné frustrace jsou velkolepý snímek *Volyně* Wojciecha Smarzowského a citelné ochlazení společenských nálad ve vztahu k Ukrajině. Současná polská vláda se sice tvrdě drží linie Piłsudského a Giedroycze, nicméně i v jejím rámci sílí hlasy po nutnosti asertivnějšího postoje v debatách o historii.

Televizí proti diktátorovi

Odlišně se vyvíjí polský vztah k Bělorusku, kde už přes dvacet let drží moc prezident Alexander Lukašenko. Zde je Polsko stejně jako celá Evropa zajatcem strategie přežití „posledního diktátora“ na starém kontinentu, která se opírá o lavírování mezi Západem a Moskvou a o střídavá období utužování a uvolňování režimu. Stabilní polskou odpovědí na vládnutí Alexandra Lukašenka byla podpora rozvoje občanské společnosti v Bělorusku. Jejím nejviditelnějším symbolem se stala stanice *Belsat* (součást polské veřejnoprávní televize), která vysílá v běloruštině na území Běloruska. I *Belsat* je dítětem konsenzu napříč politickými elitami jinak tolik rozděleného Polska.

Po Majdanu a Krymu Lukašenkův režim viditelně zahájil fázi „nového otevření“ směrem na Západ: podpora běloruského jazyka, symbolů epochy Rzeczpospolité na úkor těch z doby sovětské a deklarovaná vůle spolupráce dávaly naději na pozitivní vývoj na linii Varšava–Minsk. Až události posledních týdnů – ostrý obrat v politice Lukašenka vůči vnitrostátní opozici – postavily otazník nad vizí sbližování (a tedy vymaňování se Běloruska z ruské sféry vlivu) prosazovanou ještě začátkem tohoto roku. Další vývoj v Bělorusku zůstává nejasný.

Vzpouza národů

Uvedené dvě vývojové tendence – pokus o oteplení ve vztahu k Minsku a narůstající frustraci z relací s Ukrajinou – reflektuje rozhovor s ředi-

telem polského Ústavu mezinárodních vztahů a odborníkem na východní politiku Sławomirem Dębským, který najdete na str. 16. Zároveň však Dębski jednoznačně odkazuje na neměnnou antiimperiální podstatu polské politiky směrem k Východu. Možná nejdůležitější částí celého rozhovoru je obhajoba „realistického“ charakteru této politiky často kritizované jako snilkovský idealismus. Koneckonců právě dědictví svébytné kultury dávné Rzeczpospolité umožnilo vznik samostatných národů Běloruska a Ukrajiny, a ukázalo se v tomto ohledu silnější než rusifikační vliv založený na hrubé síle. Stejně tak rozpad Sovětského svazu ze všeho nejvíce připomínal onu „prométheovskou“ vzpouru národů na periferiích proti imperiálnímu centru.

K této perspektivě politiky směrem k postsovětskému prostoru se hlásila i ikonická postava současné polské pravice Lech Kaczyński. Jeho slova z náměstí v Tbilisi z roku 2008 „I my si velice dobře uvědomujeme, že dnes je na řadě Gruzie, zítra Ukrajina, pozítří pobaltské republiky a později snad dojde i na mou zemi, na Polsko!“, která cituje v rozhovoru také Sławomir Dębski, získala po událostech na Krymu a v Donbase prorocký nádech. Premisa, že Východ je hlavním směrem polské zahraniční politiky a že bezpečnost země je přímo provázána se svobodou a suverenitou dalších národů tohoto prostoru, zůstává v platnosti.

Maciej Ruczaj

Kdysi polské Wilno, dnes litevský Vilnius. Na snímku Gediminasův hrad.

Foto: Tomáš Fošum

Mimo ruské impérium se Polsku žije lépe

Chování Rusů ke střední a východní Evropě vždy ukazovalo na skutečné úmysly Ruska v globální politice. „Jsme ‚pohraniční‘ vartou, zatímco ‚divoká pole‘ Evropy už hoří,“ říká o současné situaci Polska ve vztahu k Putinovu režimu historik a politolog Sławomir Dębski. Ten poskytl deníku Rzeczpospolita zajímavý rozhovor na téma polské východní politiky. Se souhlasem zmíněného listu jej přetiskujeme v českém překladu.

- **Vychází polská východní politika stále z Giedroycovy doktríny (viz box *Kdo je Kdo*, pozn. red.), která postuluje snahu o udržení co nejlepších vztahů s východními sousedy, a to i za cenu dočasných ústupků v oblasti polských zájmů? Neměli bychom v dnešní době své politické cíle a strategie revidovat?**

Základem polské zahraniční politiky je antiimperiální doktrína, jež se vytvořila z dlouhé tradice uvažování o pozici Polska ve světě Mochnackým a Czartoryským počínaje, Piłsudským, Dmowským, Mieroszewským a Giedroycem pokračuje a Lechem Kaczyńským konče. Z této myšlenkové tradice plyne přesvědčení, že imperialismus ohrožuje mír, přičemž strategickým zájmem polského státu je svoboda, suverenita a nezávislost všech našich východních sousedů.

- **Srovnáváte Dmowského s Giedroycem i Mieroszewským?**

Mezi politickými publicisty 20. století se Roman Dmowski a Juliusz Mieroszewski vyjímali jako největší učitelé strážlivého uvažování o pozici Polska ve světě. Bohužel se na ně často odvolávají lidé, kteří od nich nikdy nic nečetli anebo se domnívají, že by uvažovali o dnešním Polsku stejně jako před padesáti nebo sto lety. Jako by se vůbec nic nezměnilo. Kdyby to tak skutečně bylo, oba by dnes byli patrony politického hlupáctví, nikoli rozumu. Dmowski toužil po tom, aby se Polsko opět stalo součástí politického Západu. Vyslovoval se pro spolupráci s Ruskem, neboť bylo spojencem Francie a Velké Británie. Domnívám se tedy, že Dmowski by ze všech sil podporoval ukrajinskou a běloruskou státnost, protože nás oddělují od protizápadního, neoimperiálního Ruska.

- **Jak máme vlastně chápat myšlenku, aby se s Ukrajinou udržovaly co nejlepší vztahy?**

Ukrajina je obětí ruské agrese. Polsko naproti tomu od-suzuje porušování mezinárodního práva, jež zakazuje vést útočnou válku. Zakazuje jednostranné užití násilí v zahraniční politice i uskutečňování změn průběhu hranic tímto způsobem. Naši politiku v otázce ruského napadení Ukrajiny motivuje potřeba bránit zásady, které jsou pro udržení mezinárodního řádu fundamentální, a také náš strategický zájem, jímž je existence nezávislé a suverénní Ukrajiny, nikoli tedy záležitosti emocionální. Jestliže dovolíme, aby se Putinovi podařilo beztrestně obsadit část ukrajinského území, kdo jej později zastaví, pokud by se opět chystal k obdobnému postupu a stal se strůjcem agrese vůči ostatním sousedním státům?

- **Vladimir Putin tvrdí, že Rusko znovu bojuje proti fašismu a že podobně jako kdysi Rudá armáda i on dnes osvobozuje Evropu od fašismu.**

To je zajímavé téma. V ruské propagandistické rétorice si lze povšimnout jistého rozporu. Polsko požaduje, aby Rusko vrátilo kulturní statky, které z polského území odvezlo po roce

1945. Kreml se tedy musí rozhodnout, zda bude šířit tezi, že Rudá armáda je zodpovědná za osvobození, nebo za loupeže. Buď to, nebo ono. Osvoboditelé neloupí a rozhodně nemeškají s návratem uloupených statků. Pokud jde o fašisty na Ukrajině, přirozeně to byl prvek válečné propagandy, s jehož pomocí Putin Rusům vysvětloval, proč zaútočil na ukrajinský „bratrský národ“. Začal tedy tvrdit, že se bratři stali fašisty, a proto bylo nutné podniknout invazi a zabrat jim Krym.

- **Proč by Putinovi mělo záležet na dalších konfliktech?**

Postsovětský region považuje za oblast, kde neplatí mezinárodní právo a kde Moskva může používat sílu dle libosti, aniž by se musela na kohokoli ohlížet. A Putin by tuto oblast nejspíš rád rozšířil. Proto je v polském zájmu zadusit démona ruského imperialismu. K tomu potřebujeme spojence. Posloucháme-li politická odůvodnění ozbrojeného útoku na Ukrajinu, dozvídáme se obrovské množství absurdit – například že Krym byl jakýmsi ruským Jeruzalémem –, takže od Putina už můžeme čekat úplně všechno. Jisté je, že pokud jde o vymyšlené nesmyslných historických zdůvodnění pro jeho agresi, nápady mu nechybějí. Polsko prosazuje svět bez útočných válek, musíme proto kategoricky odmítnout válku jako nástroj zahraniční politiky a násilí jako prostředek provádění územních změn.

- **Dobře, ale jak se máme vyrovnat s tím, že okupace Krymu už na světě téměř nikoho nezajímá, ba že Západ dokonce uvažuje o tom, že by sankce vůči Rusku zrušil?**

Zprv – na zasedání OSN v březnu 2014 uznalo anexi Krymu Ruskem pouze jedenáct států, sto ji odsoudilo a 58 se zdrželo hlasování. Politika neuznávání Krymu jakožto součásti Ruska je tedy i nadále společným jmenovatelem zahraniční politiky většiny států světa. I proto se sankce uvalené na Rusko v souvislosti s anexí Krymu udrží, i kdyby se všechny ostatní sankce zrušily. Tato situace může trvat celá desetiletí. Důležitým prvkem polské zahraniční politiky je stanovisko, že chce-li Rusko získat zpět mezinárodní důvěryhodnost, může to učinit výhradně tam, kde o ni přišlo, tedy odejít z Krymu a Donbasu. Ukrajina má totiž nárok získat zpět svou územní integritu a měla by mít možnost o sobě nezávisle rozhodovat.

- **A co Poláci? Měli bychom se upomínat o pravdu a bojovat s falšováním historie na Ukrajině, nebo se raději snažit nepoškozovat dobré polsko-ukrajinské vztahy? Co je v našem zájmu?**

Prezident Andrzej Duda v rozhovoru pro čtvrtletník *Polský diplomatický přehled* správně konstatoval, že pravdu je třeba říkat si do očí a nic neskrývat. Ovšem jestliže jsme už označili zlo, musíme také poukázat na to dobré. Oba národy by měly hledat to, co nás v našich společných dějinách spojuje. Je však také nezbytné napravovat vlastní chyby.

■ Nemluvit o Volyni byla chyba? Dělat vše proto, jen aby se naše vzájemné vztahy nezhoršily?

Chybou byla nedůslednost a špatné kompromisy. Plán byl takový, že se jaksí jemně naznačí něco pravdy, aby druhá strana pochopila signál, ale neurazila se. A z Polska přicházel jeden takový signál za druhým. Jenomže v Kyjevě je pochopili jinak. Jako znamení, že ta věc pro Poláky není nijak klíčová... Zároveň se neustále opakoval argument, že není vhodná doba, abychom se dožadovali odsouzení volyňského zločinu. A tak tomu bylo déle než dvacet let. Až nakonec Rusko zaútočilo na Ukrajinu a samo začalo využívat temné stránky ukrajinských dějin k účelům nepřátelským k ukrajinské nezávislosti. Kdyby mocenské elity Polska a Ukrajiny věnovaly řešení tohoto problému více času už předtím, vyrazily by Rusku tento argument z ruky. Polsko ve vlastním zájmu požaduje od všech partnerů, aby se zřekli násilí coby nástroje realizace politické moci. Z tohoto důvodu odsuzujeme nejen ruskou agresi vůči sousedním státům, ale také masové politické zločiny, jako byly nejen Katyň a Volyň, nýbrž i velký hladomor na Ukrajině.

■ Jak dnes vypadají naše vztahy s Běloruskem? Jakým způsobem ovlivnila postoj Alexandra Lukašenka ruská agrese na Ukrajině?

Nepochybně to byla důležitá lekce pro všechny státy, které vznikly rozpadem Sovětského svazu. Lukašenko dost možná pochopil, že integrace s Ruskem, vytváření společného svazového státu, jenom přibližuje chvíli, kdy Rusko pohltí Bělorusko, stejně jako pohltilo Krym a Donbas. I Rusové a Bělorusové jsou koneckonců „bratrské národy“.

■ Proč bychom teď měli podporovat Lukašenka?

Měli bychom mu dát možnost, aby si rozšířil politické manévrovací pole. V praxi to znamená, abychom s ním na politické rovině začali jednat.

■ Jinými slovy se s ním dohodnout...

Jinými slovy realizovat politiku. Chce-li nyní běloruský prezident vytvářet příznivé podmínky pro politickou a hospodářskou spolupráci našich zemí, vyplatí se o tom uvažovat.

■ A zrušit televizi Belsat, jakmile tato televize začne Lukašenkovi vadit?

Nevím o této kauze vše, takže mohu hovořit pouze o obecných záležitostech, které mohou ovlivňovat naše rozhodnutí. Zprv, *Belsat* je nástrojem naší politiky vůči Bělorusku, a musí tudíž být průběžně vyhodnocován z hlediska efektivity. Mezinárodní kontext se proměňuje, je tedy nutno zamyslet se, zda tomu nepřizpůsobovat i naše nástroje. Zadržím, nevím, kolik lidí nakonec *Belsat* vůbec sleduje, ale je zřejmé, že jej sleduje Alexandr Lukašenko, každopádně se o programu této televizní stanice několikrát vyjádřil. Zatřetí, během deseti let jsme do *Belsatu* investovali zhruba 40 milionů eur. Každoročně na tyto účely dáváme asi čtyři miliony eur. Spektrum možných řešení, pokud jde o *Belsat*, je potenciálně široké, avšak pouhé jeho zrušení by mělo nevratný charakter. Pokud by tedy prezident Lukašenko chtěl polské politiky přimět, aby se zamysleli nad fungováním *Belsatu*, domnívám se, že by měl navrhnout nějaký politický ekvivalent, který by byl srovnatelný jak z hlediska možnosti vrátit toto řešení zpět, tak z hlediska finančního.

Vůči Bělorusku jsme již uplatňovali různé podoby politiky – občas sankce, občas uvolnění. Od vstupu do Evropské unie jsme na podporu běloruské demokracie vynaložili v různých podobách zhruba 140 milionů eur. Běloruskou nezávislost bychom měli podporovat i nadále, ovšem o metodách bychom měli přemýšlet.

■ Jaké politické cíle se v této chvíli snaží realizovat televize Belsat?

Snaží se v Bělorusku podporovat pluralismus. K tomuto prostředku jsme se uchýlili v době, kdy Lukašenko posiloval autoritativní charakter své moci a podle našeho názoru omezoval nezávislost Běloruska na Rusku. Na pluralismus ve východní Evropě hledí Rusko s nechtí, jelikož směřuje k tomu, aby tam prosadilo vlastní monopol. Je otázka, zda po ruské agresi na Ukrajině to teď náhodou nebude Lukašenko, kdo se stane překážkou pro ruské neoimperiální aspirace. Týž člověk může v současné době sehrát úplně odlišnou politickou úlohu než v minulosti. Není to nic neobvyklého, v mezinárodní politice k tomu občas dochází.

■ A jak vypadají naše vztahy s Litvou? Zdá se, že máme-li čelit ruskému imperialismu, je pro nás Vilnius ze všech sousedů nejspolehlivějším partnerem, ačkoli v našich vzájemných vztazích není o problémy nouze.

Pokoušíte se mě natlačit do giedroyčovského schématu, tedy tzv. UBL – Ukrajina, Bělorusko, Litva. Potíž je

Historik a politolog Sławomir Dębski (*1971) je ředitelem Polského institutu mezinárodních otázek (od února 2016, tutéž funkci zastával již v letech 2007–2010). V letech 2011–2016 byl ředitelem Centra polsko-ruského dialogu a porozumění. Je autorem knihy *Mezi Berlínem a Moskvou. Německo-sovětské vztahy 1939–1941*.

Pokračování na str. 18

v tom, že současná Litva se do tohoto schématu naprosto nehodí. V zahraniční politice není nic horšího než uvažování prostřednictvím schémat, zvláště pak zastaralých. Litva je – podobně jako Polsko – součástí politického Západu. Společně s námi se integruje v rámci Evropské unie a je naším spojencem v NATO. Již dávno proto není adresátem naší východní politiky. Jestliže i přesto někdo považuje pobaltské státy za součást východní Evropy, intelektuálně podporuje ruské zájmy, neboť tím, že k popisu dnešních fenoménů využívá zastaralé kategorie, vytváří falešné sdělení, že integrace těchto států se Západem může mít pouze dočasný ráz. To však není pravda, jejich integrace je totiž nezvratný fakt.

■ **Po agresi na Ukrajině prostě málokdo věří, že by se na Západě vůbec někomu chtělo umírat za pobaltské státy.**

Politika není otázka víry nebo nevíry. Naším fundamentálním zájmem je, aby Litva, Lotyšsko a Estonsko měly tytéž nároky na bezpečnost a spojeneckou solidaritu jako každý jiný stát NATO. O tom se neustále snažíme přesvědčovat všechny naše partnery a vcelku se nám to daří.

■ **Neměli bychom se připravovat na možnost, že Rusko obsadí Estonsko nebo Lotyšsko a Donald Trump tyto země obětuje ve prospěch spojenectví s Putinem proti Číně?**

Musíme konat a řídit se při tom kategoriemi politické praxe, a nenechat se paralyzovat myšlenkou, že zítra do nás může narazit meteorit... Politika je umění utvářet skutečnost. Proto ten náš tlak na spojeneckou solidaritu, zvětšení odstrašovacího potenciálu a investice do našeho vlastního potenciálu a schopností bránit vlastní území. Své státní zájmy uskutečňujeme v takových podmínkách, jaké reálně existují. Využívá-li Rusko válku jako politický nástroj, je to závažná hrozba pro celé NATO. Celá aliance se tedy musí těmto novým podmínkám uzpůsobit. To bylo cílem summitu NATO ve Varšavě, to je cílem polské evropské politiky, politiky ve vztahu k USA, ale i polské politiky ve vztahu k východoevropským státům. To vše tvoří jedinou polskou zahraniční politiku.

■ **V roce 2009 jste prohlásil, že „se část ruských elit domnívá, že se o Rusko už nikdo nebude zajímat, nezačne-li působit problémy. Rusko musí být ve středu dění, chce-li ovlivňovat globální politiku.“ Dnes je tedy Rusko skutečně jedním z hlavních světových hráčů...**

To je pouze klam. Je to podobné, jako kdybychom tvrdili, že v roce 2004 měl na světě největší význam například Afghánistán. Samozřejmě, soustřeďoval na sebe zájem světové veřejnosti, ale žádný světový hráč to nebyl.

■ **Lze však nabýt dojmu, že před rokem 2014 a ruskou agresi na Ukrajině se na postoje Ruska ohlížel jen málokdo.**

Ani to není pravda. Dokonce i v roce 2009, o němž jste hovořil, se stanoviskům Ruska pozorně naslouchalo a brala se v potaz. Usilovalo se o dialog s Ruskem a hledaly se možnosti polemiky s jeho postoji. Připomeňme si, že už po rusko-gruzínské válce byl Vladimir Putin pozván na Westerplatte v souvislosti se sedmdesátým výročím vypuknutí druhé světové války. Byla to příležitost k výměně názorů a k vyjádření vlastního stanoviska k tendencím, jež se začaly objevovat v mezinárodní politice, tedy přinejmenším v jejich oficiálních projevech.

■ **Jaký význam mají takové projevy?**

Je to velice důležitá složka politické praxe. Vzájemně se informujeme o tom, co považujeme za zásadní otázky a podstatné hodnoty, jimiž se budeme řídit při svém rozhodování a v zahraniční politice. Výborně to chápal prezident Lech Kaczyński. Stojí za to připomenout jeho projev z 12. srpna 2008, pronesený na náměstí Nezávislosti ve Tbilisi. Zdůraznil v něm, že předáci Polska, Ukrajiny, Litvy, Lotyšska a Estonska přijeli do gruzínského hlavního města, aby odmítli ruský imperialismus a projevíli solidaritu s Gruzii. Prohlásil: „I my si velice dobře uvědomujeme, že dnes je na řadě Gruzie, zítra Ukrajina, pozítří pobaltské republiky a později snad dojde i na mou zemi, na Polsko!“ Těmito slovy mobilizoval Lech Kaczyński naše spojence v EU a NATO, aby odsoudili politiku agrese. I jeho projevy z 1. září 2009 z Westerplatte jsou stále velmi aktuální. Odsoudil tehdy imperialismus, nacionalismus a šovinismus. Jeho slovy Polsko odsoudilo pokusy vztáhnout ruku na územní celistvost sousedních států, a to včetně vlastních historických prohřešků, jako bylo obsazení československé části těšínského Slezska v roce 1938.

■ **Potíž je v tom, že rovnováha světových sil se v každém okamžiku může vychýlit v Putinův prospěch. Americko-ruské sblížení se z našeho pohledu jeví jako děsivé. Rusko přestane být chápáno jako agresor, sankce vůči němu se zruší a Polsko bude vykázáno z „dobré společnosti“ světové politiky.**

Podle mého názoru se žádný pokus o zlepšení americko-ruských vztahů nezopakuje. Naopak budeme mít do činnosti s vysloveně transakční politikou – my vám dáme to a to, vy nám na oplátku dejte to a to. Až jednou dojde k nedorozumění. Ale dobře, předpokládejme, že je nebezpečí, o němž hovoříte, reálné. Myslíte si tedy, že by se polská zahraniční politika měla nutně a za každou cenu shodovat se zahraniční politikou USA, Velké Británie, Německa či Francie? Dokonce i ve chvíli, kdy budeme přesvědčeni, že praktikují nesprávnou politiku? Polsko má totiž dosti specifickou polohu, jsme „pohraniční vartou“, zatímco „divoká pole“ Evropy už hoří. S ohledem na naši dějinnou zkušenost máme právo na vlastní interpretaci toho, co je světovému míru prospěšné, a co nikoli. Je nade vše pochybnost, že neuznání důsledků ruské agrese a okupace Krymu poslouží světovému míru lépe než ustupování před násilím. To totiž agresora jedině podnítl k dalším pokusům o praktikování takové politiky, až nakonec zajde příliš daleko a podpálí celý svět.

■ Co však pro nás bude znamenat zásadní proměna politiky Západu vůči Rusku?

Pochybují, že k takové proměně dojde. Ovšem pokud ano, budeme se odlišovat. V minulosti už se nám to párkrát stalo. Připomněl bych v této souvislosti, že jsme v roce 2006 blokovali projednávání nové dohody o partnerství a spolupráci mezi Evropskou unií a Ruskem. Evropská komise tehdy chápala ruské embargo na dovoz polského masa za dvoustrannou záležitost a otálela s obhajobou polských zájmů. Různé evropské státy občas mají různé zájmy, nicméně to neznamená, že by se ve jménu společného postojů mělo Polsko zříci obhajoby vlastních zájmů. Pouze připomenu, že kancléřka Angela Merkelová na schůzce představitelů Evropské unie a Ruska v Samaře nakonec jménem celé Unie uznala, že polský postoj je opodstatněný. Obhajoba správné věci se tedy ukázala být dobrou politikou. Další věc je mýtus, že uplatňovat vůči Rusku antiimperální politiku se nám nevyplácí. Během uplynulých 25 let se Polsko rozvíjelo lépe a rychleji než v průběhu předchozích padesáti let, kdy jsme žili v zemi pod dominantním vlivem Sovětského svazu. Mimo ruské impérium se Polákům žije lépe, jsme bohatší a modernější. I dnes polské hospodářství – navzdory sankcím – roste. Komplikace v oblasti obchodu s Ruskem jsou z hlediska celku našeho obchodování téměř zanedbatelné. Co víc nám tedy Rusko může nabídnout než to, že nebude nedělat potíže? Naslibuje nám Putin opět trosky letadla od Smolensku? Pustí polská jablka opět na ruský trh?

■ Téma trosek letadla se jeví jako podstatné. Někteří lidé tvrdí, že zveličování sporu o trosky letadla a smolenskou katastrofu vůbec je především v Putinově zájmu. Díky tomu nás totiž snáze odhání od jednacího stolu mezi Ruskem a Západem.

V našem zájmu rozhodně není návrat ke koncepci koncertu velmocí, musíme proto potírat veškeré tendence, které k tomu směřují. Uvažovat v kategoriích sfér vlivů a koncertu velmocí znamená návrat k autoritářským idejím na poli mezinárodních vztahů. Ti, kdo by si přáli zvrátit běh dějin, si musejí uvědomit, kam že se to chtějí vrátit. Vztah Ruska k Polsku i k jiným státům v regionu byl pro svět vždy určitým testem ruských úmyslů v globální politice. Je možné nemít rád tu nebo onu polskou vládu, avšak nelze nezohledňovat argumenty, které vznášejí. Poptávka po polských názorech na Rusko proto neustává.

■ Ale proč o tom hovoříte v souvislosti s troskami letadla, které se zřítilo u Smolensku?

Prezident Putin již sedm let vede vyšetřování v souvislosti s touto katastrofou. To, jakým způsobem se staví k otázce trosek letadla, musí být pro Polsko signálem, že praktikuje politiku vůči Polsku nepříznivou. Trosky letadla u Smolensku jsou trosky polského prezidentského letadla a patří Polsku, nejsou tedy a nikdy se nestanou ruským majetkem, podobně jako kulturní statky, které ze země odvezla Rudá armáda v roce 1945. Není podstatné, jaká vláda zrovna bude v Polsku u moci, všechny totiž budou požadovat vrácení pol-

ského majetku, neboť se nejedná ani tak o samotné vyšetřování jako o princip. Je to takový lakmusový papírek ruských záměrů. Je-li Rusko agresivní v kauze Smolensku, bude stejně agresivní i v ostatních otázkách. A my z toho musíme vyvozovat důsledky. Rusko praktikuje politiku nepřátelskou vůči celému našemu regionu.

■ Jak můžeme zvýšit efektivitu naší zahraniční politiky?

Jestliže víme, co je naším cílem, měli bychom hledat co nejúčinnější prostředky k jeho dosažení. Potřebujeme spojence, kteří budou situaci nahlížet stejně jako my. Předpokládám proto, že bude Polsko posilovat spolupráci se Spojenými státy a v Evropě s Německem, s nímž je třeba kooperovat v otázce reformy Evropské unie. Na rozdíl od našich předků máme to štěstí, že hrozba pro náš mír a územní integritu může přijít pouze z jednoho směru. Efektivita konečně vyžaduje také důvěryhodnost, jež je podmíněna důslednou obranou řádu na základě mezinárodního práva. Polskou politiku v této oblasti je nutno klást do širšího kontextu, který netvoří pouze partikulární polské zájmy, nýbrž i společná hodnota, již je evropský mír. A měli bychom si vždy dávat pozor, abychom nesměšovali cíle a prostředky, které slouží k jejich dosažení.

Michał Płociński

Rzeczpospolita, Plus Minus, 12. 1. 2017

Z polštiny přeložil Martin Veselka.

Kdo je kdo

Jerzy Giedroyc (1906-2000) se v pařížské emigraci podílel na vydávání časopisu *Kultura*. Společně s **Juliuszem Mieroszewským** (1906-1976) zde propagoval tezi, že nezávislost Ukrajiny, Litvy a Běloruska na Rusku je v polském zájmu (takzvaná koncepce ULB).

Maurycy Mochnacki (1803-1834) byl účastníkem a kronikářem povstání proti Rusku v roce 1830. Byl hlasatelem „protiimperální“ podstaty polské národní identity.

Kníže **Adam Jerzy Czartoryski** (1770-1861) byl v letech 1804-1806 ruským ministrem zahraničí. V roce 1830 se účastnil povstání proti Rusům, dožil pak v emigraci. Je považován za tvůrce koncepce polské východní politiky jako aliance „národů na periferiích impéria“. Obnovitel nezávislého Polska **Józef Piłsudski** (1867-1935) byl mimo jiné premiérem a takzvaným náčelníkem státu. Zastával koncepci nazvanou Meziomoří spočívající ve spojení středoevropských a východoevropských národů v konfederaci, která by regionu zajistila nezávislost na Německu a Rusku.

Vůdce Národní demokracie **Roman Dmowski** (1864-1939) nesouhlasil s Piłsudského linií mnohonárodnostního Polska. Za první světové války usiloval o obnovení nezávislého polského státu ve spolupráci s Trojdohodou, a tedy i Ruskem.

Česku i Polsku ujíždí na Ukrajině vlak

V průběhu dramatických událostí na Majdanu v únoru 2014 byl hodně vidět polský ministr zahraničí Radosław Sikorski, který působil v Kyjevě jako mediátor mezi tehdejší ukrajinským prezidentem Viktorom Janukovyčem a opozičními lídry. Aktivitu ve vztahu k Ukrajině svého času vyvíjelo i Česko, jež patřilo k iniciátorům programu Východní partnerství. Od té doby ale došlo v zahraniční politice obou zemí k výraznému upozadění ukrajinské problematiky, byť ta je samozřejmě v Polsku z historických a geopolitických důvodů mnohem diskutovanější než v Česku.

Rozdíl mezi polským a českým přístupem pramení především z toho, jak významnou roli hrála ukrajinská otázka v minulosti obou států (viz článek *Polsko-ukrajinské stýkání a potýkání v Demokratickém středu* 3/2016). Zatímco v Česku se vždy jednalo o značně okrajovou záležitost – například ve spojitosti se včleněním tehdejší Podkarpatské Rusi do meziválečného Československa – v Polsku naopak vždy šlo o velice důležité téma, neboť historicky byla velká část dnešní Ukrajiny součástí polského státu a Poláci s Ukrajinci dlouhodobě žijí vedle sebe.

Polskou politiku vůči Ukrajině po roce 1989 definovaly především dva ideové přístupy. Tím prvním je takzvané Mezimoří (polsky Międzymorze) vůdce meziválečného Polska Józefa Piłsudského spočívající ve spojení zemí středovýchodní a jihovýchodní Evropy ve federaci. S ní souvisí i Piłsudského výrok, že „bez svobodné Ukrajiny nemůže existovat svobodné Polsko a bez svobodného Polska nemůže existovat svobodná Ukrajina“. Druhým přístupem je koncepce nazývaná zkratkou ULB (Ukrajina, Litva, Bělorusko), která vznikla v prostředí polského poválečného exilu a je spojena se jménem šéfredaktora v Paříži vydávaného časopisu *Kultura* Jerzyho Giedroycze. Podle této koncepce měli Poláci rezignovat na jakékoliv nároky vůči zmíněným zemím a naopak jim pomáhat získat nezávislost na Rusku (Sovětském svazu) a podporovat v nich demokratizační procesy.

Všichni na Majdan!

Díky tomuto ideovému zakotvení polské zahraniční politiky vystupovalo Polsko po roce 1989 ve vztahu k Ukrajině vždy velmi aktivně. To se projevilo mimo jiné silnou podporou oranžové revoluce v roce 2004 a Euromajdanu na přelomu let 2013 a 2014, kdy se na Ukrajině střídali zástupci z celého polského politického spektra. V době oranžové revoluce Kyjev navštívili například Lech Wałęsa, Aleksandr Kwaśniewski, Lech Kaczyński nebo Bronisław Komorowski.

Právě události roku 2004 se staly novým impulsem pro polsko-ukrajinské vztahy a navázání bližší spolupráce, o což se do velké míry zasloužil i polský prezident Lech Kaczyński (2005–2010). Ten se odvolával na výše uvedenou koncepci Mezimoří, a mimo jiné se mu podařilo urovnat některé historické spory, jež mezi Polskem a Ukrajinou

Radosław Sikorski na snímku z roku 2006.

Foto: Wikimedia Commons

přetrvávaly. S touto politikou přímo souvisí jeho hlasitá podpora vstupu Ukrajiny a Gruzie do akčního plánu NATO (předstupně plného členství) na summitu v Bukurešti v roce 2008, která však nezískala většinový souhlas členských států.

V podobném duchu pokračovala polská politika vůči Ukrajině i za vlády Občanské platformy v letech 2007–2015. Právě v tomto období vznikl program Evropské unie Východní partnerství, který sdružuje kromě Ukrajiny i Bělorusko, Moldavsko, Gruzii, Arménii a Ázerbajdžán, a začalo vyjednávání o asociační dohodě mezi Ukrajinou a EU. Ztělesněním aktivní politiky vůči Ukrajině byl v tomto období především ministr zahraničí Radosław Sikorski a po roce 2010 též prezident Bronisław Komorowski, jenž navštívil Ukrajinu během svého volebního období celkem jedenáctkrát.

Po vypuknutí Euromajdanu v listopadu 2013 dokonce došlo k situaci, kdy opoziční lídr Jarosław Kaczyński tvrdě kritizoval vládu Donalda Tuska za příliš slabou podporu ukrajinského protestního hnutí. Již z logiky věci (oranžová revoluce vznikla v souvislosti s falšováním volebních výsledků, zatímco Euromajdan „pouze“ kvůli změně zahraničního kurzu demokraticky zvolené vlády) však mohlo být Polsko oficiálně jen mediátorem, čehož se zhostilo velmi úspěšně. Byl to právě Sikorski, kdo spolu s ministry zahraničí Německa a Francie v únoru 2014 zprostředkoval dohodu mezi prezidentem Janukovyčem a lídry tehdejší ukrajinské opozice. Ta však vydržela jen pár hodin, když Janukovyč utekl ze země a dodnes pobývá v Rusku.

Ochlazení na východě

Aktivita Polska vůči Ukrajině opticky výrazně klesla po změně premiéra v září 2014, kdy Donalda Tuska, jenž se stal předsedou Evropské rady, nahradila Ewa Kopacz a zároveň došlo ke změně ministra zahraničí, kterým se stal současný předseda Občanské platformy Grzegorz Schemtyna. Klesající trend pokračuje i po nástupu nové vlády vedené stranou Právo a Spravedlnost (PiS) na podzim

2015. Ačkoliv současný kabinet rétoricky Ukrajinu stále podporuje a došlo i k takovým gestům, jako byla návštěva polského prezidenta Andrzeje Dudy na oslavách 25. výročí ukrajinské nezávislosti, fakticky se polská aktivita značně snížila. Téma Ukrajiny se tak ocitlo na vedlejší koleji, a slouží spíše k vyvolávání nacionalistických nálad u domácího publika. Kvůli tomu jsme byli v poslední době svědky poměrně silných výpadů vůči Ukrajině, jimž vévodil výrok předsedy PiS Jarosława Kaczyńského, že Ukrajina „nevejde do Evropy s Banderou“.

Tradiční a v mnoha směrech nadstandardní angažmá Polska na Ukrajině – například v podobě obrovského generálního konzulátu ve Lvově – samozřejmě pokračuje. K velkým tématům patří pracovní migrace Ukrajinců do Polska, která dosahuje rekordních čísel. Podle odhadů mělo jen v průběhu roku 2015 přijet do země zhruba milion ukrajinských občanů, přičemž v jednom momentě jich údajně bylo na polském území až 500 tisíc. Podobně jako v Česku i v Polsku sehrává významnou roli také ekonomická politika v podobě možných investic na Ukrajině a to nejen v soukromém sektoru. Konkrétně v letošním roce Polsko udělilo Ukrajině půjčku na opravu rozbitých silnic vedoucích k hraničním přechodům mezi oběma zeměmi.

I přesto ale platí, že polská aktivita je v současnosti nejmenší od dob oranžové revoluce, a zároveň dochází kvůli nárůstu nacionalistických nálad v Polsku k ochlazení vztahů, jež souvisí i se starými historickými spory mezi Poláky a Ukrajinci. Svědčí o tom i ona narážka Jarosława Kaczyńského na Stepana Banderu, který je v Polsku vnímán jako symbol ukrajinského nacionalismu, jenž za války vedl k masakrům Poláků hlavně na Volyni. Paradoxem přitom je, že i na Ukrajině představuje velmi kontroverzní a nejednoznačně vnímanou osobnost, kterou pozitivně hodnotí především lidé na západě země. Hlavní neporozumění spočívá v tom, že na Ukrajině není Bandera chápán jako symbol boje proti Polákům, ale především jako obecný symbol boje za nezávislost – primárně proti Němcům (velkou část války strávil v koncentračním táboře Sachsenhausen) a Sovětům.

Pozapomenuté „české“ partnerství

V Česku není problematika Ukrajiny z pochopitelných důvodů zdaleka tak akcentována jako v Polsku. V jisté zkratce lze říct, že míra aktivity ve vztahu k ní záleží spíše na osobě ministra zahraničí a jeho vlastních prioritách, což bylo obzvláště dobře vidět v období, kdy jím byl Karel Schwarzenberg. Přesto je ale česká přítomnost na Ukrajině tradičně poměrně silná, což podtrhuje i fakt, že kromě velvyslanectví působí v Kyjevě i České centrum a v západoukrajinském Lvově generální konzulát.

Pokud jde o dlouhodobé trendy, zaměřuje se Česko ve vztahu s Ukrajinou především na ekonomiku a transformační spolupráci. V obou oblastech představuje pro Českou republiku přinejmenším oficiálně prioritní zemi, čemuž však ne vždy odpovídá rétorika politických představitelů. Transformační spolupráce obecně souvisí s lidskoprávní agendou, kterou do české zahraniční politiky vnesl především prezident Václav Havel a jež se stala výrazným poznávacím znamením Česka. V jejím rámci

působí na Ukrajině mimo jiné celá řada nevládních organizací v čele s Člověkem v tísní. Tento trend, na který navazoval Karel Schwarzenberg, se projevil poměrně výraznou podporou Euromajdanu. Právě Schwarzenberg, byť již v tu chvíli nebyl ministrem zahraničí, navštívil Kyjev i samotný Majdan v prosinci 2013. Na to po nástupu vlády Bohuslava Sobotky v únoru 2014 navázal vládní program MEDEVAC, v jehož rámci byli do Kyjeva vysláni čeští lékaři a v Česku přijati zranění aktivisté z Majdanu.

K jednoznačně největším úspěchům české diplomacie patří výše zmíněný program Východní partnerství, který oficiálně vznikl během českého předsednictví EU a k jehož iniciátorům patřily Polsko a Švédsko. Jeho zakládající schůzka se konala v květnu 2009 na summitu v Praze. Ačkoliv se jedná podle slov českého ministerstva zahraničí o jednu z jeho dlouhodobých priorit, současná praxe bohužel vypadá trochu jinak. Obecně totiž platí, že i když se Česko bez nějakých kontroverzí drží celoevropské linie vůči postsovětským zemím, tak už v této oblasti nenastoluje agendu. Problematika Ukrajiny se smrškla víceméně na řešení požadavku českých firem, které chtějí usnadnit přijímání pracovníků z Ukrajiny.

Ekonomika především

Poměrně běžně lze totiž na české politické scéně slyšet hlasy, že například protiruské sankce zavedené v souvislosti s anexí Krymu a rozpoutáním války v Donbasu jsou neúčinné a je v zájmu naší ekonomiky, aby se zrušily. Pravidelně se tímto způsobem vyjadřuje prezident Miloš Zeman, ale podobné výroky zazněly například i od Andreje Babiše a o postojích představitelů tradičně prokremelské KSČM ani není třeba psát. Právě zpochybňování protiruských sankcí a s tím související zdůrazňování údajného významu Ruska pro český zahraniční obchod se odráží nejen v absenci větší podpory těžce zkoušené Ukrajině, ale také negativně ovlivňuje českou pověst v této zemi. Zároveň platí, že podobně jako v Polsku i u nás téma Ukrajiny někteří politici populisticky zneužívají. Například prezident Zeman v roce 2015 v souvislosti s uprchlickou krizí navrhoval, aby se do tehdy schválených unijních kvót počítali rovněž Ukrajinci.

Pokud tedy porovnáme český a polský přístup k Ukrajině, je evidentní, že i přes výrazný pokles aktivity je pro Polsko z výše popsaných důvodů Ukrajina daleko významnější zemí. Kvůli tomu ji nelze v Polsku ignorovat takovým způsobem, jakým se to děje v Česku, kde v některých kruzích panují poměrně silné proruské sentimenty. A to ani v momentě, kdy v Polsku výrazně sílí nacionalizující tendence. To vysvětluje fakt, že i přes relativně značné ochlazení polsko-ukrajinských vztahů došlo v poslední době k takovým gestům, jako byla zmíněná návštěva polského prezidenta na oslavách ukrajinské nezávislosti. Zároveň ale platí, že oběma zemím ve vztahu k Ukrajině do jisté míry ujel vlak. Zatímco dříve se jak Polsko, tak Česko profilovaly jako výrazný tahoun východní politiky v rámci EU, dnes už hrají spíše druhé housle. Přitom stabilní, prosperující a demokratická Ukrajina je v jednoznačném zájmu obou zemí.

Michal Lebduška

Ruský bunkr v Evropě

V posledních letech se Kaliningradská oblast prezentovala jako západní brána Ruska. Právě zde měl totiž probíhat dialog s Evropskou unií. Nedávno však Kreml změnil strategii: Nejdůležitější úloha, kterou má sehrát toto území, je stát se ruským strašákem v pobaltském regionu.

Není žádným překvapením, že polská i zahraniční média zmiňují Kaliningrad v posledních měsících výhradně v kontextu postupující militarizace regionu. Moskva již nijak nemlží, pokud jde o přítomnost raket 9K720 Iskan-

o tom, že rok 2016 byl pro daný region obdobím radikální proměny. První měsíce minulého roku uběhly poklidně. Dějiny začaly zrychlovat teprve začátkem léta – 29. června odvolal ruský ministr obrany Sergej Šojgu velení Baltské flotily sídlící v Baltijsku. Nebylo by na tom nic divného, kdyby to oznámil jiným stylem. Když totiž ministr odvolání zdůvodňoval, vznesl několik závažných obvinění. Hovořil o různých chybách, neschopnosti udržet bojovou pohotovost a falšování vojenských hlášení.

Rozloučení se sousedem

A skutečně: Stav flotily a morálka vojáků v ní sloužících byly předmětem nescetných anekdot a vtipů. Kaliningradská média často informovala o krádežích techniky i paliva, jichž se za mlčenlivého souhlasu velení dopouštěli podřízení. Na základě výsledků dříve provedené kontroly Šojgu odvolal celkem třicet šest důstojníků včetně hlavního velitele Baltské flotily viceadmirála Viktora Kravčuka a velitele viceadmirálova štábu Sergeje Popova. Média to popisovala jako „čistku“, neboť takto rozsáhlé změny ve velení ozbrojených sil se odehrály naposledy za Stalina. Čistka je samozřejmě příliš silný výraz, protože odvolaným důstojníkům nehrozil trest smrti ani gulag, nýbrž postih, který byl v tomto případě přece jen přísnější, než tomu v dosavadních dějinách ozbrojených sil bývalo. Nebylo to totiž pouhé převelení do jiné jednotky nebo do výslužby, nýbrž propuštění z armády.

Členskými státy NATO, zvláště pak Polsku, které s Kaliningradskou oblastí sousedí, tato změna velení Baltské flotily ukázala, že Rusko hodlá zavést v jednotkách sídlících ve zmíněném regionu pořádek a jejich bojovou pohotovost udržovat na vysoké úrovni. A činí-li to rázně, znamená to, že region opět začíná pojmát jako strategickou vojenskou základnu.

Pro civilní obyvatelstvo oblasti se během prvních letních dnů ukázalo jako mnohem citelnější to, že Polsko pozastavilo platnost smluv o malém pohraničním styku. Dohoda, kterou Polsko a Rusko uzavřely v roce 2012, umožňovala obyvatelům oblasti a přilehlých polských okresů přecházet polsko-ruskou státní hranici ve zjednodušeném režimu (bez nutnosti vyřizování víz). Rusové tuto možnost několik let čile využívali a jezdili do Polska především na

nákupy a za turistikou. Zatímco si řada Rusů plánovala dovolenou na polské straně hranice, polské ministerstvo vnitra a administrativy ve dvoudenním předstihu ohlásilo, že Polsko pozastavuje odbavování v rámci malého

Když se Kaliningrad ještě jmenoval Königsberg.

Zdroj: Wikimedia Commons

der na jeho území, a otevřeně prohlašuje, že jako suverénní stát má právo bránit své hranice všemi dostupnými způsoby. Kromě přesunu dalších raketových základen do Kaliningradské oblasti je tu řada jiných faktů, které svědčí

Katedrála v Kaliningradu na snímku z 21. století.

Foto: Pixabay/Olya-02

pohraničního styku. V úředním prohlášení na stránkách polského konzulátu v Kaliningradu stálo, že jde o nutné opatření z hlediska zajištění bezpečnosti během summitu NATO a návštěvy papeže Františka.

Jak se zakrátko ukázalo, byla to spíše záminka než reálný důvod, neboť o měsíc později, když papež odjel z Krakova, uvedené ministerstvo informovalo, že malý pohraniční styk s Kaliningradskou oblastí zůstane pozastavený z bezpečnostních důvodů. Jakému riziku Poláci vystavovali Rusové, kteří si zajížděli do supermarketů Biedronka nakoupit párky, ministerstvo vnitra nevysvětlilo a zaštiťovalo se důvěrnými zprávami od tajných služeb. Na výhrady obyvatel příhraničních oblastí v severovýchodním Polsku pokrytecky odpovědělo, že podle jeho informací příjmy z nákupů, které v pohraničí uskutečňují Rusové, neklesají, protože si obstarali víza a jezdí do Polska i nadále. Ovšem proč je Rus využívající malý pohraniční styk nebezpečnější než ten, který si zařídil vízum, se dosud nepodařilo objasnit.

Moskva využila zásadu reciprocitu a již během července pozastavila platnost malého pohraničního styku ze své strany, čímž odřízla Polákům z příhraničního regionu přístup k levným ruským pohonným hmotám. Přestože dohoda o malém pohraničním styku platila jen necelé čtyři roky, stačila v kaliningradské společnosti zanechat následky. Bezvízový styk, jímž se Kaliningradští mohli chlubit svým krajanům, způsobil, že se obyvatelé oblasti cítili blíž Evropě nejen deklarativně, nýbrž i reálně. Proto se celá tato aféra týkající se malého pohraničního styku chápe jako předzvěst izolace, která se bude prohlubovat, budou-li se vztahy Ruska a Západu i nadále zhoršovat.

Gubernátorské rošády

Rozhodnutí polského ministerstva vnitra a administrativy předběhla jedna politická událost – loni v červenci totiž Kreml oznámil, že Vladimir Putin odvolal gubernátora Kaliningradské oblasti Nikolaje Cukanova. Tato zpráva velmi překvapila jak místní elitní kruhy, tak údajně i samotného gubernátora. Padlo rozhodnutí, že se Cukanov stane prezidentovým zástupcem v Severozápadním federálním okruhu (obdrží tedy čestnou pozici, jež je však zbavena politického vlivu).

Přestože odchodu Cukanova litoval jen málokdo, jeho nástupce způsobil, že se v Kaliningradu otráslí zděšením. Výkonným gubernátorem oblasti se totiž stal blíže neznámý Jevgenij Ziničev. Do Kaliningradu se dostal již o rok dříve jakožto šéf místního oddělení Federální služby bezpečnosti. Je považován za nejtajemnějšího z gubernátorů – místním novinářům se nedaří shromáždit jakákoli fakta o jeho životě, dokonce ani to, zda má vysokoškolské vzdělání, jež je podmínkou výkonu gubernátorské funkce. Brzy se ukázalo, že Ziničevovým plusem byly jeho styky s Putinem – několik let totiž působil jako člen prezidentovy ochranky.

Vladimir Chlebnikov pro portál *Meduza.io* a Alexej Milovanov na portálu *NewKaliningrad.ru* zhodnotili ve svých článkách publikovaných na přelomu července a srpna odvolání Cukanova a jmenování „někdejšího Putinova bodyguarda“ jako výsledek „zvláštní akce“ naplánované dlouho dopředu. Gubernátorské volby, v nichž v září 2015 zvítězil snad ani ne tak díky falšování nebo manipulaci, jako spíš kvůli nedostatku reálné konkurence Nikolaj Cukanov, se časově protnul s momentem, kdy se v Kaliningradu objevili dva lidé – mladý technokrat Anton Alichanov, který se stal místopředsedou oblastní vlády, a Jevgenij Ziničev, který o necelý rok později zbavil Cukanova opojného pocitu vítěze. Vzápětí po Ziničevově jmenování Alichanov, jemuž se během roku podařilo získat si přízeň místních elitních byznysmenů, povýšil na předsedu vlády. Právě tento nástup z Moskvy vyslané dvojice Ziničev–Alichanov k moci měl být – podle názoru kaliningradských novinářů – cílem kremelských kádrových rošád. Mladý Alichanov měl mít na starosti hospodářské záležitosti, od Ziničeva se očekávalo, že přitáhne šrouby v oblasti sociální a politické. Když experti i místní elity pochopili, proč se odehrály

Pokračování na str. 24

výše zmíněné personální změny, Kreml připravil obyvatelům Kaliningradské oblasti další překvapení. V prvních říjnových dnech nahradil Alichanov na pozici výkonného gubernátora Ziničeva, který se následně vrátil do Moskvy. Místní experti se do složitých analýz už nepouštěli. Když byl šéf tiskové agentury *Russkij Zapad* Alexej Šabunin požádán, aby tuto situaci komentoval, připustil, že jsou dvě možnosti – rozhodnutí o další změně na pozici gubernátora bylo buď náhodné, nebo to byla součást dlouhodobého scénáře. Na druhou uvedenou možnost poukazuje podle Šabuninova mínění fakt, že necelé dva týdny před jmenováním do funkce výkonného gubernátora oslavil Anton Alichanov třicáté narozeniny, což je pro nástup do tohoto úřadu minimální věková hranice. Na druhou stranu Šabunin zdůrazňuje, že přisuzovat postupu Kremlu nějaké skryté významy nemá smysl.

„Kreml obvykle žádný plán nemá. Gubernátorem se lze stát díky známostem, úplnou náhodou a údajně i za úplatek,“ říká Šabunin. Novinářka z populárního portálu *New Kaliningrad* Oksana Majtaková naopak tvrdí, že Ziničev se zde nakrátko objevil proto, aby prověřil činnost předchozích vlád a připravil půdu pro Alichanova.

Anton Alichanov se narodil v Abcházii a v současné době je nejmladším úředníkem v ruských dějinách, který zastává tak vysokou funkci. Ruské sdělovací prostředky poukazují na skutečnost, že se jeho otec – byznysmen Andrej Alichanov – přátelí s náměstkem ruského předsedy vlády Igorem Šuvalovem. Anton Alichanov má právnické a ekonomické vzdělání, a než se v roce 2015 dostal do Kaliningradu, pracoval na ministerstvu spravedlnosti a ministerstvu průmyslu a obchodu. V Kaliningradské oblasti se obratem začal zabývat řešením sporů v několika strategických odvětvích, mimo jiné v souvislosti s obchodováním s jantarem. Na rozdíl od předchozího gubernátora, který proslul svou „nenasytností“, pokud jde o korupci a nepotismus, a také problematickou povahou, jež v konfliktních situacích znemožňovala dospět ke kompromisu, si Alichanov díky svému působení brzy získal náklonnost místních elitních byznysmenů. V okruhu lidí spjatých s Cukanovem se proslýchá, že nejdůležitějším Alichanovovým úkolem je zabezpečit zájmy skupiny moskevských úředníků a byznysmenů. Zodpovídá mimo jiné za přípravu nového „Zákona o Kaliningradské oblasti“, který stanoví podmínky fungování (mimo jiné celní problematiku) podnikatelských subjektů v regionu.

Tři gubernátoři během několika málo měsíců způsobili, že zářijové volby do státní a oblastní dумы i městského zastupitelstva neměly výraznější ohlas. V demokratickém státě by to byly nejdůležitější politické události roku, ve státě ovládaném z Kremlu je však podstatnější proces odvolávání a jmenování.

Militární podzim

Začátkem loňského října informovali estonští novináři ze státního rozhlasu a televize *ERR*, že se na civilní lodi *Ambal*, jež plula z *Ust'-Lugy* do přístavu v Baltijsku, nacházejí raketové systémy typu *Iskander*. Zástupci ruského mi-

nisterstva obrany tyto zprávy nejenže nedementovali, ale dokonce tvrdili, že raketová zařízení, která mohou nést jaderné zbraně, byla cíleně přepravována tak, aby je satelity NATO mohly bez obtíží zaregistrovat. Podobná operace ruské armády se zopakovala ještě v listopadu 2016 – sdělovací prostředky tentokrát hovořily o tom, že se do Kaliningradu přesunuly rakety *Iskander* a raketové systémy *S-400* (*Triumf*). V reakci na prohlášení NATO a ministerstva zahraničí Spojených států amerických zdůrazňující, že kroky Moskvy vedou k destabilizaci situace v regionu, Igor Konašenkov jménem ruského ministerstva obrany odpověděl, že Kaliningradská oblast je nedílnou součástí Ruska, a v souvislosti s tím má právo hájit svou bezpečnost takovými prostředky, jaké uzná za vhodné. Demilitarizace oblasti, zahájená v devadesátých letech 20. století, se tedy stala minulostí.

Odborníci na armádu (mimo jiné na portálu *Defence24*) zdůrazňují, že vojenský potenciál Kaliningradské oblasti, sousedící s Polskem, neplyne z počtu vojáků, kteří zde pobývají. Odhaduje se na deset až dvacet tisíc, což je dost málo, pokud by měli podniknout ofenzívu například na severu Polska. Podstata nebezpečí, které v současné době z Kaliningradu hrozí, spočívá v tom, že jsou zde rozmístěny různé raketové systémy, v jejichž dosahu je řada objektů v Polsku i v jiných zemích v Pobaltí. Kromě raketových základen *Iskander*, které dokážou odpálit balistickou raketu i na vzdálenost 500 až 700 kilometrů, sem Rusko umístilo ještě několik dalších raketových systémů (mimo jiné *S-400* a *Bastion*), které jsou schopné útočit na pozemní cíle ve vzdálenosti 100 až 500 kilometrů. Raketový systém *Bastion* může nést rakety *Oniks* s dosahem 450 km. Raketové systémy rozmístěné v oblasti tvoří součást mnohaúrovňového systému, jež experti označují jako *A2/AD* a jehož hlavním úkolem je znemožnit protivníkovi provádět vojenské operace. Raketové systémy mohou spolu s válečnými loděmi *Baltské flotily* připravit ozbrojené síly NATO o možnost manévru v pobaltských státech.

Vnucený separatismus

V Kaliningradu se jako znamení zvýšeného zájmu Moskvy o tento region chápe také kampaň proti „plíživé germanizaci“. Proti návratu povědomí o předválečných dějinách města a kraje už delší dobu aktivně brojí korespondent agentury *Regnum* Andrej Vypolzov. V roce 2016 se k Vypolzovovi připojil Nikolaj Dolgačev. Novinář, který proslul svými reportážemi z Krymu a Donbasu, byl jmenován šéfem kaliningradského studia ruské rozhlasové a televizní společnosti. Od té doby se pravidelně vysílají reportáže demaskující přílišný zájem o pruskou historii místa. Materiály, které jsou plodem tohoto zájmu, údajně ohrožují ruskou identitu a odhalují nepřátelské úmysly sousedů Ruska. Mezi kaliningradskou inteligencí, jež věnuje sovětským i předválečným dějinám města a celé oblasti patřičnou pozornost, vyvolávají uvedené teze rozpaky. Místní malířka Olga Dmitrijevodová, autorka komiksů o historických osobnostech, mimo jiné o Immanuelu Kantovi nebo E. T. A. Hoffmannovi, otevřeně hovoří o separatismu, který je jim vnucován shora, z Moskvy, a snad právě tento údajný separatismus má posloužit jako záminka k militarizaci

regionu i k ostatním politickým tahům Kremlu. Jakékoli separatistické nálady byste totiž v dnešním Kaliningradu hledali marně. Ruská identita, posilovaná zakladatelským mýtem regionu spjatého s vítězstvím ve druhé světové válce, se jeví jako neochvějná.

Jediná perspektiva, kterou můžeme u Kaliningradské oblasti předvídat, se pojí s rokem 2018. Rusko bude pořadatelskou zemí fotbalového mistrovství světa a Kaliningrad bude jedním z hostitelských měst. Na stadionu, který v současnosti – za skandálních okolností – vyrůstá, se budou hrát zápasy základních skupin. Minimálně do té doby se musí oblast snažit o rovnováhu – Kreml si nemůže dovolit region izolovat, protože by to mohlo pokazit celý šampionát. Kolik zahraničních fanoušků by se totiž vydalo do po zuby ozbrojené ruské enklávy? Na druhou stranu je však patrné, že mistrovství se radikálně liší od olympiády v Soči, kterou doprovázela vlna nadšení v celém Rusku. Informace o přípravách fotbalového šampionátu jen zřídka-kdy proniknou na titulní strany novin, a to jak federálních, tak lokálních. Ani v Kaliningradu samotném není znát, že by atmosféra příprav na mistrovství ovládala nálady obyvatel nebo plány regionálních politiků. O tom, jak město přijme fanoušky, se nediskutuje tak zapáleně, jako tomu bylo v debatách v polských městech před šampionátem Euro 2012. Občané města ani místní aktivisté šampionát dokonce nepovažují za příležitost k nápravě byť jen infrastruktury. A je to pouze jeden z řady kremelských projektů, jež nedávají místním šanci, aby se do nich zapojili.

Během posledních let vytvářelo Rusko Kaliningradské oblasti image západní brány celé země a platformy pro dialog se sousedy z Evropské unie. S ohledem na polohu oblasti to byla jediná možná strategie jejího rozvoje. Avšak pro Kreml spočívá nejdůležitější úloha, kterou má Kaliningradská oblast v současné politické situaci sehrát, v tom, že se stane ruským strašákem v celém pobaltském regionu. Zástupce ředitele ruské Transparency International Ilja Šumanov, který dříve pracoval pro pobočku této organizace v Kaliningradu, nepochybně náleží k těm, jimž na rozvoji regionu hodně záleží. Když se jej však zeptáte na budoucnost oblasti, neskrývá svůj pesimismus: „Investiční potenciál Kaliningradské oblasti bohužel klesá kvůli její vzrůstající militarizaci, demonstrováné ruskou mocí. Celou situaci nejlépe odráží metafora, kterou použili novináři z New York Times, když Kaliningrad označili jako ‚po zuby ozbrojenou letadlovou loď uprostřed Evropy.‘ Idea regionu jakožto základny pro dialog Ruska s Evropou ustoupila do pozadí. Oblast se stala dobře opevněným bunkrem. Přestože Kaliningradští doposud vnímají polské i litevské sousedy příznivě, je i v tomto ohledu patrné působení ruské propagandy a dobré vztahy, které se zde dvacet pět let rozvíjely, se postupně začínají ochlazovat.“

Obyvatelé oblasti přistupují k měnící se situaci pasivně, třebaže se sami stávají rukojmími militarizace. Region zachvátila celospolečenská apatie a ruská propaganda obratně využívající odkazy na druhou světovou válku a přirovnání oblasti ke Krymu coby enklávě odtržené od matičky Rusi zde zajišťuje politice Vladimira Putina vysokou podporu. Nejvýraznějším projevem této společenské apatie byla reakce na gubernátorské rošády. Na přelomu

roku 2009 a 2010 se Kaliningradští shromáždili a masově se dožadovali odvolání z Moskvy dosazeného gubernátora Georgije Boose a nových voleb na tuto pozici. Když Putin v létě 2016 odvolal Cukanova, který pocházel z oblasti a o rok dříve zvítězil v gubernátorských volbách, konaných poprvé po dlouhých letech, nikdo neprotestoval. A přestože je Anton Alichanov – podobně jako před časem Georgij Boos – „vyslanec“ Kremlu, vyvolal více nadějí a získal si větší důvěru než jeho předchůdci. Touto důvěrou však otrásl jeho návrh, který stanovoval kompetence výkonného gubernátora a rušil přímou volbu starosty města. Člověk zastávající tuto pozici měl být nově vybírán mezi zastupiteli města. Toto rozhodnutí ovšem vyvolalo pobouření pouze v nevelké skupině místních aktivistů. Kaliningradská doktorka sociologie Anna Alimpijevodá vidí dvě hlavní příčiny apatie společnosti celého regionu: První z nich je, že volby zde probíhají pouze formálně, neboť ať je jejich výsledek jakýkoli, reálné změny v životech místních obyvatel nepřinášejí. Druhou příčinou pak je konformismus.

„A kromě toho,“ říká Anna Alimpijevodá, „se určité části společnosti, zvláště lidem vzdělaným, podařilo přizpůsobit panujícím podmínkám.“ Pracují ve sféře veřejných financí, jsou tedy závislí na svých nadřízených, případně se stali součástí státních struktur, někteří z nich nejspíš berou úplatky, tudíž z toho mají jistý zisk. Svou dosavadní situaci tedy měnit nehodlají, třebaže je to stabilita dosti vratká. V tomto ohledu se Kaliningradská oblast nijak výrazně neliší od jiných ruských regionů, i zde překračuje podpora Putinovy politiky hranici osmdesáti procent. Svou roli tu sehrává i působení propagandy, která zdůrazňuje rizika hrozící zvenčí. A dokonce i zde, v Kaliningradu, kde většina místních častěji jezdí do Polska než do ostatních ruských měst, padá zmíněná propaganda na úrodnou půdu. Z obsahového hlediska je v jejím rámci – podobně jako v jiných oblastech Ruska – podstatné téma Ukrajiny, jež má Rusy varovat: Každá vzpoura povede k válce. A to Rusové přece nechtějí. Rusové z Kaliningradské oblasti rádi posilují mýtus o svém evropanství, o tom, že se liší od zbytku země, o tom, že se v regionu vytvořila svébytná rusko-evropská identita. Za poslední rok se však ukázalo, že zde chybí lidé připravení k sociálnímu a politickému angažmá. Na povrchu je evropanství, ale hned pod ním mlčenlivý souhlas většiny místní společnosti s tím, aby Moskva diktovala regionu podmínky jeho rozvoje. Přesněji řečeno, aby tento rozvoj mařila svými rozhodnutími Kaliningradskou oblast militarizovat.

Paulina Siegień

Paulina Siegień je etnografka, rusistka a doktorandka filologických studií na Gdaňské univerzitě. Publikuje v periodikách Gazeta Wyborcza Trójmiasto, Polityka, Dziennik Opinii Krytyki Politycznej, Duży Format, New Eastern Europe a na kaliningradském městském internetovém portálu Pregel.me.

Poprvé publikováno v dvouměsíčníku *Nowa Europa Wschodnia* 1/2017

Z polštiny přeložil Martin Veselka.

Skrytá hrozba aneb vymírání bývalého východního bloku

Podobně jako jiné evropské státy procházejí i země někdejšího východního bloku demografickou krizí. Některé z nich mají nakročeno přímo k demografické katastrofě. Je s podivem, že ve vsudypřítomných politických a ekonomických analýzách nehraje tato skutečnost výraznější roli. Ukazuje totiž postsovětský prostor, balkánské země i střední Evropu v zajímavých souvislostech.

Tyto řádky vznikají během velkonočních svátků, při oslavách cyklického oživení přírody, lidského života a křesťanské naděje. Obrozením procházejí po roce 1989 i evropské státy bývalého východního bloku, byť jdou rozdílnými cestami s různými výsledky na poli politiky či ekonomiky. Jednu věc ale mají společnou – samotné obyvatelstvo se totiž moc úspěšně neobrodilo.

Naopak řada států rychle vymírá, což způsobuje jednak nedostatečná porodnost, jednak vyšší emigrace. A protože síla státu pramení z počtu obyvatel vynásobeného economic-

kou výkonností, jelikož s kritickým poklesem populace upadá společnost i ekonomika a poněvadž bez rázného řešení se bude tento stav už jenom horšit, nejsou vyhlídky moc růžové.

Dva demografické modely

Oproti častým názorům míra porodnosti příliš nezávisí na tom, jestli jsou rodiny hýčkané sociálním státem, či nikoli. Někteří politici se na příkladu Afriky, jež má s porodností opačný problém než Evropa, domnívají, že podpora rodin státem nemá smysl. Tento omyl vyplývá z nezna-

losti odlišných demografických modelů. V rozvojových zemích stále funguje tradiční model, kde je počet dětí předpokladem hmotného zajištění rodiny, což se promítá i do kulturních zvyklostí. Opakem vysoké porodnosti je zde pak relativně vysoká úmrtnost, která spolu s celkovou chudobou udržuje model v chodu.

Střední Evropa však tento model opustila již na přelomu 19. a 20. století. Tehdy se díky vědeckému a technickému pokroku výrazně snížila úmrtnost a současně se natolik zvýšila životní úroveň, že se vyplatilo mít mnohem méně dětí a investovat do jejich vzdělání. A v moderním demografickém modelu nízké porodnosti a nízké úmrtnosti se už lidé prostě chovají jinak než v tom tradičním. Počet dětí v něm závisí spíše na hospodářské úrovni a související míře komplikací, které nový přírůstek rodině přinese. Můžeme tak pravidelně sledovat propad porodnosti v hospodářských krizích a naopak malé babyboomy v dobách růstu.

Východu trval přechod na moderní demografický model déle, ovšem za socialismu se rozdíly v porodnosti jednotlivých zemí snížily. V sedmdesátých letech 20. století tak měly Češky dokonce vyšší porodnost než kdysi plodností proslulé ruské ženy. Pro dlouhodobou udržitelnost moderní populace je nutná úhrnná plodnost (fertilita) zhruba 2,1 dítěte na ženu, a právě okolo této výše se porodnost východního bloku v době československé normalizace většinou pohybovala.

Následný rozpad bloku se projevil nejen politickými, společenskými a hospodářskými změnami, ale také velkým propadem porodnosti. Svého dna dosáhl okolo roku 2000, kdy byla porodnost řady zemí v porovnání s obdobím před rokem 1989 poloviční. Zároveň se díky lepší lékařské péči prodloužila průměrná

Země	Počet obyvatel 1989	Přirozený přírůstek 1989	Počet dětí na jednu ženu 1989	Počet obyvatel 2016	Přirozený přírůstek 2016	Počet dětí na jednu ženu 2016
Rusko	147 342 000	576 816	2,01	146 406 000**	-2 286	1,76
Bělorusko	10 171 000	49 970	2,02	9 498 000	-1 600	1,72*
Ukrajina	51 770 000	90 391	1,92	42 672 000**	-186 592	1,51
Estonsko	1 568 000	5 762	2,22	1 315 000	-1 371	1,58*
Lotyšsko	2 667 000	6 338	2,04	1 969 000	-6 531	1,70*
Litva	3 684 000	17 632	1,98	2 848 000	-9 676	1,70*
Moldavsko	4 349 000	42 108	2,46	3 553 000	-1,296*	1,30*
Rumunsko	23 152 000	122 238	2,20	19 771 000	-66 718	1,58*
Bulharsko	8 877 000	5 387	1,90	7 102 000	-42 596	1,54
Maďarsko	10 398 000	-21 391	1,78	9 790 000	-33 800	1,48
Polsko	37 963 000	181 357	2,08	38 433 000	-5 752	1,35
Slovensko	5 276 000	26 214	2,08	5 435 000	5 206	1,49
Česko	10 362 000	609	1,87	10 579 000	4 913	1,62
Francie	56 423 000	236 190	1,79	64 604 000	164 300	1,89
Irsko	3 510 000	19 907	2,08	4 762 000	35 957*	1,91
Švédsko	8 493 000	23 913	2,02	9 995 000	26 443	1,85*
USA	246 819 000	1 890 492	2,01	323 100 000	1 265 867*	1,84*
Austrálie	16 532 000	131 388	1,84	24 400 000	146 325*	1,81*
Nový Zéland	3 345 000	31 049	2,12	4 791 000	29 430*	1,99*

*Údaje za rok 2016 ještě nejsou k dispozici, uvedená čísla jsou tak za rok 2015.

**Údaje pro rok 2016 u Ruska zahrnují i připojený Krym, u Ukrajiny pak Krym nezahrnují a neuvádí přirozený přírůstek separatistické části Donbasu. U Moldavska jsou údaje bez separatistického Podněstří.

Zdroj: Statistické kanceláře vybraných států.

délka života, takže jednotlivé státy začaly rychle stárnout. Tehdy nabyla na síle dodnes pokračující debata o udržitelnosti důchodového systému. Během hospodářského růstu prvního desetiletí nového tisíciletí se sice porodnost trochu zlepšila, ale k potřebným dvěma dětem na ženu se ani nepřiblížila. Za poslední hospodářské krize se pak porodnost většinou zase snížila, i když velikosti předchozího propadu už nedosáhla. Nyní jsou některé státy ve fázi mírného růstu, jiné však zase přešlapují na místě nebo rovnou klesají.

Rusko versus Ukrajina

Některé země už dlouho zkoušejí vymyslet nějaké řešení, přičemž nejznámější jsou případy Ruska a Maďarska. Právě Rusku se podařil takřka husarský kousek, kdy silnou podporou rodin kombinovanou se státní prorodinnou propagandou zastavilo hrozivé vymírání státu. Ještě v roce 2000 se v něm narodilo skoro o milion lidí méně, než umřelo: V roce 2013 měli narození nad zemřelými poprvé převahu, a to o 24 tisíc. Roku 2015 dosáhlo Rusko fertility 1,78 dítěte na ženu, což už je v evropském kontextu vysoké číslo.

Je však nutné dodat, že se jednotlivé ruské regiony značně liší a na čele jsou hlavně muslimské oblasti, jejichž kultura celkově k vymírání moc netáhne. Závislost na hospodářském vývoji pak potvrdila čísla za rok 2016 a první měsíce roku 2017, která ukazují určitý návrat k vymírání během ruské hospodářské recese. Podobně je na tom i Bělorusko, které ještě v roce 2002 ztratilo přes šedesát tisíc obyvatel za jediný rok, a dnes je již počet narozených a zemřelých téměř vyrovnán. I zde se však začíná při hospodářských potížích vracet pokles porodnosti.

Jiným případem je Ukrajina. Za proruského prezidenta Viktora Janukovyče se země inspirovala ruskými pokusy o zvýšení žalostné porodnosti, jež se setkaly s částečným úspěchem. Z přebytku 370 tisíc zemřelých nad narozenými (záporný přirozený přírůstek) v roce 2001 byl v roce 2012 přebytek „jen“ 142 tisíc a fertilita se z 1,1 dítěte na ženu zvýšila na 1,53. Jenže chronicky nemocný stát bez

velkých zdrojů se propadl do velké krize. Po ruské anexi Krymu a separaci velké části Donbasu je dnes srovnání dat složitější, nicméně v oblastech kontrolovaných kyjevskou vládou loni o cca 187 tisíc lidí více zemřelo, než se narodilo. Vzhledem k tomu, že Donbas patřil k těm nejlidnatějším regionům, byť s nízkou fertilitou, pro méně lidnatý zbytek Ukrajiny to znamená o to silnější prohlubování demografické krize.

Té krize, která prostor Ukrajiny (v hranicích z roku 2013) dosud připravila o neuvěřitelných sedm milionů obyvatel, tedy celých čtrnáct procent populace. Jako kdyby během čtvrtstoletí zaniklo celé Bulharsko. Každý sedmý Ukrajinec přitom zmizel především kvůli nízké porodnosti, kombinované se zvýšenou úmrtností, a jen výrazně menší část lidí emigrovala. Navíc bude situace při prodlužování věku dožití stále vyhrcenější. Když se totiž narodilo méně dětí, než bylo potřeba pro obnovu populace, narodí se v další generaci při podobné fertilitě zase méně dětí. Takže pokud se situace v dohledné době nezmění, Ukrajina ani nebude potřebovat Rusko, aby se rozložila.

Smutno v Pobaltí i na Balkáně

Pokud zůstaneme v evropské části postsovětského prostoru a pomíne me Moldavsko, které zatím vymírá jen pozvolna, narazíme na alarmující situaci v pobaltských státech. To, že se úspěšně integrovaly do západních

struktur, na jejich demografii není tolik znát, a ačkoli se zde zřetelně prodloužila doba dožití, celý prostor zažívá nevídaný odliv obyvatelstva. Za pětadvacet let z nich zmizela téměř čtvrtina obyvatel.

Ještě v roce 1992 měly Litva, Lotyšsko a Estonsko dohromady necelých osm milionů obyvatel, dnes jich mají už jen šest milionů. V Pobaltí je větším viníkem emigrace než přirozený úbytek obyvatelstva, avšak ani ten není malý, roku 2016 činil asi osmnáct tisíc. Pokud se v příštích letech nic nezmění, s emigrací a stárnutím populace je to navzdory jinak nadějnému směřování všech tří států zaručený recept na smutnou budoucnost. A jak již bylo výše zmíněno, obávaný ruský soused se už vymírá nechystá.

Z Balkánského poloostrova patřily do východního bloku jen Rumunsko a Bulharsko, zaměříme se tedy pouze na ně, ačkoli podobné problémy jsou i v zemích bývalé Jugoslávie. Rumunsko – s počtem obyvatel 19,7 milionu v roce 2016 – ztratilo za čtvrt století asi 3,5 milionu obyvatel, opět kvůli slabé porodnosti v kombinaci s vyšší emigrací.

Ještě hůře si vede dnes sedmi-milionové Bulharsko. To z identického důvodu za stejnou dobu ztratilo skoro dva miliony obyvatel. V zemi se nacházejí stovky opuštěných vesnic a objevily se už zprávy, které

Pokračování na str. 28

Budoucnost patří jim.

Foto: Pixabay/Jan-Mallander

poněkud depresivně mluví o budoucím ráji volné přírody. Někteří Turci však mají jiný názor a rádi by vymírající prostor uvítali jako součást své nové říše. I tohle může být nepříliš vzdálená budoucnost Evropy, pokud zde bude trend nízké porodnosti pokračovat. Ostatně mimo Evropu zase tolik států nevymírá a jak už bylo řečeno, mnohé mají spíše problém opačný.

Visegrád: střídavě oblačno

Vrátíme-li se z Balkánu do střední Evropy, tak ze států visegrádské čtyřky je na tom dlouhodobě nejhůře Maďarsko. To vymírá už od roku 1981, přičemž od té doby ztratilo milion obyvatel. Hlavním viníkem je nízká porodnost, kterou se vláda Viktora Orbána snaží halasně zvyšovat, ale výsledky jsou zatím skromné. Pod Orbánovým vedením se sice fertilita zvýšila z 1,24 dítěte na ženu v roce 2011 na 1,48 v minulém roce, jenže i tak klesla maďarská populace během pěti let o asi 200 tisíc. Další vi-

segrádské státy jsou na tom lépe, ale rychlé vymírání je zatím nepostihlo jen díky silnějším ročníkům z doby konce komunismu. Jenže ty už pomalu stárnou a nemá je kdo nahradit.

Velkým volebním tématem se demografická krize stala před dvěma lety v Polsku. Hospodářské oživení po poslední krizi se totiž širokých vrstev moc nedotklo, což se odrazilo i v pokračující stagnaci porodnosti. A voliči si nemohli nepovšimnout, že Polky, jež se odstěhovaly do Velké Británie či Irska, mívají vyšší počet dětí. Jedním z prvních kroků strany Právo a spravedlnost (PiS) po volební výhře v říjnu 2015 tak bylo zvýšení finanční podpory rodinám s dětmi. Následující rok porodnost skokově narostla o třináct tisíc dětí a fertilita se zvýšila z 1,29 dítěte na ženu na 1,35 dítěte. První čísla za leden 2017 pak tento rychlý růst potvrzují.

Co se týče Čechů a Slováků, oba národy využily hospodářského růstu posledních let ke zlepšení prorodinné politiky, což v roce 2016 vyústilo v zatím nejvyšší fertilitu za posledních dvacet let. V absolutních číslech

se však při stárnutí takzvaných Husákových dětí jedná již o méně dětí než před poslední hospodářskou krizí. Češi dokonce dosáhli výše 1,62 dítěte na ženu, čímž se dostali na průměr Evropské unie (1,6) a přiblížili se úrovni Nizozemska a Belgie (navíc bez větší mimoevropské imigrace). Ty jsou přitom považovány po Francii, Irsku, Velké Británii a Skandinávii za státy s věkově nejlépe složenou populací v Unii.

Po dalším přiblížení k potřebným 2,1 dětem na ženu by již bylo možné úplnou obnovu populace doplňovat malou a dobře vybranou imigrací z kulturně blízkých zemí. Aby takový stav nastal, je třeba rychleji odbourávat překážky, které dnes na nově založené rodiny v Česku čekají. Navíc zvyšující se porodnost závisí na hospodářském růstu a při jeho zastavení lze očekávat opačný trend. Kroky vlády pak určí, jak hluboký tento očekávatelný propad porodnosti bude. I na to je dobré myslet na podzim ve volební místnosti.

Jan Holovský

Kam směřuje Gruzie?

Před několika lety jsem jel maršrutkou do Mestie, hlavního města gruzínské vysokohorské provincie Svanetie. Děravá silnice se vinula serpentinami podél řeky Inguri, za níž již byla Abcházie, a každá zatáčka otevírala nové výhledy na divoké, věčným sněhem pokryté hory. Za další zatáčkou jsme uviděli skupinku cyklistů, na které člověk tenkrát nenarazil příliš často nejenom tam v horách, ale ani v hlavním městě Tbilisi.

„To budou určitě Poláci nebo Češi,“ řekl řidič, „jenom oni jsou taková blázni.“

Dnes už cyklista nebudí údiv ani na nejobtížnějších, nejhůře přístupných horských stezkách. Turistika se zde rozvinula přímo masově. Každoročně Gruzii navštíví zhruba šest milionů turistů včetně bezmála padesáti tisíc Poláků a téměř deseti tisíc Čechů (dominují návštěvníci ze sousedních států – Arménie, Ázerbájdžánu, Turecka a Ruska, mnoho jich přijíždí i z Ukrajiny). Polsko a Gruzii spojuje několik pravidelných leteckých linek týdně.

Nikoho neudiví ani gruzínský turista v Evropě. Zvláště když si uvědomíme, že 28. března 2017 začalo platit usnesení Evropské unie o zrušení krátkodobých víz pro občany této země. Gruzie se aktivně účastní unijního programu Východní partnerství, jenž se dále týká Běloruska,

Ukrajiny, Moldavska, Arménie a Ázerbájdžánu. Asociační dohodu s EU a smlouvu o prohloubené a komplexní zóně volného obchodu (DCFTA, Deep and Comprehensive Free Trade Areas) podepsali Gruzíni již v roce 2014.

Putování po mapě

Když se řekne Gruzie, jako první se člověku nepochybně vybaví znamenité víno. Ti, kdo již Gruzii navštívili, možná dodají i lpění na západních, evropských institucích. Množství vlajek Evropské unie v ulicích gruzínských měst, městeček a vesnic, ale také před úřady nebo školami, je nebývalé, přestože v období vlády Michaila Saakašviliho (2004–2013) jich bylo ještě mnohem více. Jedné takové vlaječky jsem si povšiml dokonce v pracovním ředitelství Stalínova muzea v Gori, kde se tento sovětský diktátor narodil. Gruzíni jsou přesvědčeni o tom, že Gruzie patří do Evropy. Považují se však oni sami za Evropany? To už nelze zodpovědět tak snadno.

Historicky byla Gruzie součástí Blízkého východu. Jelikož se nacházela na severním okraji byzantského civilizačního okruhu, byla považována za zemi severskou. Tak se o ní píše i ve významné památce gruzínského písemnictví *Pokřtění Kartli*, která vypráví o životě svaté Niny (přelom 3. a 4. století), jež přinesla do Gruzie křesťanství.

Vrcholu své moci dosáhla Gruzie ve 12. a 13. století, kdy

se za vlády krále Davida IV. Budovatele a následně jeho pravnučky Tamary Gruzínské stala regionální mocností. Poté se sjednocené království rozpadlo a místní panovníci museli lavírovat mezi tureckým sultánem a perským šáhem. V 19. století se oblast Gruzie stala součástí Ruska a ve století následujícím Sovětského svazu. Eduard Ševarnadze, jenž byl v letech 1972–1985 generálním tajemníkem Gruzínské komunistické strany (a později vládnul nezávislé Gruzii), proslul citátem, že skutečné slunce vyšlo nad Gruzii nikoli na východě, nýbrž na severu. Mělo to být „slunce leninských myšlenek“.

V carských a sovětských dobách byla Gruzie spolu s Arménií a Ázerbájdžánem souhrnně označována jako Zakavkazsko. Z hlediska Moskvy nebo Petrohradu totiž ležely zmíněné země za pohořím Kavkaz, přestože při pohledu například od jihu to samozřejmě vypadalo jinak. Již od osmdesátých let proto Gruzini usilovali o nahrazení tohoto označení neutrálním Jižním Kavkazem, což se jim podařilo pouze napůl: V západní literatuře se nové jméno ujalo, Rusové naproti tomu i nadále upřednostňují označení staré. Gruzínští autoři už několik let propagují pojem jihovýchodní Evropa. Zdůrazňují tak evropskost Gruzie a zároveň se distancují od sousedů ze svého regionu, kteří už údajně leží mimo Evropu. Místní badatelé hovoří o takzvané balkánsko-kavkazské oblasti středomořské kultury, k níž podle nich Gruzie patří spolu s Řeckem nebo Bulharskem. Ať už je to jakkoli, aniž by se pohnula z místa, procestovala Gruzie pěkný kus světa.

Ze zhrouceného státu kavkazským tygrem

Počátkem 90. let existovala Gruzie, která podobně jako ostatní bývalé sovětské republiky čerstvě získala svobodu, jako jednotný stát pouze na mapách. Regiony obývané národnostními a náboženskými menšinami – Abcházi, Osetinci, Armény nebo gruzínskými muslimy v přímořské

Adžárii – vypověděly ústřední vládě poslušnost. Mimo kontrolu hlavního města se nacházely také rozsáhlé oblasti obývané etnickými Gruzíny. Došlo k občanské válce mezi stoupenci a protivníky prvního prezidenta, nacionalisty Zviada Gamsachurdii, jenž byl do svého úřadu zvolen ještě před zánikem SSSR. Důsledkem války bylo, že v prvních dnech roku 1992, tedy bezprostředně po rozpadu sovětského impéria, musel Gamsachurdia ze své vlasti uprchnout.

V zemi se ustanovila vojenská rada, později přetvořená na státní radu. Aby zvýšili její důvěryhodnost, pozvali členové rady do Tbilisi Ševarnadzeho, jenž byl v té době nejznámějším gruzínským politikem, neboť v posledních letech existence SSSR šéfoval sovětské diplomacii. Moci se chopil zpočátku jako šéf státní rady, později jako předseda parlamentu a od roku 1995 jako prezident. Ševarnadze zavedl alespoň základní pořádek – zlikvidoval ozbrojené tlupy terorizující zemi a zneškodnil jejich vůdce, podařilo se mu také dohodnout se se sousedními státy a zažehnat hrozbu rozpadu celé země. Nedokázal ovšem udržet kontrolu nad Abcházií a Jižní Osetií. Díky podpoře ze strany Ruska, ale také vinou chyb gruzínských vlád se tyto dva regiony de facto oddělily a vytvořily nezávislé, byť na mezinárodním poli neuznané parastátní organismy.

Ševarnadze se na rozdíl od Gamsachurdii snažil udržovat dobré vztahy s Ruskem. Počítal s tím, že v rámci odměny za loajálnost pomůže Moskva Gruzii opětovně získat vzbouřené provincie. Jakmile zjistil, že Rusové mírový proces prodlužují, aby mohli zmražený konflikt využít jako nástroj vlastní politiky, obrátil se na Západ. Donutil Rusko zrušit vojenské základny na území Gruzie a ohlásil, že země chce vstoupit do NATO. Nijak nepřekvapí, že tímto krokem vztahy se severním sousedem velmi zhoršil.

Navzdory svým nepopíratelným zásluhám – v Gruzii působily svobodné sdělovací prostředky a rozvíjela se občanská společnost – se Ševarnadzemu nepodařilo vymýtit korupci a nepotismus, neodolal ani pokušení zfalšovat volby. Podvody při parlamentních volbách na konci roku 2003 vedly k nenásilné revoluci růží, která jej přinutila rezignovat. K moci se dostal Michail Saakašvili, jenž se stal prezidentem již v lednu 2004. Gruzíny si získal třemi hesly – rekonstrukce a posílení suverenity, integrace se Západem a obnovení územní celistvosti.

Největších úspěchů dosáhl v první zmíněné oblasti. Dříve všeobecně rozšířené úplatkářství se stalo minulostí, třebaže korupci na pomezí velkého byznysu a politické moci a v oblasti soudnictví se vymýtit nepodařilo. Během několika let se skokově zvýšila kvalita infra-

Michail Saakašvili (vlevo) a někdejší rumunský prezident Traian Băsescu na snímku z roku 2010. Foto: Wikimedia Commons/European People's Party

Pokračování na str. 30

struktury, zejména komunikací, letišť a hraničních přechodů a stát se stal přívětivějším ke svým občanům i zahraničním investorům. Gruzii se začalo přezdívat kavkazský tygr.

Tajemný Ivanišvili

Saakašvili udělal hodně i pro to, aby se Gruzie integrovala do euroatlantických struktur, zejména pak do NATO. Gruzínští vojáci se zúčastnili aliančních misí v Iráku a Afghánistánu a tvořili dost možná nejpočetnější misi, pokud jde o poměr počtu vojáků k počtu obyvatel země. Rovněž ve třetí oblasti zaznamenal jisté úspěchy: Podařilo se mu obnovit plnou kontrolu nad Adžárií a důležitým černo-mořským přístavem v Batumi.

Při pokusu získat zpět Jižní Osetii zaútočil v noci ze 7. na 8. srpna 2008 na Cchinvali. Dočkal se však bleskové reakce Ruska, které Gruzíny z území Jižní Osetie vytlačilo a uznalo jak její nezávislost, tak i nezávislost Abcházie. Gruzínský lídr se nechal vyprovokovat. Po pětidenní rusko-gruzínské válce zřídila Evropská unie komisi, kterou vedla švýcarská diplomatka Heidi Tagliaviniová. Tato komise, v níž jsem měl tu čest působit (anglicky IIFFMCG, Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia), zjistila, že za nárůst napětí před vypuknutím války jsou zodpovědné obě strany. Ruská ovšem více, přestože první výstřel padl z gruzínské strany. Komise upozornila i na ruské aktivity, které tomu předcházely (mimo jiné rozdávání ruských pasů obyvatelům Abcházie a Jižní Osetie), a také na vzhledem k míře ohrožení neadekvátní vojenskou reakci Moskvy: Gruzie sice zaútočila na Jižní Osetii, ruská vojska ovšem vstoupila i do Abcházie a na území takzvané vlastní Gruzie a zůstala tam ještě dlouho po ukončení vojenských operací.

Válka v roce 2008 Saakašviliho, jenž měl navzdory svým nepopiratelným zásluhám i řadu protivníků, kteří jej kritizovali za autoritářský způsob vlády, paradoxně posílila. Pomohla – jak se ovšem ukázalo, jen dočasně – také stoupencům těsnější integrace se Západem jakožto léku proti neoimperiálním choutkám Moskvy.

Ovšem o čtyři roky později už měli Gruzíni Saakašviliho dost a v dalších parlamentních volbách v říjnu 2012 zbavili jeho politické uskupení moci. Tyto volby byly obzvlášť důležité. Předtím se totiž v Gruzii změnila forma vlády z prezidentského modelu na parlamentárně-kabinetní, když se reálná moc přesunula z prezidentské funkce do funkce premiéra, jehož

jmenuje politický subjekt nebo koalice, které zvítězily ve volbách. Úspěch tehdy zaznamenal blok Gruzínský sen, jež založil miliardář Bidzina Ivanišvili, který své bohatství vydělal ještě v 90. letech v Rusku a posléze odjel do Francie, kde získal občanství. Potíž spočívala v tom, že nikdo pořádně neznal jeho názory, na čemž se dodnes příliš nezměnilo.

Střet srdce a rozumu

Saakašvili zůstal v prezidentské funkci ještě rok, načež jej nahradil Giorgi Margvelašvili, navržený Gruzínským snem a Bidzinou Ivanišvilim. Saakašvili se následně musel uchýlit na Ukrajinu – v Gruzii na něj byl vydán zatykač (bez ohledu na případná provinění to byla evidentní politická pomsta). Ivanišviliho uskupení se plně chopilo moci a drží ji dodnes, když v roce 2016 zvítězilo v dalších volbách.

Mezi požadavky Gruzínského snu se objevila i normalizace vztahů s Ruskem. Pro řadu Gruzínů, kteří mají v Rusku příbuzné a jezdili tam pracovat, to byla lákavá vyhlídka. Určitá normalizace skutečně nastala – byl zahájen politický dialog na úrovni náměstků ministrů zahraničí, obnovily se charterové letecké linky. Obě země ovšem stále nenavázaly diplomatické styky přerušené v roce 2008, neboť otázka Abcházie a Jižní Osetie zůstává pro Gruzii kame-nem úrazu. Stejně jako valná většina států světa a důležité mezinárodní organizace považuje Tbilisi oba zmíněné regiony za nedílnou součást gruzínského území, dočasně okupovanou Ruskem.

I s novou vládou si země udržela prozápadní směřování, třebaže jej realizuje poněkud pomaleji a méně důsledně než předchozí kabinet. Vrcholem tohoto procesu je prozatím zrušení víz pro Gruzíny při vstupu do Schengenského prostoru. Gruzíni by se v budoucnu rádi stali součástí Evropské unie, přestože se jim Západ jako takový líbí čím

Bidzina Ivanišvili sní svůj „Gruzínský sen“.

Foto: Flickr.com/Saema

dál méně. Když jsem před časem přijel už poněkolkáté do Gruzie, taxikář, který mě odvážel z letiště, nejenže nevyjádřil standardní nadšení, že veze Poláka, jak tomu zpravidla bývalo dříve – během války v roce 2008 totiž tehdejší polský prezident Lech Kaczyński odletěl spolu s dalšími státníky do Tbilisi, aby tam Gruzii vyjádřil podporu při jejím střetu s Ruskem, což mu Gruzini dodnes nezapomněli –, ale zeptal se mě, proč se my, Západ, snažíme Kavkaz mravně zkazit. Poukazyval tím na podporu, které se od Západu dostalo tbiliskému pochodu za rovnost sexuálních menšin považovanému většinou Gruzínů za kontroverzní.

Uvědomil jsem si, že gruzínská společnost je skutečně stále dost konzervativní a že na základě toho může dojít k určitému sblížení s Moskvou. A to tím spíš, že nevoli a nedůvěru vůči Rusku coby státu neprovází nechuť k samotným Rusům, ruské kultuře a ruštině. Dost možná bude čas působit ve prospěch Moskvy i z hlediska politického, protože Západ postupně promrhává důvěru, kterou do něj Gruzie vložila. Narůstá počet těch, kdo se domnívají, že Západ Gruzii zradil – že jí během války v roce 2008 nepomohl tak, jak měl, že se vyhýbá určitějším prohlášením,

pokud jde o její vyhlídky na přijetí do NATO, o přijetí do Evropské unie ani nemluvě, a že jej na Kavkaze nezajímá svoboda ani demokracie, nýbrž homosexuálové. Mini-málně tak to řada Gruzínů vidí.

Dnes již nežijící politolog profesor Alexander Rondeli mi tehdy řekl, že stále více Gruzínů začíná uvažovat následujícím způsobem: „Rusko je, jaké je, ale známe ho už více než dvě stě let a umíme s ním žít, takže si bez Západu poradíme.“ Nezapomínejme, že z veřejně činných osobností se v Gruzii největší oblibě a důvěře těší pravoslavný patriarcha Eliáš II., zastánce dobrých vztahů s Ruskem, zatímco čelní političtí představitelé za ním stále poměrně zaostávají.

Nedávno proběhl průzkum veřejného mínění, z něhož vyplynulo, že se za Evropany považuje necelá jedna pětina respondentů. Počet těch, kdo se cítí být Asijci, je samozřejmě ještě mnohem nižší. Většina oslovených se považovala za Kavkazany nebo jednoduše za Gruzíny.

Wojciech Górecki

Z polštiny přeložil Martin Veselka.

Wojciech Górecki: **Přípitek předkům**

Reportážní kniha polského autora *Přípitek předkům*, věnovaná Kavkazu, vyjde v nakladatelství Dokořán a Jaroslava Jiskrová – Máj v letošním roce. Wojciech Górecki v ní dokazuje, že je nejen velkým znalcem oblasti, ale zároveň citlivým reportérem, který dokáže jazykem zachytit atmosféru, společnost i konflikty ve stále málo známém regionu. V ukázce ze zmíněné knihy se s ním vydáme do Megrelie, jednoho z gruzínských knížectví.

Setmělo se a my jsme se báli pokračovat dál v cestě. Ostatně, nebylo jak. Neznámý řidič nás vyhodil na okraji Zugdidi, a jakmile odjel, pochopili jsme, že nevidíme ani silnici. Ve městě, které bylo kousíček, by nás jistě někdo nechal přenocovat – pokud bychom v té tmě potkali živáčka, pokud by se nám podařilo dát se s někým do řeči. Nejprve jsme se tam však museli nějak dostat, aniž bychom si zlomili nohu na děravém asfaltu rozježděném od tanků, nezamotali se do křoví u cesty a nezabloudivili do bramboříšť.

Psal se rok devadesát pět, byl pozdní podzim. Gruzie si lízala rány po několika válkách: občanské ve Tbilisi, separatistické v Jižní Osetii a Abcházii a ještě jedné občanské, která probíhala zde, v Megrelii. Šlo o souboj mezi svrženým prezidentem Gamsachurdiou, který se vrátil

z rok a půl dlouhého exilu v Čečensku, a jeho nástupcem Ševarnadzem.

Megrelie byla zničena. Zpustošili ji podřízení Tengize Kitovaniho, kteří tudy procházeli do Abcházie, poté gardisté Eduarda Ševarnadzeho, kteří pronásledovali Zviada Gamsachurdiu, a v neposlední řadě také jezdcí Džaby Joselianiho, *Mchedrioni*, milovníci snadných kořistí a nedůmyslných vojenských radovánek.

V Senaki, kde byly boje nejzarytější, z paneláků na hlavních ulicích zůstaly rozvaliny. V jednom z nezničených přízemí si kdosi otevřel krámk. Prodával cigarety, žvýkačky a pivo. V parčíku byla provizorní jatka: berany podřezávali na někdejších houpačkách a místo sedátek se pohupovala jejich vyhublá těla. V Samtredii, v hale na autobusovém nádraží, chyběla okenní skla a polovina stře-

chy. Okna byla zatlučena překližkou. Pokladní byla zachumlaná do deky a jízdenky prodávala při svíčce, protože dokonce i ve dne tam bylo šero. Zugdidi obsadili utečenci – zabydleli se ve školách, nemocnicích, internátech, kancelářích či v hotelích. Ženy, celé v černém, nosily připnuté odznaky s fotografiemi padlých synů (ženy v Abcházii nosily tytéž).

Ekonomika byla v háji. Lidé se měli špatně v celé zemi, ale v Megrelii nefungovalo zhora nic. Nebyly tam ani benzínové stanice, palivo místní brali z kanystrů od překupníků postávajících u silnic. Na každém kroku vás strašily kostry továren – nedostavěných? Rozbombardovaných? Rozkradených na šrot a cihly? Některé z nich později zlikvidovali, jiné časem splynuly s krajinou, betonové sloupy a železné tyče zarostly mechem a trávou.

Tato krize kontrastovala s megrelským venkovem, který byl stále úrodný, anebo přinejmenším dojem dostatku a sytosti utvářel. Domy zde mají obrovské, nejspíš největší v Gruzii, s rozlehlými terasami, a často

Pokračování na str. 32

jim nechybí ani vnitřní dvůr, na nějž se vejde několik aut. Tyto usedlosti mohou mít až pět hektarů a může je tvořit několik budov a přístřešků: letní kuchyň, spižárna, samostatný kurník, chlívek, stáj či obora pro kozy. Stejně tak přebujelé jsou zde hřbitovy a stává se, že jich je ve vsi několik: rodinné hrobky vypadají jako mauzolea, všechno je z černého mramoru, stejně jako lavičky, na nichž můžete

ruskou zkratkou GAI, která se nacházela v plechové maringotce. Dopraváci jsou považováni za doupe úplatkářů a vydřiduchů, my jsme však neměli jinou možnost.

Za umaštěným sklem jsme spatřili malý pracovní stůl, za nímž podřimoval policajt. V místnosti dál seděli ještě dva další. Na stolku hořela svíčka, která nás sem přilákala. Zaklepali jsme. Policajti vyskočili na nohy a popadli do rukou pistole.

„Dobry večer, my jsme z Polska, no-

jsme Megrelové. Nebo teda Gruzínci. Nebo teda já a Žili jsme Megrelové a Bežan je Gruzíнец, ale odsud, takže je taky náš.“

Megrelové – jak tvrdí většina odborníků – jsou součástí gruzínského národa. Přesto mají značný pocit odlišnosti a mluví vlastním jazykem (příbuznou gruzínštinu znají výborně). Ve třicátých letech megrelská inteligence poslala dopis Stalinovi, v němž žádala o autonomii. Nejspíš spoléhali na protekci svého rodáka, Lavrentije Beriji. Autory dopisu postihly represe a zanedlouho poté byly zavřeny megrelské školy.

Megrel Konstantin Gamsachurdia se stal klasikem gruzínské literatury a jeho syn Zviad prezidentem a poté vyhnanecem. Když se snažil znovu získat moc, Megrelie stála za ním. O odtržení se od Gruzie však nikdo nepřemýšlel.

Zatočila se nám hlava a teplo se rozlilo do kostí. Policajti nás právě hostili čačou, pili jsme ji z plechových hrnků.

„Zůstanete u nás,“ rozhodl velitel a rukou ukázal na vedlejší místnost, kde stály dvě železné postele.

„A vy?“

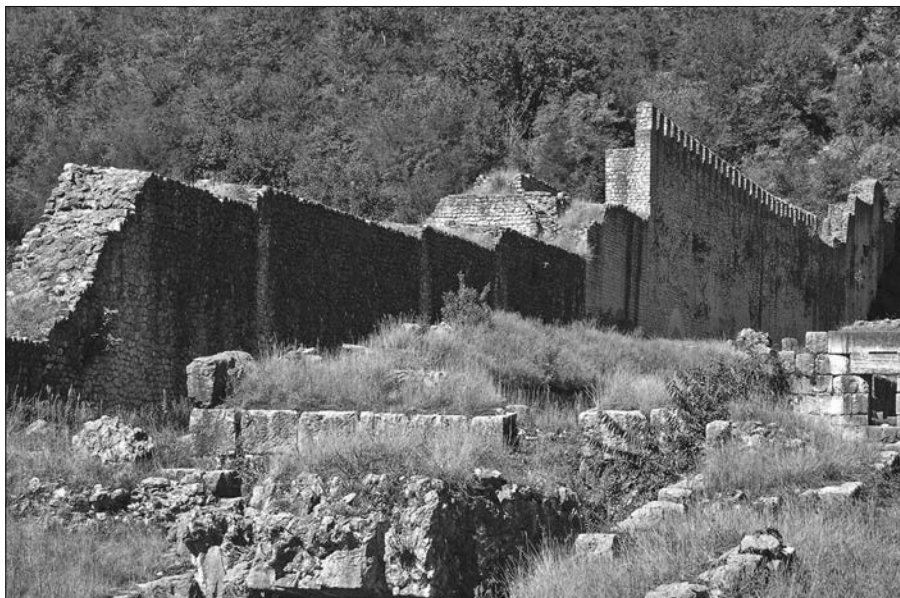
„My sloužíme.“

Čača byla jemná a dobře destilovaná. Ta je naše, chlubil se naši hostitelé, megrelská. V Megrelii je všechno čisté a přírodní. Je to blahoslavený kraj. Zapíchněš v poli klacek – do týdne zapustí kořeny, za měsíc rozkvetne a za rok ti dá úrodu.

Měli radost, že mají práci a že dokáží uživit rodinu. Pravidelně dostávali svých padesát lari, které byly odnedávna v oběhu, tedy kolem čtyřiceti dolarů – takové peníze byly v Gruzii na tehdejší dobu obrovské (učitel vydělával pět lari, což mu stačilo na sotva dva bochníky chleba), určitě si bez skrupulí přivydělávali úplatky. Šťastní však nebyli.

„Nevím, co bude. Co když bude další válka?“ přemýšlel nahlas Ruslan, který byl z policajtů nejvýřečnější. „Nevím, komu věřit. Kdo nás nepodvede. Třeba to víš ty? Nebo to vědí vaši starci? No jasně, co si polští starci myslí o Gruzii?“

Před několika měsíci jsem podobnou otázku zaslechl v Grozném: co si polští starci myslí o Čečensku? Starci

Pevnost Archeopolis nacházející se v dnešní Gruzii chránila starověkou Kolchidu před Peršany. Foto: Wikimedia Commons/Jaba1977

posedět a vypít za mrtvého. Nebožtíkům se mnohdy staví pomníky, které v měřítku jedna ku jedné znázorňují celou postavu.

Bohatstvím tohoto kraje je ovoce. V sovětských dobách, vzpomínají místní, jste si z jednoho sběru fíků či pomerančů mohli koupit volhu.

Měli jsme strach, že se dostaneme do spárů *Mchedrioni*, jejichž poražené oddíly prý řádily kdesi v okolí. Nechyběli zde ani obyčejní zloději, kteří vás byli schopni zabít kvůli obyčejnému fotoaparátu, bundě a botám, nebo kvůli pár doláčům. Mohl nás zastřelit nějaký vesničan: byli jsme tu cizí a nikdo nevěděl, proč tam jsme. Zbraň tu měl každý.

Museli jsme rychle něco vymyslet.

Světélko jsme spatřili téměř v tu samou chvíli. Vydali jsme se tím směrem. Byla to stanice dopravní policie, v postsovětských zemích nazývaná

vináři, hledáme nocleh.“

Vyznělo to hloupě, ale nic jiného nás nenapadlo.

„Co... cože?“ ozval se po delší pauze policajt, kterého jsme vytrhli z dřimoty.

„Tady máte pasy. Přijeli jsme na volby. Jedeme do Tbilisi. A chceme někde přespat, protože už je pozdě. Pomozte nám, jsme cizinci.“

„Pojďte dál.“ Zmínka o cizincích za fungovala přesně tak, jak měla. „Promluvíme si.“

V místnůstce bylo několik židlí a vratká skříňka. Ani jsme se nerozhledli a policajt už z ní vytáhl rajčata, chleba a sýr.

„Určitě máte hlad. Já se jmenuju Ruslan, tohle je Žili a tohle je náš velitel Bežan.“

Objali jsme se s nimi jako se starými známými.

„Poláci?“ ujišťoval se Ruslan. „A my

byli poslední nadějí na záchranu – pamatovali si, co bylo za cara, zároveň si pamatovali ty, kteří pamatovali, jak vypukla kavkazská válka, a ti si pamatovali... Kavkazští starci musí mít na všechno odpověď, jenže časy se mění rychle, mnohem rychleji než kdysi a je těžké to všechno pochopit. Proč by se tedy nemohli zeptat na názor polských starců?

Ráno jsme s Jackem odjeli do Tbilisi.

Těch voleb se zúčastnilo čtyřiapadesát uskupení a bloků. Byly mezi nimi politické strany, jejichž názvy vypovídaly o programu: komunisté, sociální demokraté, liberálové či křesťanští demokraté (objevily se tam také hybridní strany, jako například Liberálně-konzervativní strana). Byly mezi nimi organizace, které reprezentovaly zájmy jedné skupiny či prostředí: žen, veteránů afghánské války, inteligence, svazáků.

Nejvíce stran se odkazovalo k minulosti či tradici. Jejich názvy napovídaly, že se tito kandidáti považují za strážce národních posvátností: hnutí Srdce Gruzie, Liga obrody rodiny, Vše-gruzínská strana dědictví, politické hnutí Vlast, jazyk, víra, Spolek gruzínských tradicionalistů, Sdružení Ilji Čavčavadzeho, Liga dětí božích, Pancíř vlasti. Tyto názvy byly legrační i dojemné. Vypovídaly o Gruzíncích více než výsledky sociologických průzkumů.

Do voleb šly dvě konzervativní strany a jedna monarchistická.

Byly tam nakonec skupiny z jednoho regionu, jedné oblasti – přestože se obvykle nazývaly jako „gruzínské“, a dokonce „vše-gruzínské“. Organizace „Abcházie – můj domov“ zastupovala Gruzínce z Abcházie. Byli to běženci, po válce museli odjet. V Abcházii obvykle bydleli po dvě, tři, nejvýše čtyři generace, avšak s tím krajem se sžili a zapustili v něm kořeny. Zpravidla mluvili rusky či megrelsky a na nových místech se adaptovali pozvolně. Gruzíнец se nejlépe cítí ve svém údolí, emigraci snáší špatně – na rozdíl od Arména, jehož domovem může být celý svět.

Gruzínská politická organizace Lemí hájila zájmy vysokohorské Svanetie (její název ve svanetštině znamená lev). Soupeřil s ní Svaz horalů Gruzie.

Paneláky v Tbilisi.

Foto: Pixabay/maxbenidze

Velký vliv získal Vše-gruzínský svaz obrození, později známý jako Svaz demokratického obrození. Byla to strana vůdce autonomní republiky Adžárie Aslana Abašidzeho. Měla sídlo v Batumi a tam se také konaly její sjezdy (Abašidze se bál jezdit do Tbilisi). V několika dalších parlamentech tvořilo Obrození silnou frakci.

Vlastní stranu měla Megrelie – Megrelská nacionalistická strana se však voleb neúčastnila. O něco později vznikla strana „Virk“ (ve staroarménštině to znamená Gruzie), sdružující gruzínské Armény, či Sdružení křesťanských a muslimských demokratů, jež při vzniku myslelo na gruzínské Ázerbájdžánce.

Odvysílal jsem zpravodajství do Polska a vydali jsme se dál na východ.

Z Kachetie vyzařoval klid. Vesnice tu nebyly tak monumentální jako v Megrelii, o to více však byly domácké: rušnější, veselejší, pevně obklopené zvlněnou krajinou. Cesta se vinula do rytmu meandrů řeky, schované za zástavbou, kohouti kokrhali, na statcích běhaly husy a strakatá prasata. Studně u cesty připomínaly kapličky.

Od té doby, kdykoli si vzpomenu na Gruzii, mám před očima Kachetii.

Začínalo mladé víno, na každém

záhumenku ho prodávali za pár haléřů v umělohmotných lahvičkách od Coca-Coly. Místy jste si mohli koupit hliněné nádoby: džbány, poháry a špičaté amfory, které se zakopávají do země (největší jsem viděl na dvoře katedrály Alaverdi, musely být několik set let staré a muselo se do nich vejít několik set litrů vína).

Kachetinské víno má svou značku. Dobré druhy vína se vyrábějí v Kartlii, Imeretii, Megrelii, ba dokonce v hornaté Rače, ale nejoceňovanější vína jsou odtud, z povodí řek Alazani a Jori, ze strání Gomborského hřebenu, z okolí Telavi a Gurdžáni.

Již v devatenáctém století prodávali nepoctiví kupci pod kachetinskou značkou různé břečky a patoky. Ve filmu Otara Ioselianiho *Trpké víno* mladý inženýr pod nátlakem vedení souhlasí s urychlením procesu výroby vína. Nová šarže se od těch předchozích příliš neliší, pro znalce je to však znesvěcení nápoje. Inženýr zorganizuje pohoštění a poprosí shromážděné, aby vzkázali svým dětem, vnukům i pravnukům, a také všem sousedům, kolegům či známým, že víno vyrobené v té a té době nelze za žádných okolností pít.

Pokračování na str. 34

Dojeli jsme do městečka Lagodechi. Neměli jsme žádný plán – kromě asi dvou tří míst, která jsme chtěli vidět. Bloumali jsme náměstím, až nás konečně kdosi zastavil: Odkud jste? Tak místní obvykle začínají – od přátelského zájmu a několika nevinných otázek. Náš nový známý nás zavedl za svým kamarádem, který pracoval na radnici. Ten dal vědět kolegům. Společnost se rozhodla, že novináře z Polska je třeba pohostit.

Vyrazili jsme na piknik. Na lesní mytíně byly stoly, lavice a určená místa, kde bylo možné rozložit *mangal* – litinový rošt, na němž se připravují šašliky. Kdosi přivezl maso, chléb, sýr a zeleninu. Někdo jiný přivezl víno v třílitrových nádobách.

Přestože byl listopad, bylo teplo, dalo se sedět venku; v Megrelii se zima dostala dokonce i do zavřených bytů. Tady, v Lagodechi, byla Megreliie natolik vzdálená, jako by se nacházela na jiné planetě. Z perspektivy Kachetie se válka v Abcházii příliš nelišila od války v Jugoslávii: samozřejmě, že je to tragédie, ale je to daleko a vlastně ani není moc jasné, o co v ní šlo.

Nebyl to nedostatek vlastenectví, Kachetinci jsou dobří Gruzinci a trápí je, že Gruzie ztratila kontrolu nad Abchází a Jižní Osetií. Ale copak Rus z Kaliningradu hluboce prožíval válku v Čečensku? Rusko je mnohonásobně větší než Gruzie, ta však není o nic méně různorodá. Mezi Kachetií a Abchází je tučt jiných oblastí; zřídka kdy se stane, že by měl Kachetinec rodinu v Megrelii či Svanetii. Samozřejmě je něco jiného, pokud vám ve válce zahyne syn či bratr, kterého tam poslali do armády. Dobrý kachetinský otec však udělá vše proto, aby jeho dítě sloužilo nedaleko domova.

Hostitelé se postarali o náš večerý volný čas a my jsme neměli ani chvíli pro sebe: protentokrát se nám hrob ani dům Ludwika Młokosewicze nepodařilo najít. (Polský přírodovědec a badatel kavkazské flóry, v Kachetii strávil půl století. Zemřel v roce 1909. Místní mu přezdívali lesník – rozdával jim bylinky, radil jim a bojoval s nemocemi rostlin.) Dokonce ani do kostela jsme nezašli! Všude nás vozili autem.

Gruzinci se k hostům chovají stejně jako k dětem.

Z Lagodechi jsme jeli do Ázerbájdžánu, kde také byly volby, během nichž jsem měl rovněž dělat zpravodaje.

Wojciech Górecki

Výběr a překlad z knihy *Toast dla przodków* (Czarne 2010 a 2017) Barbora Gregorová

Články v tématu "Střední Evropa a postsovětský prostor" byly podpořeny v rámci projektů Česko-polského fóra z prostředků Ministerstva zahraničních věcí ČR a vznikly ve spolupráci s Polským institutem v Praze.

„Jsme, neboť jsme měli Černobyl“ aneb ukrajinská road movie

Leckdy slyšíme, že polští reportéři jsou ke své zemi až nespravedlivě tvrdí. Pokud někdo tento pocit sdílí, měl by si přečíst knihu *Ukrajina v měřítku 1:1* od Oleha Kryštopy, jenž na svou zemi pohlíží bez slitování. Kryštopa je průkopníkem literární reportáže na Ukrajině, přičemž jako by se polským „nelítostným“ stylem inspiroval.

Kniha ukrajinského spisovatele, esejisty, scenáristy a novináře Oleha Kryštopy (*1978) vyšla v nakladatelství Dokořán v překladu Marie Iljašenko také díky crowdfundingové kampani na HitHitu. Při vydávání překladů ukrajinské literatury totiž nelze počítat s institucionální podporou z domovské země, na niž jsou čeští nakladatelé zvyklí u jiných států. Právě Ukrajina je ovšem velmi důležitou oblastí a reportáže, které nám přibližují aktuální obraz ukrajinské společnosti, jsou cenným zdrojem informací – toto přesvědčení evidentně sdíleli také různí lidé, kteří neváhali vznik knihy finančně podpořit.

„Říká se, že Ukrajinu ve světě znají díky Ševčenkovi (fotbalistovi), Kličkovi (boxerovi) a Černobyli. Po roce 2004

je k tomu třeba připojit také oranžovou revoluci, ale ne na moc dlouho. Co je zajímavé, propagátory (a autory) tohoto tvrzení jsou Ukrajinci samotní, a z nich nejvíce ti, kteří nikdy v cizině nebyli. (...) Každopádně je jasné, že právě tak svou zemi vnímají její obyvatelé. Skrývá se za tím jejich touha podívat se na sebe z jiného úhlu a něco spatřit. Spatřit cokoli, ujistit se o své vlastní existenci. Pro národ, který má vážné psychické potíže s identitou, je to totiž problém,“ píše autor v jedné z prvních reportáží. A sám svou zemi nešetří, když popisuje ty největší nešvary: prostituci, žebráky, policejní násilí, beznaděj nebo nezaměstnanost. Když už zmíní krásný poloostrov Krym, tak hlavně kvůli chemickým zbraním na dně Černého moře. Kryštopa necestuje po své zemi proto, aby objevoval její kouzlo, ale aby odhaloval sociální propasti a nefungující infrastrukturu. Ve stínu černobylského reaktoru a ruského medvěda je obtížnější si příjemně hovět.

Katastrofa jako důkaz existence

Ukrajinský novinář se nebojí ani velmi silných přirovnání: v reportáži *Krev na asfaltu*, kde popisuje zabití policisty

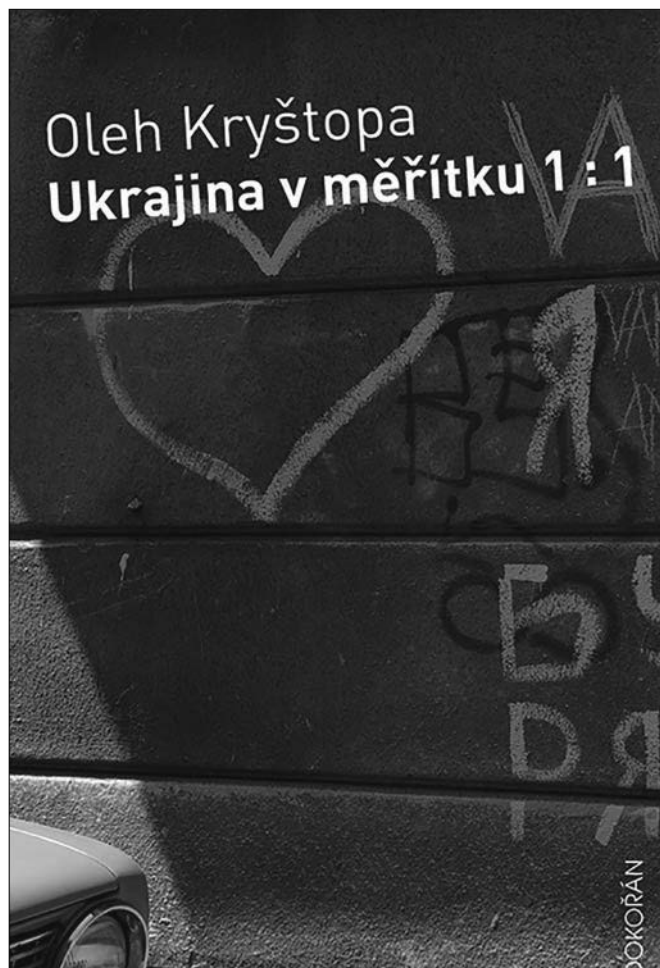
ohrožujícího návštěvníky jedné vesnické diskotéky místním mladíkem a následný razantní zásah policie „v chalu-pách“, klade Kryštopa v dovětku vedle této události zásah jednotek SS ve vesnici Humnyska, který byl odplatou za zabití německého důstojníka místním oddílem Ukrajinské povstalecké armády (tzv. banderovci). Tato paralela by se u nás pravděpodobně vnímala jako překročení určité hranice. Míra kritičnosti k vlastní zemi je v *Ukrajině v měřítku 1:1* velmi vysoká, a to jak na úrovni politické, tak často i (ač v menší míře) společenské – autor hovoří o problémech Ukrajiny s vlastní identitou a sebeúctou. Svědčí o tom názvy reportáží, např. *Velká ukrajinská deprese*, *Idiotův sen*, *Prdel* nebo *Kriminální pravoslaví*, ale i určitá kousavá ironie, s níž Kryštopa píše. Navážeme-li na výše uvedený citát z knihy, dočteme se: „Pokud bychom dali pryč Ševčenko, protože zestárl a přestává hrát (už se stalo) a Klička (idoly upadají v zapomnění), zůstane jen Černobyl. Můžeme dokonce parafrázovat Descarta: Jsme, neboť jsme měli Černobyl. Je to poslední důkaz existence Ukrajiny v očích Ukrajiny samotné. (...) Dokážeme se odpálit lépe než islámští teroristé, zahřmět na celý svět, odprásknout se a celou vaši Evropu poslat k čertu. Ještě nepatříme do starého železa, ještě máme mírový atom v reaktoru!“

Černobylyský příběh představuje pro Kryštopu jednu z metafor ukrajinské současnosti: být hrdý na něco, co bylo velkou katastrofou. Poradit si i v tragických podmínkách – lidé se žijí jako průvodci po „zóně“. Jako by tento příběh trochu říkal, že stejně jako do oblasti kolem špatně zabezpečeného reaktoru jezdí lidé i na Ukrajinu: není tak jednoduché překročit její hranici a návštěvníci očekávají trochu nebezpečí, exotiky a divočiny, skanzen socialismu. Ukrajinský novinář popisuje absurdní status země i beznaděj jejich obyvatel. Sám je rád, že může odjet pryč a zapomenout – a tento závěr, často nevyřčený, nám vytane na mysli u mnoha textů. Všechny reportáže totiž spojuje rámeček autobiografického úvodu, kde Kryštopa popisuje své dětství, kdy s dědečkem chodil v rodném Ivano-Frankivsku pozorovat vlaky, ale nikdy nikam nejeli. A pak se v pětadvaceti letech najednou sám vydal na cestu po Ukrajině a setrvává na ní vlastně dodnes. Stejně tak v *Ukrajině v měřítku 1:1* křížuje svou zemi: občas se sice na chvíli zastaví, přičemž někdy je výsledkem spíše literární, poetická črta, jindy zase investigativní reportáž, ale po každé znovu vyráží jinam. Spojuje tak jednotlivé texty svými osobními komentáři, objevují se i jeho přátelé nebo jen vzpomínky na konkrétní místo, pokud ho navštívil spíše jako turista než novinář.

Příběh s otevřeným koncem

Psát knihu o dnešní Ukrajině je kvůli rychle se měnící situaci nevděčný úkol. Zde ovšem pomáhá forma reportáží a reportážních obrazů, které načrtávají hlubší obraz ukrajinské společnosti. Ačkoli tedy kniha vznikala před Majdanem, nemáme pocit, že by nemělo smysl ji číst. Trochu to naznačuje v doslovu k českému vydání i autor, když na jedné straně říká, že vydání knihy pár dní před vypuknutím protestů a následné odkládání jejího křtu, protože se bojovalo na barikádách, ho postavilo před otázku, zda už

není zastaralá. Reviduje některé své závěry, je vidět, že je hrdý na své rodáky, které v některých reportážích často nelítostně portrétoval a karikoval: „Každý z nás se stal kozákem. (...) Jsem si jistý, že mnozí hrdinové této knihy, ti

urazení a ponížení, tam někde v tu chvíli byli.“ Zároveň však dodává: „Od chvíle, kdy jsem tyto příběhy napsal, uplynuly už skoro tři roky. Tři roky převratných změn, které by za jiných okolností mohly trvat celá desetiletí. A přesto mám občas pocit, že se nic nezměnilo. Kyjev si dál žije svým poklidným korupčním životem. A na vleklou válku si lidé zvykli.“

Od chvíle, kdy Kryštopa svou knihu napsal, Ukrajina prošla poměrně bouřlivým vývojem. O těch nejdůležitějších událostech nás sice průběžně informují média, nicméně si spolu s autorem můžeme povzdechnout, že – podobně jako si zvykl Kyjev – zbytek Evropy už ukrajinské osudy přestaly pomalu zajímat a ruská okupace Krymu a vojenské operace na Donbase už dnes nikoho nešokují. Proto si neškodí připomenout, že ukrajinský příběh má stále otevřený konec a že i stredo-evropské země včetně Česka mohou ovlivnit, jestli na tom konci bude happyend, nebo ne.

Lucie Zakopalová

Oleh Kryštopa: *Ukrajina v měřítku 1:1*
Překlad Marie Iljašenko
Dokořán 2016

Hugo von Hofmannstahl, nebo Miloš Urban?

Hugo von Hofmannsthal dnes zůstává v povědomí hlavně jako libretista opery Richarda Strausse *Růžový kavalír*. Přitom jeho záběr byl daleko širší. Třeba Hofmannsthalovy povídky i po sto letech baví, zaujmou, znepokojí. Navíc čtenáři v mnohém připomenou dílo současného českého spisovatele Miloše Urbana.

Vídeňák Hugo von Hofmannsthal (1874-1929) se narodil do rakousko-italské rodiny, jeho otec byl bankéř. Šlechtický titul zdědil po pradědečkovi Isaaku Löwovi Hofmannovi z Prostiboře (nachází se mezi Nýřany a Přimdou), který se úspěšně zabýval výrobou hedvábí a byl známým filantropem. První básně mu vyšly již za studentských let pod různými pseudonymy. Mimochodem, Miloš Urban vydal svou prvotinu *Poslední tečka za rukopisy* též pod jiným jménem.

Lucidor a jiné prózy

V češtině je dostupný výběr z Hofmannsthalova díla *Lucidor a jiné prózy*. Povídka *Pohádka 672. noci* vypráví o cestě bohatého kupcova syna, jenž umírá nešťastnou náhodou kopnut koněm. Jeho smrt je zbytečná a nesmyslná. Nemálo lidí však při četbě napadá, zda stejně nesmyslný nebyl i jeho život. Hravá povídka *Lucidor* líčí lásku mladičké Lucille k nápadníkovi své sestry. Věc komplikuje skutečnost, že dívku všichni znají jako „bratříčka Lucidora“. *Dopis lorda Chandose* Francisi Baconovi je vyznáním symbolisty, který vnímá svět všemi smysly, ale svůj prožitek nedokáže převést do slov, a proto zanechává literární činnosti.

V *Kyrysnickém příběhu* uhání strážmistr Lerch na svém hnědákově po tenké hranici mezi životem a smrtí, a ne vždy je jasné, zda mezi těmito dvěma světy opravdu hranice vede. Ve zmíněné knize se dále dozvíme, co zažil maršál de Bassompierre s krásnou kramářkou za strašlivého moru. Avšak na konci povídky zjistíme spolu s hlavním hrdinou, že vlastně nevíme nic. Výbor korunuje nedokončený román *Andreas*, snívá próza o mladém šlechtici cestujícím do Benátek plná překvapivých setkání, a to především se ženami – prostými, rafinovanými i tajuplnými.

Symbolista Miloš Urban

Snová, někdy až čarovná atmosféra, cyklické opakování motivů, řeč metafor přesahující možnosti jazyka, fatalita, touha – tyto rysy Hoffmannsthalových povídek nesou i některé knihy Miloše Urbana (*1967). Rovněž jeho romány *Santiniho jazyk*, *Stín katedrály* a *Sedmikostelí* promlou-

vají jazykem symbolismu. Tento literární směr vrátil do prózy pohádky, bajky, metafory a také pod vlivem Freudovy psychoanalýzy znovuobjevil sny. Věří se zde v jednotu, která propojuje duchovní a hmotný svět, reálné a fantastní. Hledání univerzálního jazyka se pojí s vědomím nedostatečnosti slov a skepsí k možnosti něco sdělit. Symbolisté jsou, jak známo, romantici. Milují minulost a hlubiny lidského bytí, ctí individualitu a děsí se osudu.

V čem přesně se podobají Hofmannsthal a Urban? V postavách, místech a emocích. Oba se nebojí temných tónů. Nenápadně, ale přesně stavějí příběh, opakují a zesilují motivy, až je tu atmosféra, která by se dala krájet. Sen je součástí reality a nezřídka nedokážeme jedno od druhého rozlišit (*Andreas*, *Kyrysnický příběh* či *Sedmikostelí*). Člověk je především hledačem cesty.

Sestry literárního světa

Pro oba autory představují ženy nositelky tajemství – jsou nevypočitatelné, zjevující se a mizející, laskavé a nenávidné, nepochopitelné. Hlavní hrdina *Andreas* se ve stejnojmenném Hofmannsthalově románu setkává v kostele s krásnou, tichou ženou. Ta je náhle nahrazena stejně oděnou, avšak chováním zcela jinou ženou, která Andrease vyděsí, zmizí a znovu se objevuje na nepřístupném místě vysoko nad vodním kanálem.

Dvojnice z kostela připomínají dvojčata Viktorii a Au-

Na Zelené hoře nás Santiniho jazyk přiměje mlčet.

Foto: Tomáš Fošum

relii, které Martin Urman v Urbanově románu *Santiniho jazyk* vyhledává, i když z nich má strach, a z nichž jedna je schopna až nadpřirozených výkonů, jen aby Urmana ochránila. Roseta v *Sedmikostelí* se proměňuje a přichází v různých podobách a duševních rozpoloženích, stejně jako Andreasovy dvojnice. I ženy z ostatních Hofmannsthalových povídek mají vícero tváří – ať už se jedná o krásnou kramářku z povídky o maršálovi de Bassompierre nebo Lucille čili Lucidora. Urbanovy románové ženy jsou těm Hofmannsthalovým pravými sestrami.

Zrcadlení

V dílech obou autorů nacházíme i řadu podobných motivů. Kupeckého syna vyděsí v Hofmannsthalově povídce nenávidná tvář za stěnou skleníku. Přiměje ho vstoupit dovnitř, a ohrozit tak svůj život. Podobný krok učiní hlavní hrdina *Sedmikostelí*, když zahlédne Rosetu v okně patologického ústavu. Děs ostatně přitahuje hrdiny obou autorů.

Hofmannsthalův symbolista lord Chandos vnímá každé stvoření jako klíč k jinému stvoření. Hledá univerzální jazyk, ale naráží na lidská omezení a svou snahu vzdává. Urbanův marketér Martin Urman, mistr jazyka a symbolické řeči z povolání, hledá univerzální větu, jež prodá

každý produkt. S rostoucím poznáním nenachází sice sdělný marketingový slogan, ale zato nalézá smysl svého osobního života.

Oba autoři si hrají se symboly a vysílají hrdiny do křivolakých uliček, temných zákoutí a kostelů. Urban dokonce jde v *Sedmikostelí* zpátky v čas a obnoví v centru Prahy středověký stát, sen všech romantiků. Podobností mezi oběma autory by se dala uvést ještě celá řada. Zbývá jediná otázka. Navazuje Miloš Urban na Hofmannsthala vědomě, nebo se zde vyjevuje ona jednota, v níž symbolisté věřili?

Marie Jüptner Medková

Osudy českobudějovického Galéna

Jihočeská vědecká knihovna vydala poprvé v českém překladu knihu lékaře Emila Flussera *Válka jako nemoc*. O významu tohoto filosofického díla svědčí mimo jiné skutečnost, že k jeho prvnímu, německému vydání napsal předmluvu Albert Einstein.

Emil Flusser se narodil v roce 1888 v Křivoklátě jako syn židovského obchodníka. Krátce po absolvování lékařské fakulty pražské německé univerzity nastoupil v roce 1914 do vojenské pozorovací nemocnice v Hranicích na Moravě. Tam poprvé poznal hrůzy, které přináší válka. Při ošetřování pacientů trpících cholerou, tyfem a podobnými chorobami vnímal jejich bolest i psychózu při rekonvalescenci. Na Flusserově oddělení během relativně krátké doby zemřelo na tyfus 220 lidí. Mimochodem, jako staniční sestra zde pracovala Edith Steinová, která byla v roce 1998 kanonizována papežem Janem Pavlem II. jako svatá Terezie Benedikta od Kříže.

Větší část první světové války prožil Flusser na italské frontě jako osobní lékař vysokého rakouského důstojníka. Zde byl svědkem situací, kdy staří, militaristicky založení velitelé cynicky posílali na smrt či vystavovali těžkým zraněním mladé vojáky. Od začátku dvacátých let působil Flusser v Českých Budějovicích jako oblíbený dětský lékař. Oženil se a s manželkou Emmou měli tři syny.

Válka jako produkt duševních chorob

Zkušenosti ze své lékařské praxe shrnul následovně: „Každý den a každou hodinu stojím před úkolem vyložit si křik nemocných kojenců. Tak bezmocně vydání mukám jako to trpící dítě byli lidé ve válce, v poli stejně jako doma.“ Nabyl celoživotní názor, že vznik veškerých válek je především produktem duševních poruch, kterými trpí jednak vedoucí političtí činitelé, jednak celé národy, na něž se vzhledem ke stádnímu pudu člověka tyto deformace přenášejí.

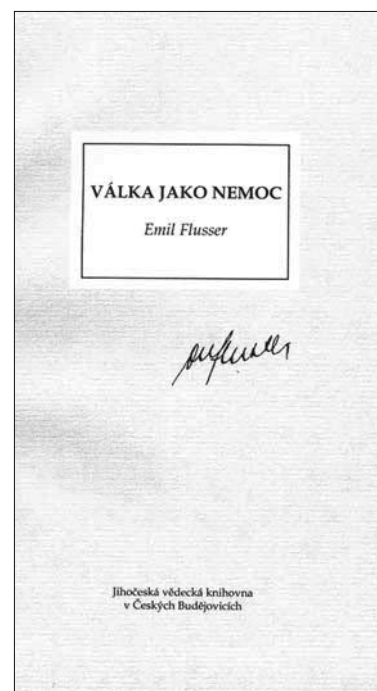
Flusser celou věc vyhodnotil tak, že v učebním programu lékařských fakult chybí výuka psychologie. Navíc psychiatrii léčí pouze těžké případy choromyslných inter-

novaných v uzavřených blázincích. Tito psychiatričtí pacienti však nejsou podle něj lidstvu vlastně vůbec nebezpeční, na rozdíl od duševně nemocných válečných maniaků, kteří mají politickou a vojenskou moc.

Emil Flusser se začal zabývat myšlenkou na vytvoření Mezinárodní asociace lékařů pro výzkum psychopatologie války. V roce 1932 mu vyšla v malém severoněmeckém nakladatelství kniha *Krieg als Krankheit (Válka jako nemoc)*, k níž napsal úvod sám Albert

Einstein. Nacisté po svém nástupu k moci v roce 1933 ihned zlikvidovali všechny dostupné výtisky knihy, která si dovolila nazvat program pro tisíciletou říši nemocí.

Mohlo by se zdát, že reflexe první světové války, jejích hrůz a důsledků je dnes poněkud passé. Mimo jiné také díky výborném překladu Jana Mareše do současné češtiny však má tato kniha stále co říci i dnešnímu čtenáři. Flusser ji psal v letech 1930–1931, tedy v době, kdy se Hitler ještě neujal naplno politické moci a Stalin ještě nespáchal řadu svých nejtěžších diktátorských zločinů. Autor knihy tehdy nemohl předvídat tragický osud svého židovského národa v nacistických plynových komorách. Ale jeho trvalý a zásadní odpor k nacionalismu, válečnému zbrojení a k politickým hranicím mezi národy v Evropě má svůj význam dodnes.

Pokračování na str. 38

Jakápak revoluce

Flusser si velice cenil T. G. Masaryka jako filosofa a prvního demokratického prezidenta Československé republiky. Přesto v rámci svého protiválečného filosofického programu nesdílel s Masarykem názor na mimořádnou důležitost ozbrojené obrany proti případnému agresorovi. Vytýkal mu například jeho časté promluvy ke shromážděným legionářům i aktivní účast na významnějších manévrech československé armády. Také neuznával jeho termín „světová revoluce“ pro první světovou válku. Uváděl, že mezi dvaceti miliony lidí, kteří tehdy přišli o život, bylo velmi málo revolucionářů, stejně jako mezi dalšími dvaceti miliony hladovějících nezaměstnaných dvanáct let po válce.

Velice také kritizoval výsledky versailleských dohod, v nichž jako prakticky jediný viník první světové války bylo označeno Německo, jež proto bylo potrestáno krutými reparacemi. Zastával názor, že začátkem třicátých let v Evropě pokračuje „latentní válka“, která nemůže trvalý mír přinést.

Kromě nacionalismu a zbrojení také nenáviděl hranice mezi evropskými státy, jež podle něj vždy byly příčinami krvavých válek. Již tenkrát předvídal, že déletrvajícím mír v Evropě zajistí pouze zrušení hranic mezi státy západní a střední Evropy, které zůstanou odděleny od komunistického Ruska s jeho totalitním systémem. I když byl levicově zaměřený a ve svém budějovickém bytě vedl občas diskuse například se Zdeňkem Nejedlým či Juliem Fučíkem, ostře se stavěl proti třídnímu boji jako zjevnému patologickému momentu.

Byl toho názoru, že člověk miluje především sebe a svou nejbližší rodinu a není pro něj samozřejmé, že má například vlastní přinášet oběti formou všeobecné vojenské povinnosti a případně i ztráty života. Z uvedeného vyplývá, že Emil Flusser byl spíše kosmopolitního než vlasteneckého založení. I v dvojazyčném prostředí dvacátých a raných třicátých let ve svém působišti v Českých Budějovicích pozoroval, že jednotliví obyvatelé obou národností nemají mezi sebou časté individuální spory, dokud je k nim nevede kolektivní propaganda. Podívoval se též, když Češi po Mnichovu v roce 1938 litovali spíše odtržení pohraničí než ztráty demokracie a ochrany práva na život etnických menšin.

Nevrátil se nikdo

Postoj Emila Flussera k válce a jeho další osud v mnohém připomínají postavu doktora Galéna z Čapkovy Bílé nemoci. Po březnu 1939 Flussera několikrát vyslyšelo gestapo, postupně byla omezována jeho lékařská činnost. Osmnáctého dubna 1942 byl spolu s dalšími 905 českobudějovickými Židy dopraven do Terezína a pak dále do likvidačního koncentračního tábora v polském Zámostí (Zamość), odkud se nikdo z jeho rodiny domů nevrátil. Jeho někdejší spolupracovnice z hranické nemocnice Edith Steinová, jež byla též židovského původu, zahynula pro změnu v Osvětimi.

V současné době snad v Evropě nehrozí vypuknutí další světové války, před jejíž ničivostí Emil Flusser tolik varoval začátkem třicátých let minulého století. Přesto jak pro českou, tak i evropskou politiku stále platí jeho hlavní postuláty týkající se zhoubnosti xenofobie a snah o obnovu původních opevněných hranic mezi státy Evropské unie. Ostatně nový francouzský prezident Emmanuel Macron nedávno trefně konstatoval: Nacionalismus je válka!

Jiří Fošum

Emil Flusser: *Válka jako nemoc*

Překlad: Jan Mareš

České Budějovice: Jihočeská vědecká knihovna 2017

Doktor Flusser působil dlouhá léta v Českých Budějovicích.

Foto: Pixabay/zdenet

Protipolská operace – první sovětská genocida

O Katyni či deportacích na Sibiř z roku 1940 slyšeli v Polsku všichni. Málokdo však ví, že nejrozsáhlejší zločiny motivované Stalinovou protipolskou obsesí se uskutečnily ještě před vypuknutím druhé světové války a vstupem Rudé armády na polská území. Pravda o těchto událostech, zahrabaná hluboko v sovětských archívech, vystupuje na povrch teprve v posledních letech.

Protipolská operace, ve starší literatuře uváděná jako polská operace, byla z hlediska rozsahu druhou největší částí takzvaného Velkého teroru. Probíhala od července 1937 do listopadu 1938 na území celého Sovětského svazu. Formálně vzato byla akce provedena na základě tajného rozkazu číslo 00485 z 11. srpna 1937, jež vydal šéf NKVD Nikolaj Ježov plnící tak příkaz Politbyra Ústředního

přítomných už v dobách carského Ruska. Zároveň byla součástí mechanismu, který radikalizoval sovětskou moc a přivedl ji k sérii genocid, k nimž došlo v letech 1937–1938 a které americký historik Robert Conquest souhrnně označil jako Velký teror. Lze říci, že podobně jako Třetí říše dozrávala ke genocidě, již se dopustila na Židech, musel si i Sovětský svaz nejprve vypracovat příslušnou ideologii a praxi, aby mohl Velký teror, jehož významnou součástí byl také masakr Poláků, realizovat. Připomeňme, že Velký teror proběhl několik let před holocaustem.

Začátkem dvacátých let 20. století, po skončení polsko-bolševické války, považovali Sověti Poláky za krajně podezřelé cizince. Postupně se tento obraz zhoršoval a čteme-li sovětské dokumenty ze třicátých let, neubráníme se dojmu, že se veškeré polské obyvatelstvo spiklo a usilovalo o likvidaci Sovětského svazu...

Komunistický mocenský aparát založený na násilí si podobně jako každý byrokratický režim musel vypracovat zvláštní doktrínu, jež by pseudologickým způsobem tuto polskou hrozbu prezentovala a zároveň navrhla metody jejího potírání. Tyto metody se postupně zostrily až do podoby genocidy. Během svého několikaletého bádání v archívech jsem zjistil, že se koncepční rámec vytvořený za účelem pronásledování Poláků, s nímž se v definitivní podobě setkáváme ve výše zmíněném rozkazu číslo 00485 ze srpna 1937, zrodil

Josef Vissarionovič Stalin v osudovém roce 1937. Foto: Wikimedia Commons

výboru Všesvazové komunistické strany (bolševiků). Jejím výsledkem byl patnáct měsíců trvající masakr, jehož se sovětská činnost dopustila na obyvatelstvu polského původu, a zmařili tak podle mých odhadů zhruba 200 tisíc lidských životů (jiní historici uvádějí spíše 100-120 tisíc, pozn. red.).

Poněvadž značnou část obětí tvořili muži v produktivním věku, lze říci, že jejich vyvražděním uskutečnil Stalin konečné řešení polské otázky na území, které ovládal. Po skončení protipolské operace zůstaly v sovětském Bělorusku a na Ukrajině už pouze nevelké zbytky autochtonního polského obyvatelstva a na území Ruska jen nepatrný zlomek kdysi početné a významné komunity polských emigrantů.

Cesta ke genocidě

Protipolská hysterie od vzniku Sovětského svazu postupně sílila a byla do jisté míry pokračováním tendencí

již v roce 1933.

V lednu 1933 byl totiž v Moskvě spolu s dalšími zadržen Fjodor Michailovič Konar-Polaščuk, vysoce postavený úředník sovětského zemědělského komisariátu (ekvivalent ministerstva, pozn. red.). Měl se stát ústřední postavou monstrprocesu, v němž sovětská moc hodlala poukázat na skutečné viníky takzvaného Velkého hladomoru, který v té době zuřil na Ukrajině. K tomuto procesu nakonec vůbec nedošlo. Konar-Polaščuk a jeho soudruzi byli zastřeleni v březnu 1933 v rámci běžného soudního řízení. Ještě před popravou ovšem Konar-Polaščuk stačil přiznat, že je polským špiónem a také členem polskou rozvědkou zřízené Ukrajinské vojenské organizace.

Protože však otevřený boj s „ukrajinským nacionalismem“ byl záležitostí politicky ožehavou, vyšetřovatelé se rozhodli vymyslet nějakou jinou nepřátelskou organizaci,

Pokračování na str. 40

kteřá měla mít polský ráz. Tak dospěli ke vzniku koncepce spiklenecké Polské vojenské organizace (Polska Organizacja Wojskowa), zkráceně POW. Její jméno odkazovalo k organizaci, jež v dobách první světové války skutečně existovala a jejíž vznik inicioval sám Józef Piłsudski. Toto historické ukotvení zmíněné koncepce skýtalo Sovětům nedozírné možnosti – každý člověk podezřelý z účasti v POW byl automaticky obviněn ze spolupráce s polskými silami a z boje proti Sovětskému svazu již během války bolševiků s Polskem v letech 1919–1920.

Třebaže si vyšetřovatelé zpočátku patrně ani neuvědomovali, jak obrovský narativní potenciál má jejich koncepce POW, přinutili Konara-Polaščuka k přiznání, že byl členem i této organizace, a také vyjmenovat další osoby, které k ní náležely. Konar-Polaščuk jich uvedl celou řadu a jako vůdce POW označil na Ukrajině žijícího komunistu polského původu Bolesława Skarbaka-Szackého. To spustilo lavinu protipolské špionážní hysterie. Skarbak-Szacki i jiní lidé, které Konar zmínil, byli od srpna 1933 postupně zatýkáni a nuceni k tomu, aby přiznali své členství v organizaci POW a vyjmenovali další spolupracovníky.

Začátkem roku 1934 se na Ukrajině konal první proces se členy „ukrajinského centra POW“. Z několika desítek obžalovaných si pár lidí vyslechlo rozsudek smrti, většina zbývajících dostala mnohaleté tresty v lágrech. Později se konala podobná vyšetřování i v Rusku, na Sibiři, v Bělorusku, a z center se postupně rozšiřovala do regionů. Polská vojenská organizace, která ve skutečnosti vůbec neexistovala, se stala jedním z hlavních nepřátel Sovětského svazu. Její členy tedy bylo nutné vypátrat a zlikvidovat. A členem POW mohl být každý Polák. Dokonce i kdyby jím nebyl, byl to minimálně člen „společenské základny POW“, tedy národnostně identifikované skupiny lidí, jež organizaci umožňovala – alespoň podle názoru vyšetřovatelů – fungovat tím, že jí poskytovala zázemí. Komunisté postupně dospěli k přesvědčení, že – aby vůbec sovětský režim přežil – je nezbytně nutné zničit i tuto základnu.

Likvidace této „společenské základny“ měla zprvu podobu deportací. Sověti si tyto praktiky ostatně už dobře vyzkoušeli na Kavkazu, v Turkmenistánu, ale také na západě země, kde v letech 1929–1930 nechali deportovat autochtonní obyvatelstvo pohraničního pásu území, zejména Poláky, aby učinili přítrž pašování a zabezpečili se před pátou kolonou. Jakmile se objevila nová záminka založená na údajném působení POW, započaly v roce 1934 deportace s novou silou. Svého vrcholu dosáhly v roce 1936, kdy bylo z území Ukrajiny a Běloruska nuceně vysídleno na sedmdesát tisíc Poláků, a to především do Kazachstánu.

Masakr Poláků

V polovině roku 1936 se Josif Vissarionovič Stalin rozhodl vyměnit šéfa NKVD – Genricha Jagodu nahradil Niko-

laj Ježov. Nový šéf bezpečnostních služeb vzápětí zahájil horlivé pronásledování jak všech skutečných, tak – a to především – i všech imaginárních nepřátel komunistického zřízení. Od začátku kladl zvláštní důraz na boj proti Polákům. Začal tím, že od nich očistil řady armády a bezpečnostních služeb. Na podzim 1936 byli zatčeni poslední čekisté polského původu, kteří ve službách této organizace ještě přetrvávali. Patřil k nim také Ignacy Sosnowski-Dobrzyński, bývalý člen skutečné POW, jenž v roce 1920 přeběhl na sovětskou stranu a posléze se účastnil spektakulárních operací sovětské rozvědky.

Všichni zadržení se pod vlivem mučení přiznali k účasti v organizaci POW. Díky tomu mohl Ježov na přelomu února a března prezentovat na plénu ÚV VKS(b), které se

stalo počátkem vrcholného období Velkého teroru, koncepci velkolepého špionážního spiknutí, jež pod vedením Poláků usilovalo o likvidaci celého komunistického státu. Na Stalina udělaly všechny tyto smyšlenky patrně hluboký dojem, neboť následně zařadil Poláky k cílovým skupinám nepřátel lidu, které se rozhodl jednoduše fyzicky

zlikvidovat.

Genocida se připravovala od března do července 1937. Zdá se, že definitivní koncepce masových poprav zastřením bez jaké-hokoli soudu vykristalizovala na přelomu května a června 1937. Tehdy členové sovětské oligarchie dospěli k tomu, že dříve využívané metody vraždění prostřednictvím individuálního určení obětí nejsou dostatečně účinné (Stalin nejdříve vytvářel seznamy lidí určených k likvidaci osobně, později si na pomoc přizval spolupracovníky – v období Velkého teroru bylo takto zlikvidováno zhruba 30 tisíc lidí). Koncem června vymysleli metodu, jak vražedné zvláštní operace provádět.

Třetího července se začaly organizovat takzvané trojky, jež měly rozhodovat o tom, kdo bude popraven. Pátého července vznikly předběžné verze operačních rozkazů, jejichž provedení později dostala za úkol místní velitelství NKVD. A konečně 16. července se konala proslulá moskevská konference NKVD, při níž se šéfové regionálních oddělení této organizace dověděli o plánovaných masových vraždách a obdrželi instrukce, jak se na ně připravit. Třináctého července pak byl vydán rozkaz číslo 00447 „týkající se postihování někdejších kulaků, zločinců a jiných protisovětských živlů“ a 11. srpna rozkaz číslo 00485 „týkající se likvidace polských diverzních a špionážních skupin a organizace POW“. Masakr mohl začít.

V oborové literatuře se pro genocidu spuštěnou rozkazem číslo 00447 ujalo označení kulacká operace a pro vraždění Poláků podníčené rozkazem číslo 00485 označení polská operace. Přestože šlo o součásti stejného vyvražďovacího procesu, dost se od sebe odlišovaly. Kulacká operace měla stanoven počet osob k vyvraždění a o tom, kdo konkrétně měl být zastřelen, rozhodovaly místní „trojky“. Poláci byli naproti tomu vraždění metodou, již nazývám „fotoalbumová“ – seznamy potenciálních obětí s krátkým popisem každé z nich se posílaly

Novinář **Tomasz Sommer** (*1972) se již deset let zabývá protipolskou operací NKVD. Plodem jeho výzkumu jsou tři knižní publikace. V současné době připravuje první dokumentární film věnovaný Velkému teroru z hlediska Poláků s plánovanou premiérou v létě 2017.

do Moskvy, kde o jejich osudu rozhodoval šéf NKVD Nikolaj Ježov a šéf sovětské prokuratury Andrej Vyšin-skij. Jestliže byl tedy počet kulaků určených k zastřelení předem omezen (třebaže se tato kvóta průběžně zvyšovala), Poláky bylo možné vraždit bez jakýchkoli omezení. K realizaci akce se přistoupilo bez otálení – první oběti byly zavražděny hned druhý den po rozeslání rozkazů.

Masové operace Velkého teroru měly původně trvat tři měsíce. Tato lhůta však byla několikrát prodloužena. Také jejich dopad se postupně rozšiřoval i na jiné národnostní skupiny – zejména Estonce, Lotyšské a Němce. Na základě zveřejněných dokumentů NKVD lze s poměrně velkou přesností usuzovat, že během období Velkého teroru bylo zastřeleno asi 200 tisíc ze zhruba milionu Poláků žijících na území Sovětského svazu. Oběti zemřely ranou z pistole do týla a následně byly pohřbeny do hromadných hrobů, na které lze narazit prakticky v každém větším postsovětském městě.

Záviděníhodné nebyly ani osudy přeživších. Zabavili jim majetek, deportovali je, jejich děti byly posílány do koncentračních táborů a později do dětských domovů,

kde se dbalo o jejich „odnárodnění“. Poláci jako národnostní skupina se stali oficiálními „nepřáteli lidu“, což je na dlouhá desetiletí odsoudilo do role páriů sovětské společnosti a zablokovalo jim to možnosti osobního rozvoje i profesní kariéry.

Velký teror a genocidu Poláků zastavil až nástupce Nikolaje Ježova na pozici šéfa NKVD Lavrentij Berija. Dne 26. listopadu 1938 vydal rozkaz číslo 00726, v němž s okamžitou platností nařídil „zvláštní operace“ přerušit a předat zbývající zadržené, kteří ještě setrvali ve věznicích, k běžnému soudnímu řízení. Berija rovněž zahájil stíhání vrahů z období Velkého teroru, v důsledku čehož byla většina z nich v letech 1939–1940 popravena. Šestého února 1940 byl zastřelen i Nikolaj Ježov, jenž se přiznal mimo jiné k tomu, že byl polským špiónem.

Tomasz Sommer

Z polštiny přeložil Martin Veselka.

Článek byl podpořen v rámci projektů Česko-polského fóra z prostředků Ministerstva zahraničních věcí ČR a vznikl ve spolupráci s Polským institutem v Praze.

Slovenské Nízké Beskydy čekají na druhý dech

Nízké Beskydy leží po obou stranách polsko-slovenské hranice. V *Demokratickém středu* 1/2016 jsme se věnovali polské části, nyní zavítáme na slovenskou stranu. Jedná se o dva odlišné světy. Zatímco polská část se rychle rozvíjí, slovenská se od pádu komunismu ještě nevzpamatovala.

Na Slovensku se jádro Nízkých Beskyd nachází na území okresů Bardejov, Svidník a Medzilaborce. Součástí Nízkých Beskyd je ale i takzvaná Ondavská vrchovina, která zasahuje až do prostoru měst Stropkov a Humenné. Podobně jako v Polsku se jedná o velmi pestrou oblast. Na rozdíl od sousední země zde ale nedošlo k vysídlení Rusínů (kteří jsou někdy považováni za etnografickou skupinu Ukrajinců), takže si region do značné míry uchoval svůj tradiční etnografický charakter.

Etnická různorodost a pop art

Historie oblasti kopíruje dějiny zbytku Slovenska. Od středověku až do první světové války tedy byly slovenské Nízké Beskydy součástí Uher. Toto dědictví je dodnes viditelné například na hřbitovech, kde lze vedle slovenských a rusínských nápisů občas zahlédnout i maďarštinu. Kromě již zmíněných národů se zde ale mísí i další vlivy. Při putování Nízkými Beskydy může návštěvník narazit i na stopy německé a židovské. Zachovalé židovské hřbitovy jsou k vidění mimo jiné v Bardejově a Stropkově. A pochopitelně nelze zapomenout ani na romské osídlení, jež se ale dnes bohužel objevuje především v podobě různých sociálně vyloučených lokalit a „proslulých“ romských osad.

V současnosti žijí vedle Slováků v Nízkých Beskydech především Rusíni. Jejich osídlení se táhne od slovensko-ukrajinské hranice až do prostoru města Stará Ľubovňa. Ve Svidníku tvoří Rusíni necelých třicet procent obyvatelstva a v Medzilaborcích dokonce více než pětadvacet

procent. O charakteru obou měst ale jednoznačně svědčí to, že naprostá většina, více než 65 procent, jejich obyvatel je pravoslavného či řeckokatolického vyznání. Právě Svidník je nejvýznamnějším kulturním centrem místních Rusínů. Sídli zde totiž Muzeum ukrajinské kultury, do něž náleží též skanzen a galerie. Ve Svidníku se navíc každé jaro organizuje Rusínský festival a na podzim Den lidových tradic, jenž zahrnuje i mezinárodní soutěž ve vaření pirohů.

V souvislosti s rusínským etnikem nelze zapomenout na snad nejvýznamnější postavu spojenou skrze svůj původ se slovenskými Nízkými Beskydy. Jedná se o amerického umělce a vůdčí osobnost hnutí pop art Andyho Warhola. On sám sice neměl s východním Slovenskem nic společného, ale jeho rodiče pocházeli ze zdejší vsi Miková. Z tohoto důvodu bylo v roce 1991 v nedalekých Medzilaborcích otevřeno Muzeum moderního umění Andyho Warhola, jež v této ospalé části Slovenska působí doslova jako zjevení. Tím spíš, že součástí sbírek muzea je i celá řada Warholových osobních předmětů a originálních děl, což by v tomto kraji očekával jen málokdo.

Zachovalý Bardejov

K jednoznačně nejvýznamnějším bodům na středověké mapě Nízkých Beskyd patřilo město Bardejov, jehož nádherně zachovalé historické centrum je zapsáno na seznam světového dědictví UNESCO. Majestátní gotická bazilika svatého Jiljí z 15. století, která vévodí Radničnímu náměstí, se řadí mezi nejvýznamnější památky na celém Slovensku.

Pokračování na str. 42

Asi pět kilometrů od Bardejova pak leží proslulé lázně Bardejovské kúpele. Zmínky o jejich minerálních pramenech pocházejí již ze středověku, ale skutečný rozkvět za-

způsobeno jednak tím, že oblast byla silně poničena za války, jednak velkými investicemi po roce 1945. Ty souvisely především se snahou vyrovnat úroveň obou částí Československa, což se odrazilo v masivní industrializaci Slovenska. Asi nejvýznamnějším závodem v této části Slovenska byl podnik JAS Bardejov, kde se vyráběly desítky tisíc párů bot ročně. Dědictví komunismu je ale obzvláště silně vidět ve Svidníku, jenž vznikl jako město až v roce 1944 sloučením dvou vesnic. Dnes je Svidník jedním velkým panelákovým sídlištěm, k jehož hlavním pamětihodnostem patří nadživotní socha Ludvíka Svobody a sedmatřicet metrů vysoký památník na hřbitově rudoarmějců, na kterém se dodnes skvějí citáty Klementa Gottwalda.

Muzeum Andyho Warhola v Medzilaborcích. Foto: Michal Lebdúška.

znamenal místní lázeňství až v 19. století. K významným hostům patřili mimo jiné pozdější manželka Napoleona Marie Luisa, ruský car Alexandr I. či žena císaře Františka Josefa I. Alžběta zvaná Sissi. Ačkoliv se v Bardejovských kúpelech zachovala část historické zástavby, tak jejich vzhled výrazně ovlivnily stavby z období komunismu, které lázním příliš na kráse nepřidávají. Část objektů navíc chátrá. A když už je řeč o Bardejově, neměli bychom zapomenout na zříceninu hradu Zborov, jenž tvoří charakteristické panoráma stejnojmenné obce ležící zhruba na půl cesty mezi Bardejovem a polskou hranicí.

Z dalších významných památek se v slovenské části Nízkých Beskyd nacházejí objekty lidové architektury, které jsou k vidění především ve skanzenech ve Svidníku a v Bardejovských kúpelech. Stejně jako v polském pohraničí ke zdejší krajině neodmyslitelně patří dřevěné kostelíky, na rozdíl od Polska ovšem výhradně východního obřadu. Vůbec nejvíce na celém Slovensku jich má okres Svidník, přičemž dva z nich v obcích Ladomírová a Bodružal jsou stejně jako Bardejov a podobné polské kostelíky zapsané na seznam UNESCO.

Dopady 20. století

Naprostá většina zástavby v oblasti slovenských Nízkých Beskyd ale pochází až z období komunismu, což je

lo Rusům probít přes Karpaty až na území dnešního Slovenska. Kompletně zničená tehdy byla celá řada místních vesnic včetně hraniční obce Vyšný Komárnik u Dukelského průsmyku.

Podobně jako v Polsku, také na Slovensku lze najít spoustu připomínek první světové války v podobě vojenských hřbitovů, z nichž největší je ve vsi Velkrop nedaleko Stropkova. Na rozdíl od polských Nízkých Beskyd se ale

Pomník v Dukelském průsmyku.

Foto: Michal Lebdúška

nejedná o architektonické skvosty projektované známými architekty. I přes snahy o obnovu navíc zůstává většina hřbitovů zanedbaná. Jistou kuriózou je to, že část pohřebišť z první světové války byla obnovena za přispění ruské ambasády, díky čemuž zde nechybějí patriční propagandistické informační tabule. Na nich si lze přečíst barvitě popisy toho, jak místní obyvatelstvo krutě trpělo pod maďarskou nadvládou a nadšeně vítalo ruské osvoboditele.

Karpatsko-dukelská operace

Mnohem známější a významnější ale byly boje za druhé světové války. Právě zde probíhala na podzim 1944 Karpatsko-dukelská operace, jejímž cílem byla pomoc Slovenskému národnímu povstání. Krvavé boje o Duklu dodnes připomíná obrovský památník se hřbitovem přímo v Dukelském průsmyku postavený již v roce 1949. Zajímavostí je, že jeho vzhled postupně prošel několika změnami (dvakrát se změnila ústřední socha uvnitř pomníku a po roce 1960 byl vyměněn i státní znak na jeho vrcholku), které ale byly v roce 2014 odstraněny, a pomník se vrátil do původní podoby. Areál v Dukelském průsmyku pak doplňuje řada menších pomníků (mimo jiné na místě smrti československého generála Jaroslava Vedrala-Sázavského, jehož automobil najel sto metrů od hranice na německou stranu), volně rozmístěná vojenská technika a rozhledna ze sedmdesátých let minulého století. Za vidění stojí i nedávno zrekonstruované bunkry štábu 3. brigády československého armádního sboru nacházející se u Vyšného Komárniku a rozsáhlý hřbitov vojáků německého Wehrmachtu ve vsi Hunkovce.

Další připomínky druhé světové války lze nalézt v takzvaném Údolí smrti u Svidníku, jež bylo dějištěm obzvláště těžkých bojů. Podobně jako u samotného průsmyku i zde je volně v přírodě rozmístěná dobová vojenská technika v čele s ikonickými sovětskými tanky T-34. V samotném Svidníku je kromě již zmíněného pomníku rudoarmějců i vojenské muzeum s parkem

Historické centrum Bardejova je na seznamu UNESCO.

Foto: Michal Lebduška

bojové techniky. V souvislosti s druhou světovou válkou stojí za zmínku i Kalinov u Medzilaborců, který byl v říjnu 1944 první osvobozenou obcí na území celého Československa. Tento fakt připomíná mimo jiné celá řada cedulí, jež svým obsahem vytvářejí dojem, jako by se člověk propadl před rok 1989.

Zašlá sláva

Ačkoliv dukelské bojiště stále představuje poměrně významný turistický cíl v rámci Slovenska, tak je zcela evidentní, že nejlepší léta má už za sebou. Okolí pomníku v Dukelském průsmyku je totiž vesměs zchátralé a neudržované. Na tom nic nemění ani fakt, že se zde dodnes, byť již s menší pompou, každoročně 6. října (den, kdy československé jednotky poprvé překročily hranice své vlasti) konají vzpomínkové akce, kterých se pravidelně účastní nejvyšší slovenští činitelé. Smutný dojem navíc umocňují i opuštěné chátrající budovy po bývalém hraničním přechodu Vyšný Komarnik-Barwinek, které stojí v bezprostředním sousedství areálu.

Srovnání polské a slovenské části Nízkých Beskyd je bohužel neúprosné. Zatímco polské příhraničí se i přes velké šrámy z minulosti a přetrvávající problémy (například nezaměstnanost se drží nad celopolským průměrem) rychle mění a vcelku zajímavě rozvíjí (a to nejen v oblasti turistického ruchu), slovenská část celkově působí velmi neutěšeným dojmem. A to obzvláště pokud vyrazíte do vesnic mimo hlavní silniční tahy. V Polsku všude viditelné investice, ke kterým pomohla i EU, jsou na Slovensku spíše výjimkou. Kromě Bardejova, jenž těží ze silného turistického ruchu, má region slovenských Nízkých Beskyd dobu své největší slávy viditelně dávno za sebou. Zatím se nezdá, že by mohl chytit druhý dech.

Dřevěný kostelík v obci Ladomírová.

Foto: Michal Lebduška

Michal Lebduška

Vycházíme již od roku 2012

Připravujeme:

- Německo před volbami
- Zraněné město Wałbrzych
- Český volební dvojboj